NICULESCU

Joseph Confraveux
Alexandra Romano

EGIPT
Istorie Societate Cultură

colecţia frontiere

Citim. Știm.

Joseph Confavreux Alexandra Romano

EGIPT

Istorie • Societate • Cultură

Traducere din limba franceză:
Cristian Vornicu

NICULESCU

© Éditions La Découverte, Paris, 2007
Titlu original: *ÉGYPTE – Histoire, Société, Culture*
par Joseph Confavreux, Alexandra Romano

Pentru ediția în limba română:

© Editura NICULESCU, 2011
Adresa: Bd. Regiei 6D
060204 – București, România
Comenzi: (+40)21-312.97.82
Fax: (+40)21-316.97.83
E-mail: editura@niculescu.ro
Internet: www.niculescu.ro

Coperta: *Carmen Lucaci*

ISBN 978-973-748-600-4

Toate drepturile rezervate. Nicio parte a acestei cărți nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare și accesare a datelor, fără permisiunea Editurii NICULESCU.
Orice nerespectare a acestor prevederi conduce în mod automat la răspunderea penală față de legile naționale și internaționale privind proprietatea intelectuală.

Editura NICULESCU este partener și distribuitor oficial
OXFORD UNIVERSITY PRESS în România.

E-mail: oxford@niculescu.ro; Internet: www.oxford-niculescu.ro

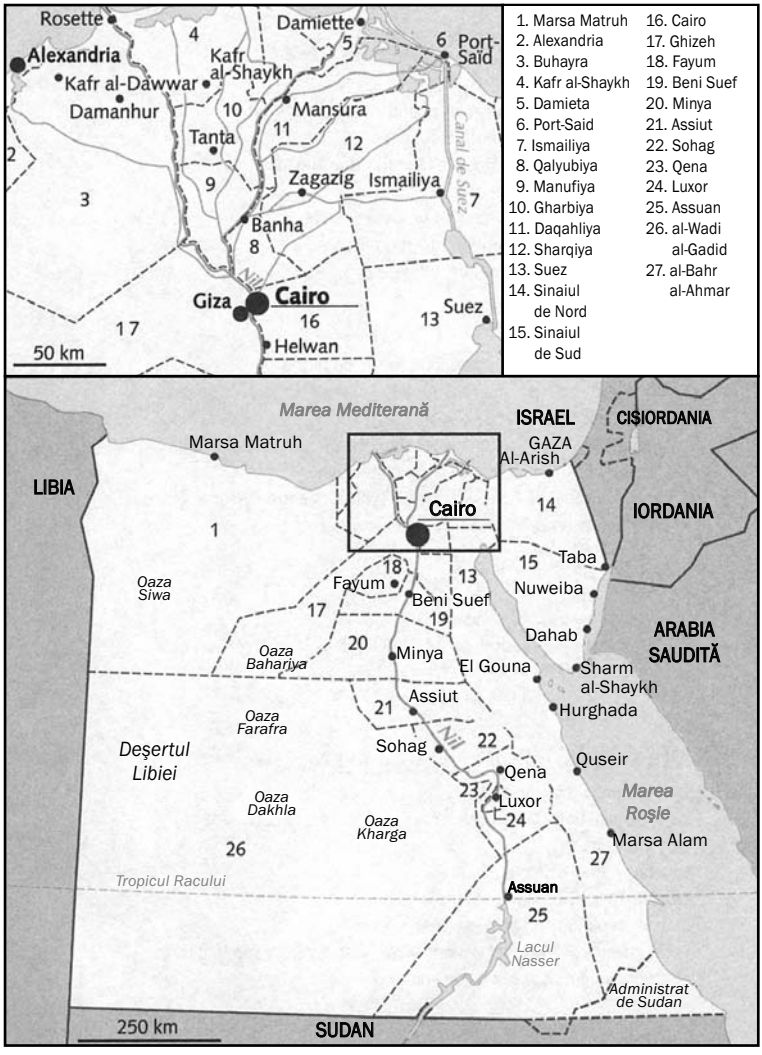
Rosette
Damiette
Alexandria
Kafr al-Dawwar
Kafr al-Shaykh
Port-Said
Damanhur
Mansura
Tanta
Canal de Suez
Zagazig
Ismailiya
Banha
Nil
Giza
Cairo
Suez
Helwan
50 km
1. Marsa Matruh
2. Alexandria
3. Buhayra
4. Kafr al-Shaykh
5. Damieta
6. Port-Said
7. Ismailiya
8. Qalyubiya
9. Manufiya
10. Gharbiya
11. Daqahliya
12. Sharqiya
13. Suez
14. Sinaiul de Nord
15. Sinaiul de Sud
16. Cairo
17. Ghizeh
18. Fayum
19. Beni Suef
20. Minya
21. Assiut
22. Sohag
23. Qena
24. Luxor
25. Assuan
26. al-Wadi al-Gadid
27. al-Bahr al-Ahmar
Marea Mediterană
ISRAEL
CISIORDANIA
GAZA
Al-Arish
Marsa Matruh
LIBIA
Cairo
IORDANIA
Taba
Nuweiba
Oaza Siwa
Fayum
Beni Suef
Dahab
ARABIA SAUDITĂ
Oaza Bahariya
Minya
El Gouna
Sharm al-Shaykh
Assiut
Hurghada
Oaza Farafra
Deşertul Libiei
Sohag
Qena
Quseir
Marea Roşie
Oaza Dakhla
Oaza Kharga
Luxor
Marsa Alam
Tropicul Racului
Assuan
Lacul Nasser
Administrat de Sudan
250 km
SUDAN

Republica Arabă Egipt

Capitala: Cairo.

Suprafaţa: 1 001 450 km^2

Populaţia: 78,500 milioane (estimare pentru anul 2011).

Limba: arabă.

Moneda: lira egipteană. Cursul valutar: 1 liră egipteană = 0,16 dolari SUA (curs valutar la data de 29 martie 2011).

Forma de stat: republică unitară.

Forma regimului: republică sub control militar.

Şef de stat (la 29 martie 2011): Mohamed Hussein Tantawi, preşedinte al Consiliului Suprem al Forţelor Armate, care îi urmează lui Hosni Mubarak (fost preşedinte al republicii, de la 14 octombrie 1981, până la 11 februarie 2011, când a fost forţat să renunţe la putere, în urma revoltelor de stradă).

Prim-ministru: Essam Sharaf, care i-a urmat în funcţie, de la data de 3 martie 2011, lui Ahmed Shafik.

Ministru al Afacerilor Externe: Nabil el-Araby (de la data de 6 martie 2011).

Ministru de Interne: Mansur al-Issawi (de la data de 6 martie 2011).

Principalele formaţiuni politice: *Partidul Naţional Democrat*; *Neo-Wafd* (liberal); *al-Ghad* (liberal, întemeiat în octombrie 2004); *Adunarea Progresistă Unionistă* (marxistă şi nasseristă); *Partidul Nasserian.* Ilegale: *Partidul Comunist Egiptean* (interzis din anul 1954); *Partidul Muncii* (interzis din anul 2000); *Fraţii Musulmani* – organizaţie neautorizată să întemeieze un partid politic, nici să se constituie în asociaţie; organizaţii radicale islamiste; *Jihad*; *Gamaat Islamiya*.

Cuvânt înainte

„Egiptologia", în ciuda a ceea ce acest termen ar părea să sugereze, nu desemnează studiul unei ţări, ci acela al unei epoci. Ca şi cum trecutul Egiptului ar ascunde prezentul său. Antichitatea egipteană a încântat numeroşi copii şi a umplut muzee întregi dar, de asemenea, a contribuit la aşternerea uitării asupra bogăţiei unei societăţi contemporane atât de animate. Dacă piramidele de la Ghizeh şi Saqqara, Valea Regilor, reginele şi nobilii de la Luxor sau templele de la Philae şi Abu Simbel, în amonte de Assuan, sunt obiective turistice pe care turistul planetar crede că trebuie vizitate cu orice preţ, egipteanul de azi se retrage prea des, în faţa celui de ieri, într-un mic colţ al unei cărţi poştale. O carte poştală în care istoricul grec Herodot, unul dintre primii călători europeni care au vizitat Egiptul, urcând pe Valea Nilului în secolul al V-lea înaintea erei noastre, descria astfel acest tărâm: „[...] nicăieri nu se întâlnesc atâtea lucruri minunate şi nicăieri în lume nu există atâtea realizări de o măreţie de nedescris".

La toate aceste „lucruri minunate", pe care putea să le vadă Herodot în perioada sa, li s-au adăugat multe altele: moscheea *Ibn-Tulun* – cea mai veche din Cairo – şi moscheea *al-Azhar* – centru al islamului sunnit; bisericile copte ale Vechiului Cairo şi mănăstirea *Sfânta Ecaterina*, cuibărită la adăpostul Muntelui Sinai; mormintele – unele locuite – din cimitirele fatimide; casele otomane de la Rosette (în arabă, Rashid, pe malul vestic al Nilului – n. tr.); clădirile haussmanniene din Cairo; turnurile futuriste care se apleacă deasupra Nilului, „à la new-yorkaise", sau noua bibliotecă din Alexandria, care vrea să adauge prezentului o istorie glorioasă... Şi vizitatorul obosit de atâtea monumente şi oraşe ar putea să mai parcurgă Deşertul Alb, la vest, cel din Sinai, la est, ar putea să se

odihnească pe plajele Mării Roşii şi pe cele de pe coastele mediteraneene, sau să exploreze şesurile Deltei Nilului, sau ale Egiptului de Mijloc, sau chiar oaza Siwa, până la frontiera libiană. În privinţa bogăţiilor ţării, ar fi păcat să nu fie reţinută măcar viziunea egiptologului Gaston Maspero, de la sfârşitul secolului al XIX-lea, care, pe scurt, spunea: „Există în Egipt două muzee. Unul este Muzeul *Bulaq* [astăzi, Muzeul din Cairo]. Altul este întregul Egipt care, prin urmele arheologice răspândite pe cele două maluri ale Nilului, de la Mediterana la cea de-a doua cataractă, formează cel mai frumos muzeu care există în lumea întreagă" (*Urme arheologice şi peisaje din Egipt*).

Dacă în timpul cutreierării Egiptului ai impresia lecturării unei cărţi, tot aşa se crează şi imaginea faptului că Nilul scoate în evidenţă cu precizie peisajul, împărţind pe lung două zone deşertice, înainte de a se ramifica, începând de la Cairo, de unde acest lung fluviu se termină prin deltă. Acest pământ, pe cât de steril – mai puţin de 10 % din teritoriul egiptean este locuit –, pe atât de spectaculos, este, precum trecutul său glorios, un puternic vector al uitării realităţilor Egiptului contemporan. Pe reversul cărţii poştale a Egiptului sunt, totuşi, înscrise tensiunile interne ale unei ţări ce se prezintă în faţa observatorului străin ca un „pământ al contradicţiilor", dar care reprezintă, înainte de toate, o societate bogată şi complexă, de explorat fără prejudecăţi.

Sosirea în Egipt este într-adevăr tulburătoare. Oraşul Cairo ţi se înfăţişează plin de mari turnuri cilindrice strălucitoare, dar ţara rămâne clasată, din punct de vedere al indicatorului de dezvoltare umană (IDU), pe locul 111 din 173, la acelaşi nivel cu Vietnamul şi Kirghizstanul. *Modelul* american de viaţă se multiplică în deşert, iar centrele comerciale nu se golesc, dar subdezvoltarea provinciilor Văii Nilului este structurală şi marea majoritate a locuitorilor nu au acces nici la asistenţa medicală elementară. Egiptul înregistrează rate de creştere economică ce ar face să pălească de invidie ţările europene, dar 20 % dintre egipteni trăiesc cu mai puţin de un dolar pe zi. Dacă rata analfabetismului a scăzut la 40 %, numeroşi

licenţiaţi, cu studii universitare aşadar, pot fi întâlniţi muncind în cel mai bun caz ca şoferi de taxi. Căsnicia rămâne o valoare de bază a societăţii, dar criza îndelungată îi împiedică pe tineri să aibă o locuinţă şi sunt din ce în ce mai numeroşi cei care recurg la căsătorii de probă şi la cele clandestine. Dacă egiptencele au obţinut, după 2000 de ani, drepturi importante, mai ales în materie de divorţ, ţara rămâne campioana mondială a mutilării genitale a fetelor. Obscurul funcţionar căruia îi lua timp să filtreze fiecare imagine din jurnalele străine neconformă cu criteriile cenzurii oficiale (în general, fotografii cu femei în ţinută lejeră) a dispărut, din fericire, dar tinere actriţe refuză chiar şi astăzi orice scenă care le-ar pune alături de un bărbat. Moralitatea societăţii, la adăpostul religiei, este proverbială, dar filmele X sunt difuzate peste tot, sub denumirea de filme „culturale", graţie antenelor parabolice, care au răsărit pe acoperişuri. *Nuqat*-urile (glumele cu caracter politic) sunt un sport naţional, dar reflectă de asemenea, în spatele cuvintelor şi râsetelor, frica de a înfrunta direct un regim şi un preşedinte care se menţin din anul 1981.

S-ar mai putea prelungi această listă de contradicţii, iar lungimea sa ar reflecta complexele incertitudini ale unei ţări aflate în plină transformare. Societatea egipteană contemporană este, în cele din urmă, puţin cunoscută în afara lumii arabe, cu excepţia imaginilor zugrăvite de câteva romane şi filme destinate unui public de buni cunoscători în domeniu. Succesul, din anul 2006, al *Imobilului Yacubian* – atât al romanului, cât şi al adaptării sale cinematografice –, demonstrează, totuşi, cât de mare este curiozitatea publicului faţă de Egiptul de astăzi, despre care se vorbeşte cu precădere, şi din păcate, numai când destinaţiile turistice sunt luate la ochi de grupările extremiste islamiste. Egiptenii reprezintă un sfert din populaţia lumii arabe, iar influenţa regională a ţării lor este considerabilă, mai ales pe plan politic – o moştenire a panarabismului nasserian – şi cultural. Încotro va merge această ţară care întinereşte în acelaşi ritm în care puterea care o conduce îmbătrâneşte, de vreme ce jumătate dintre cei 72,6 milioane de locuitori au

vârste sub 25 de ani şi nu a cunoscut decât regimul lui Mubarak şi starea de urgenţă care îl însoţeşte?

O reformă constituţională din 2005 a permis organizarea, pentru prima dată, de alegeri prezidenţiale cu mai mulţi candidaţi în arenă, dar scorul realizat de *rais*-ul Mubarak a fost demn de acela al vechilor conducători comunişti din Europa de Est. Pe de altă parte, numai 20 % dintre oameni au votat, iar presiunile exercitate de regim, ca şi întemniţările comandate de acesta, au restrâns acţiunile candidaţilor opoziţiei. Nu a anunţat preşedintele, atunci când a făcut urările pentru anul 2007, că va rămâne în post „până la ultima suflare" şi că reformele nu vizează pregătirea unei „succesiuni dinastice" şi întărirea măsurilor excepţionale? Alegerile parlamentare din anul 2005 s-au redus însă la o confruntare inegală între Partidul Naţional Democrat, aflat la putere, şi *Fraţii Musulmani*, în timp ce, pe stradă sau pe Internet, cetăţenii au sfidat o putere omnipotentă şi decredibilizată. Cuvântul lor de ordine, „*Kefaya!*" („Destul!"), a pătat, de asemenea, imaginea bunului elev pe care vrea să o promoveze guvernul egiptean, din anii 1990, în faţa creditorilor săi din partea fondurilor internaţionale, precum şi a Statelor Unite, aliatul de care trebuie să se ţină seama. Dacă, în cafenelele din Cairo, aproape toată lumea este de acord că linia roşie s-a mişcat atunci – chiar dacă nimeni nu a ştiut, niciodată, unde se găsea aceasta cu adevărat –, mişcărilor de opoziţie faţă de regim le vine greu să se impună, din cauza certurilor interne, a dificultăţilor în realizarea unei platforme comune determinate de divergenţele ideologice şi strategice ale diferitelor componente ale acestora, de la comunişti la *Fraţii Musulmani*, precum şi din cauza absenţei mijloacelor şi a slăbiciunii ancorate în societatea egipteană, cu excepţia notabilă a confreriei interzise. Aceasta rămâne, de fapt, singura forţă de opoziţie a ţării, al cărei caracter, pe baza religiei, este profund conservator.

Vremea în care Hoda Shaarawi, figură legendară a feminismului arab, îşi scotea vălul în public a trecut. Ministrul Culturii a fost hăituit o jumătate de mandat parlamentar pentru aprecierile sale

despre văl, pe care îl califica „arhaic", iar apărătorii laicităţii sunt astăzi rari. Comparativ cu egiptencele anilor 1970 sau 1980, cele din anii 2000 sunt din ce în ce mai acoperite de văl dar, în acelaşi timp, mai mult prezente în spaţiul public. Vălul se prezintă astăzi în toate nuanţele, roşu, turcoaz sau negru, de toate felurile, fie ele „spaniole" sau „saudite", iar semnificaţia răspândirii sale nu este univocă. Acele femei îmbrăcate în negru din cap până în picioare sunt, de altfel, poreclite de egipteni „cutii de scrisori", din cauza îngustei fante, prin care nu li se văd decât ochii. Dacă se observă în această ţară, unde oamenii sunt religioşi şi majoritar practicanţi, forme înţepenite ale codurilor sociale şi morale – atât la musulmani, cât şi la creştinii copţi –, amestecul în locurile publice este, în schimb, puţin luat în discuţie, astfel că deschiderea spre consumismul mondializat al unei mari părţi a populaţiei urbane modifică în profunzime comportamentul oamenilor. Din această cauză, islamul egiptean împrumută, câteodată, forme uimitoare, fiind în acelaşi timp riguros şi modern, încarnat de cei pe care detractorii lor îi numesc „şeici catodici", care se inspiră din metodele teleevangheliştilor americani.

Faţă de această situaţie, după exemplul a numeroşi egipteni, se poate afişa un fatalism cu o nuanţă de ironie? Învăţaţi de pe acum cuvântul *maalish*, care se adaptează la toate situaţiile şi înseamnă aproximativ: „Aşa este!". Cadrul expresiei politice, drastic limitat de un regim care ajunge la sfârşitul existenţei sale, şi conservatorismul religios, a cărui crispare trebuie să aibă o istorie tot atât de greu digerabilă ca aceea a evenimentelor geopolitice internaţionale şi a relaţiilor complicate cu Statele Unite, cu Israelul sau chiar cu Arabia Saudită, nu trebuie totuşi să ascundă dinamismul uimitor al societăţii egiptene, talentul tineretului său şi forţa deschiderii sale faţă de lume.

1

Cairo, capitală a Egiptului, „părintele civilizației”

MISR”, „Egipt” în arabă, desemnează şi oraşul Cairo în limbajul curent. Semn că al-Qahira („cel care stăpâneşte”) îşi merită din plin numele. Dacă există o ţară la fel de centralizată ca Franţa, ei bine aceasta este Egiptul faraonilor şi al birocraţilor. Cu aproximativ 13 milioane de locuitori, capitala este cea mai mare metropolă a lumii arabe şi a continentului african, chiar şi după estimările care par, câteodată, fanteziste, cu o marjă de eroare ce poate depăşi 5 milioane de locuitori!

De la aeroport, după sosire, se pot închiria autoturisme, marca *Blade Runner*, care te conduc până la fluviul Nil, oferindu-ţi o priveliştе asupra primelor etaje ale apartamentelor burgheze şi fără strălucire ale „oraşului” european. Cu ani în urmă, puteai să descoperi, în faţa gării, imensa statuie a lui Ramses al II-lea. Dar ea a fost trimisă, în vara anului 2006, la sfârşitul unei ceremonii naţionale emoţionante, pe locul viitorului *mare muzeu* al Egiptului. În Cairo, zeci de minarete şi de zgârie-nori îşi dispută un loc sub cerul unui oraş pe cât de prăfuit, pe atât de luminos.

Cairo îţi dă repede impresia unui haos coerent, pentru că, de altfel, este foarte dificil să iei pulsul oraşului dacă nu simţi, prin contact fizic direct, logica urbană în acţiune. Mozaic văzut prea de aproape, care îţi permite să observi un decupaj, în lipsa desenului de ansamblu. În oraş se trece direct dintr-un cartier în altul, într-o juxtapunere de spaţii pe care localitatea le-a traversat de-a lungul

istoriei, deoarece acesta nu a fost construit intensiv, ci prin extinderi succesive şi progresiv descentralizatoare.

Oraşul rămâne, de asemenea, marcat de specializarea cartierelor sale: instalatorii se regăsesc în cartierul Ramses, tot ceea ce este de domeniul căsniciei – de la invitaţii pentru nuntă la lustre destinate viitoarei locuinţe – în Ataba, tâmplarii aproape de Bab Zuwayla, angrosiştii de ţesături în Muski, centrul oraşului şi cartierul Mohandesin sunt rezervate afacerilor, iar Garden City, revine băncilor etc.

Metrou, autobuz, taxi, „tok tok" şi „diavoli ai asfaltului"

La începutul secolului al XX-lea, în Cairo existau mai puţin de 700 de autoturisme. Astăzi, străzile sale trebuie să facă faţă, în fiecare zi, la jumătate dintre cele 3 milioane de vehicule din ţară, pe o suprafaţă tăiată în două de fluviu. Trecerea de pe un mal pe celălalt se arată a fi extrem de dificilă, de vreme ce se realizează numai prin trei puncte principale, utilizate atât de participanţii la traficul rutier, cât şi de familiile care se plimbă seara, de alaiurile de nuntă, de pescari, de vânzătorii de ceai, de iasomie sau de bibelouri...

Locuitorii din Cairo pot utiliza, în aceeaşi zi, două sau chiar trei mijloace de transport: autobuz, microbuz, metrou şi, mai recent, ricşe importate din India. Mijloacele de transport se adaptează şi ele ierarhiei cartierelor, atât după posibilitatea accesului fizic, cât şi după autorizaţia de transport deţinută: pe marile bulevarde, autoturisme proprietate personală, lustruite; în cartierele obişnuite ale oraşului circulă autobuze, dar nu lipsesc nici taxiuri negre şi albe, cu suspensii obosite şi la preţ de cursă aleatoriu, şi taxiuri de culoare galbenă absolut noi şi cu aer condiţionat, cu aparate de taxare per kilometru care funcţionează; la periferie, pe străzile strâmte, neasfaltate, denivelate şi prăfuite, pot ajunge numai microbuzele şi ricşele, numite aici „tok tok".

Metroul, inaugurat în anul 1986, transportă, în fiecare zi, 2 milioane de călători. Fruct al cooperării franco-egiptene, este asemănător celui de la Paris în privinţa aparatelor pentru accesul călătorilor, culoarelor şi ghişeelor, dar prezintă şi diferenţe majore: este de o curăţenie scrupuloasă, iar vagoanele din capăt sunt rezervate femeilor, la cererea acestora.

Autobuzul este, prin excelenţă, locul promiscuităţii, al incertitudinii şi insecurităţii. Microbuzele private fac legătura dintre arterele principale ale oraşului şi cartierele de la periferie. Au căpătat porecla de „diavolii asfaltului" pentru modul în care sunt conduse în trafic de şoferii de microbuz, care au reputaţia de băieţi răi. Şi ele transportă mai mult de 1,2 milioane de persoane în fiecare zi.

Piaţa automobilelor proprietate personală se află în plină dezvoltare. De când statul a renunţat la monopolul

asupra industriei de autoturisme şi a permis activitatea firmelor străine de asamblare a vehiculelor destinate pieţei naţionale, aceasta a explodat cu adevărat în numai câţiva ani. Pe de altă parte, egiptenii se fac remarcaţi mai mult prin folosirea inoportună a claxonului decât printr-o conducere ireproşabilă a maşinii. În anul 2006, în ţară s-au înregistrat 30000 de accidente de circulaţie, soldate cu 8000 de morţi şi cu 29000 de răniţi. O ambulanţă are nevoie de trei sferturi de oră pentru a ajunge la locul accidentului. Fiţi, deci, atenţi pe drumuri!

Dar oraşul îşi prezintă vizitatorilor şi cartierele amestecate din punct de vedere social, unde se intersectează şarete cu autoturisme Mercedes, unde imobilul *chic*, nou, strălucitor, se învecinează cu apartamentele demodate sau cu vechi case de tip ţărănesc.

Se găsesc la Cairo foarte puţine cartiere rezidenţiale luxoase – cu excepţia celor recent construite în plin deşert – şi nu există, sau aproape că nu există, zone cu cartiere mizere, ca în unele oraşe din Asia sau din America Latină.

La Cairo se întâlnesc şi diferenţieri uluitoare între venituri şi moduri de viaţă. Capitala egipteană dă, adesea, impresia unei tentative în zadar de punere în ordine a revărsărilor, zgomotului, echilibrului instabil şi a mai multor coexistenţe uimitoare: locuinţe extrem de mici la poalele Muntelui Moqattam şi golful luxos al Insulei Zamalek, autostrăzi urbane care se intersectează chiar în centrul oraşului şi străduţe înlănţuite în cartierul islamic, spaţii comerciale ultramoderne deschise zi şi noapte şi necropole locuite. Totul pe o suprafaţă de 600 km^2, pe care se disting cartierul copt al oraşului Cairo (Misr al-Qadima), nu departe de locul în care oraşul arab a fost întemeiat, oraşul medieval Cairo, al epocii fatimide şi otomane, şi oraşul modern Cairo, construit în secolul al XIX-lea.

Oraşul modern Cairo, un „Paris al Orientului”?

Între oraşul islamic Cairo, la est, şi piramidele de la Ghizeh, mult mai departe la vest, se întinde un oraş nou, care reprezintă primul punct de contact cu capitala. El impune vizitatorilor veniţi de pe aeroporturile Roissy sau Orly comparaţia cu Parisul, din

moment ce se cunoaşte istoria „haussmanniană" a acestui loc din Egipt sau a aceluia care se regăseşte, pe malul Nilului, ca o replică la scară redusă a Casei Radio. Dar alte mii de comparaţii rămân posibile. Cu New York-ul, când se ajunge în centrul oraşului, în faţa imenselor clădiri cu colonade dintre cele două războaie mondiale. Cu Londra, în cartierul Garden City – cu străzile şerpuitoare şi cu vilele sale impunătoare, amplasate impecabil, care au peluze în faţa lor. Cu Shanghaiul anilor 1990, datorită imenşilor zgârie-nori de pe malul apei şi datorită turnurilor care se profilează, ivite de nicăieri. Cu Los Angeles-ul şi cu autostrăzile sale.

Capitala egipteană are de arătat un *big bang*, o succesiune de şocuri care au creat un univers continuu, însă marea bulversare modernă a oraşului Cairo datează din vremea domniei khedivului Ismail – vicerege al Egiptului, mai mult teoretic dependent de sultanul de la Istanbul, în calitate de conducător al unei provincii a Imperiului otoman –, hotărât să transforme cât mai repede localitatea pe baza standardelor europene. În anul 1867, khedivul Ismail a revenit în Egipt după două luni petrecute în oraşele Europei, mai ales la Paris în perioada Expoziţiei universale, şi a hotărât să înceapă rapid mari lucrări de modernizare.

Cu doi ani înainte de darea în exploatare a Canalului Suez (1869), Cairo se prezenta ca un clasic oraş arab: ţesut urban compact şi dens, străzi strâmte, aliniere a caselor împodobite cu numeroase prăvălii, multe deschizături pentru fortificaţii şi întărituri zidite şi imense palate în împrejurimi... O singură stradă poate fi străbătută în zona veche cu maşina: Muski, care leagă Piaţa Ataba cu cea din faţa moscheei *al-Hussein*. În pofida hotărârii adoptate în 1847 de a da nume străzilor, amplasate la loc vizibil, şi de a numerota obligatoriu imobilele, la mijlocul anilor 1850, scriitorul Gérard de Nerval scria: „La Cairo, străzile nu au afişate numele, casele nu au numere, iar fiecare cartier, înconjurat de ziduri, este el însuşi un labirint extrem de complicat". Dar începând din anul 1867, Cairo a ieşit din hotarele sale otomane, care îl

încorsetau, şi şi-a dublat suprafaţa de-a lungul ultimilor treizeci de ani ai secolului al XIX-lea.

Pentru a cataliza această creştere urbană fără precedent, khedivul Ismail s-a inspirat direct din transformările modernizatoare de la Paris, realizate sub conducerea lui Haussmann, care s-au încheiat atunci când au început cele de la Cairo. El a creat o administraţie a Comunicaţiilor care s-a inspirat din modelul parizian, a cărei conducere a încredinţat-o unui inginer francez, Pierre Grand, şi a adus în ţară mai mulţi colaboratori ai acestui baron. Khedivul a început asanarea terenurilor mlăştinoase, situate pe locul actualului centru al oraşului, şi a ridicat un oraş european, în apropierea vechiului centru islamic, cu bulevarde lungi, numeroase edificii publice, grădini amenajate etc.

Rapid, Cairo a primit supranumele de „Parisul Orientului", foarte înşelător în realitate. Acest nou Cairo a luat naştere, de fapt, din extinderile succesive pe terenurile agricole sau pe cele foste mocirloase, juxtapuse pe vechea urzeală urbană, pe care nu au reuşit să o transforme. În ciuda aparenţelor, Cairo nu a fost, aşadar, „haussmannizat": străpungerile în construcţia medievală au fost aici, practic, inexistente; construcţiile ridicate nu s-au supus niciunei ordonanţe de urbanism; atenţia acordată reţelelor subterane, mai ales a canalizării pentru aprovizionarea cu apă, adevărat pivot al politicii urbane la Paris, a lipsit la Cairo. Baronul Haussmann, vorbind despre aplicarea „modelului" său la oraşul Cairo, îşi exprima îndoielile cu privire la şansele sale de reuşită.

Dacă khedivul Ismail s-a înconjurat de buni tehnicieni aduşi de la Paris, el totuşi nu a pus în aplicare o veritabilă coordonare, fapt pe care l-a arătat unul dintre principalii săi adjuncţi, Ali Mubarak. Acesta din urmă cumula atunci responsabilitatea ministerelor Lucrărilor Publice, al Bunurilor Religioase (Waqf) şi al Instrucţiunii Publice. El a redactat o copioasă topografie istorică a Egiptului, în cadrul căreia şase volume au fost consacrate oraşului Cairo, atribuindu-şi aproape în întregime proiectarea extinderii acestuia. În realitate, Ismail a hotărât de unul singur aproape tot, însă îi lipsea

o viziune de ansamblu asupra reţelei de străzi şi a întrepătrunderilor dintre structurile urbane şi diferitele niveluri ale oraşului. Noile cartiere pe care le-a creat (Ezbekkiya, Nasiriya etc.) sunt aşezate unele lângă altele, pur şi simplu. Giganteştile construcţii publice pe care le-a iniţiat, le-au împins repede spre ruină, deşi a recurs la corvezi, mai ales pentru curăţirea canalelor de irigaţii care alimentau câmpurile pe care se construia oraşul modern. Numeroşi beneficiari ai concesiunilor nu au respectat caietele de sarcini – viabilitate, construcţii – primite în schimbul terenurilor. Extinderea succesivă a oraşului în apropierea Nilului a luat din ce în ce mai mult forma parcelărilor şi din ce în ce mai puţin pe cea a unui oraş deschis, aşa cum visa khedivul.

Odată cu năruirea planului lui Ismail, vremea marilor proiecte a luat sfârşit. Administraţia engleză, care a condus ţara începând din anul 1882, a preluat ştafeta pentru a contura un oraş mozaic, unde spaţiile – utilizarea lor şi categoriile sociale care le populează – sunt decupate, fără să se amestece cu adevărat. Preocupaţi să separe propriii resortisanţi de autohtoni, administratorii europeni, nemulţumiţi doar să conteste diversitatea oraşului Cairo, au luptat împotriva imbricaţiilor şi suprapunerilor care caracterizau oraşul: ei au interzis practicarea cultului în anumite locuri, cerşetoria în altele, înhumarea în grădinile şi în curţile moscheilor etc.

Febra construcţiilor şi primii zgârie-nori

Oraşul european, devenit astăzi centrul localităţii Cairo, a fost cuprins, în perioada dintre cele două războaie mondiale, de o frenezie a construcţiilor. Construcţiile publice le-au imitat, rând pe rând, pe cele din repertoriul faraonic (mausoleul lui Saad Zaghlul, conducător al luptei pentru independenţă, în anul 1928, Sala Paşilor Pierduţi a Parlamentului, în 1931) şi din stilul arabizant, după exemplul clădirii gării, construită în Piaţa Ramses. Dar mai ales clădirile de locuinţe au fost cele care au făcut din oraşul Cairo de dinainte de ultimul război mondial un teren de experimentări ale tehnicilor şi

gramaticilor arhitecturale pentru constructorii veniţi din lumea întreagă pentru a inova în acest oraş adaptabil, după exemplul arhitecţilor Max Edrei şi Gaston Rossi. Aceştia schiţaseră planurile unuia dintre primele şi cele mai originale „zgârie-nori" din Cairo, clădirea *Immobilia*, la întretăierea străzilor Sherif şi Qasr el-Nil.

Dacă asemenea clădiri sunt întotdeauna accesibile, locurile vieţii emblematice a oraşului „european" sunt „fosilizate". Cafenelele – *Americanul, Clubul grec, Groppi, Cafeneaua bogată* – sunt moarte de două ori: mai întâi, din cauza hotărârii lui Nasser de a expulza, după Criza Suezului, majoritatea străinilor, şi mai cu seamă pe evrei, determinând pierderea spiritului mixt şi cosmopolit al acestora; apoi, din cauza bigotismului crescând al ultimilor ani, care a interzis orice comerţ cu băuturi în locurile suspecte. Cafeneaua *Hurriya* („Libertatea"), din Piaţa Bab al-Luq, este unul dintre ultimele stabilimente populare care mai rezistă.

Dar, între rămăşiţele unei memorii şterse de patriotismul anticolonial nasserian şi suspiciunea crescândă faţă de practicile numite „occidentale", centrul oraşului este asediat de numeroşi comercianţi, care nu lucrează în majoritatea duminicilor: o moştenire a istoriei „coloniale" a oraşului Cairo. În zilele de joi şi în fiecare vineri seara, familiile în întregime sau cuplurile se înghesuie pe largile trotuare şi în pieţele acestui oraş european.

Acest spaţiu rămâne, de asemenea, centrul administrativ al capitalei. În gigantesca piaţă Tahrir, unde circulaţia este atât de intensă încât traversarea pe jos devine un adevărat gest suicidar, se concentrează clădirile Ligii Arabe, campusul Universităţii Americane, condamnată la exil în noile suburbii *chic* din deşert, şi, mai ales, se ridică o imensă construcţie în alb şi gri prăfuită, Mogamma, de factură mai degrabă sovietică, inaugurată totuşi în anul 1952, în contextul revoluţiei nasseriene.

Mogamma, un „castel" kafkian

Probă imposibil de evitat pentru oricare cetăţean egiptean – în fiecare zi, aproape 20000 dintre ei se prezintă aici –, birourile celor

65 de administraţii guvernamentale şi a 14 ministere se întind de-a lungul unor coridoare interminabile. Corupţia generalizată şi logica de tip kafkian a clădirii Mogamma l-au inspirat, în anul 1992, pe Sherif Arafa să realizeze un film de succes, *Irhab wa kebab* (*Terorism şi kebab*). Un tată de familie, interpretat de popularul actor Adel Imam, doreşte doar să obţină actele necesare înscrierii copilului său într-o şcoală din apropiere, dar se găseşte trimis de la un birou la altul şi încheie prin a pune mâna pe o mitralieră pentru a obţine, în sfârşit, inaccesibilul *sesam*.

În ciuda unor eforturi, Mogamma este condamnată la dispariţie. Piaţa Tahrir va reveni în viitor la un plan pe orizontală, despre care guvernul trage speranţe că va fi favorabil fluidizării traficului.

Chiar dacă localitatea Cairo rămâne un mozaic, care a fost construit piesă cu piesă – precum casele egiptene de la ţară, ridicate progresiv, în funcţie de oportunităţile financiare –, capitala nu a fost niciodată un oraş segregat. Istoria sa urbană are aerul cuceririi Vestului, până la a întâlni şi a depăşi astăzi piramidele de la Ghizeh, pe celălalt mal al Nilului, aflat, totuşi, încă în plin deşert la începutul secolului al XX-lea.

Oraşul arab şi otoman Cairo rămăsese la o bună distanţă faţă de Nil. Începând de la sfârşitul lui 1860, capitala nu a încetat să se apropie, apoi să treacă peste fluviu şi să populeze ţărmul stâng. Mai ales de la sfârşitul secolului al XIX-lea, atunci când prin lucrări au fost consolidate malurile unui fluviu a cărui curgere şi al cărui debit neregulat i-au modificat constant profilul. E drept, barajul de la Assuan, construit în 1898, a permis o primă îmblânzire a sa.

Cucerirea spaţiului a început pe malul drept, mergând din ce în ce mai mult spre nord şi spre Deltă, trecând prin Bulaq, portul oraşului Cairo, a cărui etimologie rămâne controversată – „*balaq*" însemnând „pământurile de jos" în arabă, dar unii afirmă că numele ar proveni de la cuvintele franţuzeşti „beau lac". Podurile de peste Nil se sprijină pe insulele Roda şi Zamalek – unde, astăzi, întreaga parte de sud-est este ocupată de clubul *Gezira*, cel mai împopoţonat din oraş, cu teren de golf, hipodrom şi piscină, iar cea de nord

seamănă cu un mic Manhattan pentru locuitorii din Cairo privilegiaţi şi pentru cei expatriaţi – şi permit trecerea mai departe pe malul stâng, în cartierele Mohandesin – inginerii – şi Dokki, la sud-vest, sau în cartierul popular Imbaba, în nord.

O mie şi una de moschei: oraşul fatimid şi otoman Cairo

Chiar dacă locuinţa părintească a lui Naguib Mahfouz a fost distrusă, tot rămâne tentant să cercetezi străduţele şi locuinţele încâlcite, descrise în *Trilogie*, operă ce i-a adus scriitorului Premiul Nobel pentru literatură, şi să faci o promenadă pe străzile înguste mărginite de zeci de moschei şi de monumente medievale, o adevărată călătorie în timp. Această lume este, totuşi, una dintre cele mai agitate şi mai dinamice dintre câte pot exista. Aparenţa unei intangibilităţi temporale reprezintă mai ales pecetea şi masca unui oraş a cărui organizare în spaţiu şi al cărui mod de habitat, centrate spre interiror, rămân mai cu seamă de neobservat pentru cel care nu face decât să treacă pe aici. Dacă nu se vizitează oraşul islamic, nu se poate percepe faptul că această călătorie îţi dă „*senzaţia curioasă a coborârii cu o frânghie într-o fântână fără fund*", potrivit cuvintelor poetului Yusef Idris.

Primii stăpânitori ai regiunii – Omeyyazii, Abbasizii, Tulunizii – nu au lăsat câtuşi de puţin urme în arhitectură, cu excepţia splendidei şi sobrei moschei construite de califul Ibn Tulun între anii 876 şi 879, care îi poartă numele. Oraşul Cairo este în primul rând fatimid, denumire provenită de la numele suveranilor sosiţi în nordul Africii, care au pus stăpânire pe ţară în anul 969 şi care au întemeiat oraşul. Legenda spune că locul de construire a oraşului fusese ales şi se aştepta ca astrologii să dea muncitorilor semnalul săpării fundaţiei cetăţii fortificate sub semne de bun augur. Spaţiul fusese, deci, delimitat cu frânghii, de care erau legaţi clopoţei, al căror sunet trebuia să fie semnalul primei săpături de cazma. Dar,

la începutul ramadanului în anul 362, potrivit calendarului islamic (probabil, 10 iunie 973), un corb s-a aşezat în timpul nopţii pe una dintre frânghii, declanşând în lanţ sunetul clopoţeilor şi munca lucrătorilor. În acel moment, planeta Marte (*al-Qahira*) se găsea în ascendenţă; califul fatimid a hotărât atunci să boteze acest nou oraş cu acest nume, care înseamnă „victorioasa" sau „cuceritoarea", şi pe care negustorii europeni l-au transformat, mai târziu, în „Cairo".

În spaţiul relativ redus, pe cât de dens pe atât de alambicat al oraşului fatimid Cairo, se înlănţuie la fiecare pas, clădirile medievale, care sunt încărcate de istorie. Moscheea *al-Hakim* a fost, arareori, utilizată ca locaş de cult: ea era, mai întâi, un azil pentru alienaţi mintali, apoi grajd, înainte de a deveni puşcărie, unde au fost închişi cruciaţii înfrânţi. Ciudat destin, care se explică, probabil, prin reaua reputaţie a fondatorului ei, al-Hakim, cel de-al zecelea suveran fatimid, cunoscut pentru comportamentul său intrigant. Astfel, se povesteşte că acesta umbla prin oraş, incognito, de unul singur, pe un măgar numit Luna, pentru a-şi supraveghea supuşii.

Era mai ales cunoscut pentru faptul că îi pedepsea pe negustorii necinstiţi, pe care îi lăsa să fie sodomizaţi de unul dintre servitorii săi. Se spune, de asemenea, despre el că practica ritualuri secrete şi magice. Se mai povesteşte, în sfârşit, că într-o noapte în care Luna urca cu greu Muntele Moqattam, cu stăpânul în spinare, al-Hakim a dispărut în mod misterios, iar trupul său nu a mai fost găsit niciodată. Unul dintre oamenii săi credincioşi, al-Darizy, a văzut în aceasta semnul că stăpânul era de origine divină. El a întemeiat atunci o disidenţă a islamului, secta druzilor, ai cărei adepţi puţin numeroşi se mai găsesc în Egipt, dar care există într-un număr mai important în Liban şi în Siria.

În sud-est, oraşul fatimid Cairo este dominat de cetatea întemeiată de Salah ad-Din al-Ayyub (Saladin), fondatorul dinastiei Ayyubizilor care, după ce i-a înlăturat pe Fatimizi, a făcut din Cairo un oraş fortificat şi militarizat. Dacă, în Evul Mediu, oraşele fortificate erau întâlnite peste tot în lume, Egiptul, datorită apărării sale

naturale – deşert şi zone mlăştinoase în deltă –, nu a avut ziduri de apărare până la Saladin, care a hotărât să construiască unul de jur împrejurul aşezării.

Oraşul fatimid Cairo este înconjurat, la est, ca şi la sud, de extraordinarele necropole ale mamelucilor – suverani descendenţi din soldaţi-sclavi –, care au stăpânit oraşul de la începutul secolului al XIII-lea şi până în primii ani ai celui de-al XVI-lea, înainte ca Egiptul să treacă sub dominaţie otomană, între anii 1517 şi 1882. Demnitarii mameluci au început construirea unor mausolee care au egalat în frumuseţe, uneori, palatele fatimide. Aceste cimitire nu au mai fost utilizate până când o populaţie săracă a înfruntat cu curaj interdicţiile sociale şi religioase pentru a se instala acolo, în lipsa altor posibilităţi de a avea o locuinţă... Cimitirele *Bab al-Nasr* şi *Qayt Bay* reprezintă, de fapt, un Oraş al morţilor, dotat cu apă, electricitate, cazarmă de pompieri, post de poliţie şi cu toate atributele unui teritoriu în care viii şi morţii coabitează în fiecare zi. Ceea ce poate fi perceput într-o manieră adesea senzaţională. Estimarea la două milioane de locuitori ai cimitirelor este avansată câteodată, pe când numărul real ar fi de maximum 500000, dintre care numai câteva zeci de mii trăiesc chiar în cripte. Nu trebuie să uităm că apropierea dintre cei vii şi cei morţi nu este necuviincioasă în context egiptean. Aşa era şi în Antichitatea faraonilor, în care o tradiţie proprie Egiptului prevedea plata unei monede pentru întâmpinarea celor vii, destinată să permită vizitarea de către aceştia a tărâmului celor morţi.

Vechiul Cairo

Cu toate că apare ca un giuvaier istoric, oraşul islamic Cairo nu reprezintă ceea ce numim „Vechiul Cairo", nici nu este amplasat pe locul de origine al localităţii, situat mai la sud. Locul de constituire al oraşului Cairo, situat la 30 de kilometri de capitala faraonilor, care era Memfis, a fost o fortăreaţă romană, cu numele

de Babylon. În ciuda prezenţei piramidelor, vizibile din cele mai multe locuri înalte ale oraşului, Cairo nu a fost niciodată un oraş al faraonilor. Primii arabi, care au cucerit Egiptul în anul 642, şi-au creat o bază puţin mai la nord, botezată „Fustat" („Corturile"), care prefigura localizarea oraşului Cairo. Această poziţie beneficia, la est, de o apărare naturală, asigurată de Moqattam, şi de un acces extrem de uşor pe malul stâng al Nilului, strâmt în acest loc. În acea vreme, fluviul se apropia într-atât de Fustat, înainte de a coti puternic în direcţia nord-est, până în centrul oraşului actual Cairo, încât o treime din teritoriul său era inundat.

Acest Vechi Cairo, la care se poate ajunge pe Nil, cu vapoare de agrement, sau cu linia de metrou ce face legătura şi cu suburbiile Maadi şi Helwan, este, de asemenea şi mai cu seamă, amplasamentul oraşului copt Cairo, copţii fiind creştinii din Egipt. Mai mult de douăzeci de biserici, de o mie de ani, sunt înghesuite aici pe o suprafaţă care are cu puţin peste un kilometru pătrat.

Unele bijuterii arhitectonice sunt, după modelul Bisericii Suspendate, construite pe fortăreaţa Babylon. Vechiul Cairo a fost restaurat, cu mari cheltuieli, pentru a sărbători cei 2000 de ani de la Fuga în Egipt. Importanţa pe care copţii şi toţi creştinii o acordă acestui mic teritoriu este dată de rămânerea Sfintei Familii în Egipt, care a durat patru ani, pentru a scăpa de uciderea pruncilor nevinovaţi, ordonată de Irod, regele Iudeei. Pe la anul 500, patriarhului Bisericii Copte, Teofil, i s-au arătat, în vis, locurile în care Sfânta Familie a trăit după ce a ajuns în Egipt. Mai multe locuri sunt cinstite de credincioşi, dar mai ales, în Vechiul Cairo, biserica *Sfântul Serghie*, a cărui criptă adăposteşte grota unde Sfânta Familie s-a refugiat. Acest mic teritoriu este, după modelul Ierusalimului, unul dintre cele mai vechi vestigii materiale ale convieţuirii religiilor Cărţii. Acolo, într-adevăr, a fost ridicat primul locaş de cult musulman din Egipt, moscheea lui Amr Ibn al-Ass, din care nu se mai păstrează astăzi niciun element originar. Iudaismul este, de asemenea, reprezentat acolo de sinagoga lui Ben Ezra, la origine o biserică cumpărată de evrei în anul 895, vestită peste tot în lume

după descoperirea, în anul 1896, a unui fond arhivistic care cuprinde una dintre cele mai importante scrieri ale istoriei evreieşti, *Geneza*.

Situat la cinci kilometri sud de piaţa centrală Tahrir, Vechiul Cairo sau Misr al-Qadima, este perechea „Noului Cairo", Misr al-Gedida, Heliopolis, construit cărămidă cu cărămidă, în anul 1905, datorită voinţei exclusive a baronului Empain în plin deşert, la 20 de kilometri nord-vest de oraşul fatimid.

Provocări demografice: între fantasme şi realităţi

Cairo este un oraş ameţitor din cauza mişcării neîncetate. Ceea ce uimeşte în stradă sunt densitatea, circulaţia bărbaţilor, femeilor, copiilor, maşinilor, autobuzelor arhipline gata să se răstoarne pe şosele sau în apele Nilului, microbuzele cu şoferi nebuni şi cu claxoane asurzitoare, măgarii şi caii obosiţi şi, câteodată, armatele întregi de cămile care traversează, dis-de-dimineaţă, podul Universităţii în direcţia abatoarelor din oraşul islamic. Întregul poate apărea cu adevărat, la o primă privire, ca o veselă dezordine, fără reguli cu adevărat stabilite.

Heliopolis: un baron în Egipt

Anul 2005 a marcat centenarul începerii îndeplinirii unui ciudat vis: crearea ex nihilo şi în plin deşert, la douăzeci de kilometri de capitala egipteană, a Cetăţii Soarelui sau Heliopolis. Baronul belgian Édouard Empain, mare industriaş, făcuse avere din construirea căilor ferate şi a tramvaielor şi participase la construcţia metroului parizian. În timpul unui sejur în Egipt, el a hotărât să construiască un oraş în care aerul să fie curat, chiriile mai puţin costisitoare şi care să fie legat de capitală printr-un nou model de tramvai electric, dorind ca această aşezare să posede tot ceea ce trebuia unei localităţi urbane, pentru a rămâne autonomă.

Dacă, foarte repede, oraşul Heliopolis a fost căutat de burghezia egipteană şi de cea străină, dacă diferitele sale cartiere reflectau apartenenţa socială a locuitorilor, acesta a fost, în acelaşi timp, şi locul loturilor acordate pentru construcţia de locuinţe muncitorilor, care coexistau cu luxoasele şi foarte numeroasele „vile cu apartamente". Baronul Empain a cumpărat, aşadar, de la stat, un teren de 2500 de hectare, cu un preţ foarte mic, şi primele construcţii au început să fie ridicate în anul 1906. El a creat o societate imobiliară (cu capital belgian şi franţuzesc), cu numele de

Heliopolis Company for Housing and Development, care a activat neîntrerupt, dar care a fost naționalizată în anul 1960. Cunoscută de rezidenții actuali numai cu numele de „al-shirka" – în traducere, Compania –, aceasta nu a fost numai o agenție de împărțire a terenurilor, ci și un actor implicat în planificarea și în disciplina urbanistică, al cărui rezultat a fost Heliopolis, ca urmare a unui sistem de concesiuni funciare, cu deosebire avantajos pentru instituțiile religioase care sunt acolo încă foarte numeorase.

În ciuda unor lipsuri de gust, de felul neobișnuitului castel khmer pe care Édouard Empain l-a construit în centrul orașului, Heliopolisul nu a fost o creație de tip european în mijlocul deșertului. În anul 1937, mai mult de jumătate dintre cele aproximativ 1750 de construcții pe care le avea atunci erau în posesia particularilor, în special notabilități egiptene. Antrepriză de natură colonială, Heliopolisul nu a fost nici măcar o enclavă europeană. Abandonarea progresivă a programului inițial a fost antrenată de reatribuirea egipteană și de reinterpretarea locală a urbanismului regulamentar. Orașul a devenit, progresiv, parte integrantă a aglomerației cairote și unul dintre principalii săi poli de activități și de conducere (Heliopolisul este reședința președintelui republicii și locul în care sunt cantonate numeroase forțe armate). O evoluție care se evidențiază, de asemenea, și în toponimie: după ce s-a vorbit de „Heliopolis", apoi de „Misr al-Gedida" („Noul Cairo"), creația urbană implantată de curând în apropiere se numește „Heliopolis al-gedida" sau „New Heliopolis".

Cairo este un oraș iubit sau detestat, unde promiscuitatea și băile de mulțime nu te lasă niciodată indiferent. Cine vrea să facă o experiență, poate asista la ultima noapte de *mouled* (sărbătoare populară de comemorare a sfinților cinstiți în islam) din Sayda Zaynab, unul dintre cartierele cele mai dens populate, care adună câteva milioane de oameni în piața moscheei de acolo.

Și mai frapant este tineretul cairot, atunci când se plimbă în serile de vară de-a lungul malurilor Nilului. Hoinăreli în cuplu, în familie, în grupuri de fete și de băieți, ale căror jocuri de priviri și ale căror ușoare atingeri de umeri te fac să uiți orice idee preconcepută despre presupusele frustrări sexuale ale tineretului musulman și arab în general.

Cu mai mult de 13 milioane de locuitori – 7,63 în orașul propriu-zis, 5,54 în Ghizeh –, Marele Cairo este unul dintre cele mai dense orașe din lume, cu o medie de 35000 de locuitori pe km^2 și până la 100000 în anumite cartiere. Oraș tentacular ale cărui

lumini îi făceau să viseze pe ţărani în anii 1960, Cairo îşi începe totuşi astăzi tranziţia sa demografică, cu o creştere anuală de mai puţin de 2%, infirmând astfel previziunile alarmiste ale anilor 1980, care anunţau 20 de milioane de locuitori pentru anul 2000. Dezvoltarea sa este exclusiv endogenă. Optzeci la sută dintre cairoţi sunt născuţi în capitală, iar majoritatea imigranţilor sunt din oraşele de provincie.

Un egiptean din patru locuieşte în capitală şi două milioane de persoane vin aici să muncească în fiecare zi, înainte de a se reîntoarce, seara, în unul dintre oraşele situate mai mult sau mai puţin aproape de deltă. În privinţa locuinţelor, o mică revoluţie a avut loc în anul 1998, odată cu modificarea legii care fixase până atunci chiriile la un nivel foarte scăzut. Suprimând caracterul ereditar al închirierilor, amendamentul adus legii trebuia, puţin câte puţin, să reintegreze numeroase locuinţe pe piaţă. Paradoxal, în acest context, centrul oraşului Cairo se goleşte de populaţie: 500000 de persoane părăsesc, în fiecare an, „*wast al-balad*" (centrul oraşului) pentru cartierele periferice de la marginea deşertului. O adevărată hemoragie pentru cartierele populare din centru, care s-au transformat în adrese de afaceri cunoscând o descreştere de 4% în privinţa locuitorilor acestora. Densitatea, creşterea populaţiei, ajungerea la vârsta căsătoriei a milioane de tineri, dar şi cutremurul de pământ din anul 1992, ce a afectat mai cu seamă cartierele vechi şi dărăpănate, au fost, de asemenea, factori care i-au determinat pe oameni să se mute în cartierele mărginaşe.

Oraşul istoric Cairo, mult timp divizat între cartierul medieval şi otoman şi centrul haussmanian, îşi lărgeşte orizonturile din ce în ce mai îndepărtate, pe măsură ce capitalul acumulat în statele din zona Golfului Persic este reînvestit în ţară. Mohandesin şi Ghizeh erau, acum treizeci de ani, zone agricole, unde se mai găseau încă sate pierdute în mijlocul contururilor rezidenţiale ce începuseră să apară; cartierele neoficiale s-au înmulţit de-a lungul magistralelor către piramide şi Faysal, spre vest. La nord, câţiva palmieri rezistă încă în faţa urbanizării din cartierul Imbaba, încolţit între periferie

şi Nil. După 1990, cercul migraţiei s-a lărgit şi a depăşit zona verde: cartiere şi vile luxoase au apărut ca ciupercile după ploaie chiar în mijlocul deşertului, atât în vest, cât şi est, în noile oraşe Şase Octombrie, Shuruk, Cinsprezece Mai sau Katamiya.

Legalizarea urbanizării neoficiale

Urbanizarea zisă „informală" sau „neoficială" – „ashwaiya" în arabă – este în totalitate ilegală. Să amintim că limitele naturale ale suprafeţei de construit, în unele noi cartiere apărute şi numite „neoficiale" în limbajul curent, se constituie din terenuri agricole, o resursă foarte preţioasă şi rară, care este protejată de lege. Creşterea demografică îi obligă pe aproape jumătate dintre cairoţi să trăiască în zonele numite „neoficiale", pe terenuri agricole unde, în teorie, nu se poate construi. Însă acţiunile de ocolire a legii au făcut să nu fie reclamaţi în faţa autorităţilor competente decât câţiva dintre cei care au construcţii acolo. Ilegalitatea este un principiu al realităţii de zi cu zi, după ce statul, din anii 1970, a abandonat programele de construire de locuinţe sociale, preferând promovarea zonelor de dezvoltare urbană şi economică (oraşe noi) destinate claselor sociale bogate, astfel că sectorul privat a început să speculeze în domeniul construcţiilor.

Construcţiile neoficiale se ridică din iniţiativă particulară, masiv finanţate din veniturile emigranţilor din ţările din zona Golfului Persic. Cartierul Imbaba, emblematic pentru acest fenomen, a fost construit pe terenurile parcelate ale unor terenuri agricole la origine. Dar cartierele neoficiale ale oraşului Cairo nu se aseamănă câtuşi de puţin cu aşa-numitele *bidonville*-uri sud-americane: ele sunt formate din clădiri din cărămidă roşie, împodobite cu balcoane în culori pastelate, cu structură de beton şi constituite din mai multe etaje, în mijlocul cărora rezistă insuliţe cultivate cu porumb şi o mână de palmieri. Pentru a opri această urbanizare pe terenurile agricole, guvernul nu a găsit altă soluţie, la sfatul experţilor francezi, decât aceea de a construi o linie-expres către zone neagricole folosite pentru noi locuinţe, după modelul periferiilor

pariziene. Degeaba. Construcţiile se întind, de acum înainte, pe cele două părţi ale liniei de transport rapid, oferind o viziune „colorată" a urbanizării în stil egiptean, cu roşul cărămizilor, verdele câmpurilor şi ocrul deşertului.

Dezvoltarea zonelor „neoficiale" s-a făcut multă vreme în afara cadrului legal oferit de stat. Sau, mai de curând, ca urmare a absenţei statului şi a celor mai elementare servicii: fără spitale publice, de exemplu, dar cu clinici private, pentru bogaţi, şi cu centre de caritate religioase pentru cei mai mulţi, care nu au mijloace de subzistenţă; aceeaşi situaţie şi în privinţa educaţiei. Lipsa totală a canalizării şi a conectării la reţelele de apă potabilă. Odată cu trecerea anilor şi cu creşterea demografică, au apărut probleme în privinţa igienei publice, a colectării gunoiului şi a calităţii apei – de exemplu, contaminarea pânzei freatice din cauza deversării apelor uzate şi a irigaţiilor care se scurg în canalele cu infrastructură îmbătrânită, unde sunt deversate gunoaiele menajere. Stigmatizate ca fiind cartiere ale sărăciei, zonele „informale" prezintă, totuşi, un amestec social frapant, iar chiriile ating nivelul celor din cartierele oficiale ale oraşului. Grupările de locatari se fac, adesea, pe baza originii geografice sau a experienţei comune în privinţa imigrării. În sfârşit, asociaţiile religioase au ţesut acolo o reţea închegată şi mai ales eficace, suplinind deficienţele sau absenţa serviciilor de stat.

La începutul anilor 1990, statul s-a hotărât să acţioneze pentru a-şi restabili controlul asupra acestor cartiere considerate ca „neascultătoare", unde se desfăşura acţiunea de contestare a puterii. Mai întâi, *manu militari*: în decembrie 1992, în contextul general de violenţă islamistă, 10000 de poliţişti au asediat cartierul Imbaba, proclamat de un emir local „republică islamică independentă". Operaţiunea a fost simptomatică în privinţa raportului de neîncredere şi de desconsiderare a guvernului egiptean faţă de populaţie. Apoi, politica statului s-a transformat în una mai subtilă. Statul şi-a reimpus progresiv controlul asupra acestor locuri, punând în prim-plan acţiunea de legalizare a cartierelor neoficiale, care începeau să reprezinte o importantă piaţă de consum.

Zabbalin, o meserie cairotă

Celebră graţie sorei Emmanuelle, „populaţia gunoaielor”, care colectează deşeurile menajere din Cairo, este în plină agitaţie, după decizia autorităţilor municipale de a încredinţa golirea pubelelor unor întreprinderi străine.

Instalaţi în principal mai sus de Moqattam, cei 150000 de zdrenţăroşi care trăiesc din colectarea deşeurilor menajere formează o comunitate organizată. Gunoaiele sunt colectate dimineaţa devreme sau seara târziu, când traficul este mai liber. Copiii îi însoţesc pe taţi, pentru a păzi căruţele în spatele imobilelor, în timp ce adulţii urcă la etajele clădirilor pentru a căuta deşeuri pe care apoi să le revândă. Acestea sunt apoi triate de femei: deşeurile organice sunt date porcilor, altele, separate în funcţie de materialul din care sunt realizate, a căror recuperare reprezintă baza unei economii de reciclare, sunt colectate pe bază de reguli stricte. De exemplu, un *zabbalin* care se ocupă cu reciclarea sticlelor de apă *Siwa* nu poate să le colecteze pe cele ale mărcii *Baraka*.
Zabbalinii nu sunt deloc nevoiaşi, în ciuda discursurilor numeroaselor organizaţii neguvernamentale străine. Însă este vorba, în realitate, de o populaţie stigmatizată, mai puţin pe baza credinţei sale, majoritar coptă, sau a originilor – cea mai mare parte este saidită, adică venită din sudul Egiptului, adesea disprețuită şi discriminată –, ci mai ales pe baza activităţii sale profesionale. Denumirea dată acesteia provine de la cuvântul *„zeballa”* („pubelă”) şi *„zabbalinii”* au fost la origine porcari, consideraţi impuri din această cauză. Condiţiile lor de viaţă şi mai ales mirosul lor din cauza deşeurilor şi a cocinelor cu porci din apropierea locuinţelor a contribuit la stigmatizarea şi la alungarea lor constantă, aşa cum s-a întâmplat de exemplu în anul 1970, când au fost expulzaţi *manu militari* din cartierul Imbaba.

În ciuda acestui fapt, sloganul autorităţilor egiptene („Cairo, oraş curat!”) a întâmpinat împotrivire, din cauza nemulţumirii populaţiei generate de noul sistem de colectare al firmelor străine (care îi obligă să coboare cu pubelele de gunoi, în timp ce *zabbalinii* urcau ei la etaje). În urma mobilizării unor membri ai acestei comunităţi şi ca urmare a atenţiei din partea unor ONG-uri faţă de soarta acestei populaţii, a cărei muncă a fost, uneori, prezentată ca un exemplu de reciclare ecologică, au început negocieri. Schimbarea vrută de autorităţi fusese determinată şi de dorinţa de decongestionare a străzilor de căruţele trase de măgari, care făceau o rea impresie într-o ţară în care sloganul necesarei modernizări, oricât ar costa, a fost, întotdeauna, utilizat ca o pârghie politică. Negocierile s-au încheiat, în cele din urmă, printr-un acord ce prevedea împărţirea activităţii de colectare a gunoiului între *zabbalini* şi firmele străine.

Oraşele noi, în cucerirea deşertului

După ce M. Kishk a revenit în ţara sa – trăise mai bine de 25 de ani într-o suburbie a oraşului Los Angeles –, a fost şocat să constate degradarea oraşului natal. Poluarea, ambuteiajele şi zgomotul lui erau insuportabile. Agent imobiliar, el a hotărât atunci să cumpere un teren în plin deşert şi să construiască acolo o reşedinţă pentru el şi familia lui, în ideea de a-şi reface aşa-numitul *american way of life*. Astfel se va naşte una dintre legendele oraşului Şase Octombrie, situat la vest de Cairo. Altă legendă spune că omul de afaceri Bahgat Aly avea să conceapă un *Dreamland*, o vastă incintă rezidenţială, după imaginea oraşului „ideal" construit în Florida la Orlando, în apropiere de Cap Cunna, de *Walt Disney Corporration*.

După modelul centrelor comerciale şi a lanţurilor fast-food, înflorirea noilor oraşe şi a enclavelor rezidenţiale (*gated communities*) în deşertul de lângă Cairo face ca acestea să participe din plin la liberalizarea economică pusă în practică din anii 1990. Totuşi, după ce proiectul construirii lor fusese lansat la sfârşitul anilor 1970, investitorii nu s-au înghesuit câtuşi de puţin să construiască, preferând să realizeze speculaţii de piaţă cu miile de hectare de deşert puse în vânzare de Ministerul Locuinţei, în colaborare cu armata, principalul proprietar al terenurilor, care a devenit, cu această ocazie, prima antrepriză de construcţii a ţării. Măsuri fiscale instigatoare şi îmbogăţirea unor categorii sociale care beneficiau de consecinţele liberalizării şi de veniturile emigraţiei au dat, totuşi, dreptate celor ce îşi exprimaseră neîncrederea în privinţa realizării noilor construcţii.

Astăzi, 20 de comunităţi urbane-satelit au înmugurit pe o suprafaţă egală cu o treime din cea a Marelui Cairo. Guvernul speră să încheie construirea a altor 27 de comunităţi până în 2017, pentru a adăposti un total de 12 milioane de locuitori. La Şase Octombrie, plămân industrial *off-shore* al Egiptului cu cele 700 de uzine ale sale, cele mai bune servicii private (universitate, spital, hotel luxos, teren de golf, parc de distracţii) beneficiază de o serie

de scutiri de taxe; un aeroport internaţional este în construcţie şi două autostrăzi leagă noul oraş de Alexandria şi de Marina, staţiune balneară a înaltei burghezii, situată pe malul mediteraneean.

Numai 10% din populaţia egipteană poate să acceadă la cele 600000 de locuinţe care compun parcul rezidenţial al noilor oraşe. S-a ajuns ca piaţa funciară să fie dusă în zona deşertului, iar numele enclavelor construite acolo să facă referire explicită la modelul american, căci ele ne sugerează lumea ideală pe care vor să o promoveze: „Beverly Hills", „Utopia", „Jolie Ville", „Dreamland". Acesta din urmă, pionier al genului, are ca slogan un adevărat program de viaţă: „Egiptul dorinţelor voastre, pentru un viitor mai presus de visurile voastre". Principiul aplicat acolo, cu adevărat seducător: favorizarea pe sine (noii cumpărători se regrupează pe familie, corporaţie, promoţie universitară) şi protejarea faţă de altul (de sărăcia cartierelor neoficiale şi de centrul oraşului)...

2

Nilul, delta și provinciile Egiptului

Pentru egiptenii din Antichitate, forma Nilului era ca un desen al unei flori de lotus: valea era tulpina, iar delta floarea propriu-zisă. Cu petalele sale care se deschid în fiecare dimineaţă, floarea de lotus simbolizează renaşterea. Metafora pare să se fi pierdut astăzi, poate din cauză că Egiptul Văii Nilului şi deltei sale a cunoscut transformări profunde. Theba, actualul Luxor, constituia, odinioară, pivotul politic şi economic al tulpinei lotusului. Cele două regate – Egiptului de Sus – de la Assuan până la delta din nord (viitorul oraş Cairo) – şi al Egiptului de Jos – stăpânitor asupra câmpiei mocirloase a deltei – au fost unificate, pe la anul 3100 î. e. n., de Narmer (numit şi Menes). Memfis, situat la 20 de kilometri sud-vest de locul pe care se va ridica oraşul Cairo, era pe atunci capitală. Astăzi, numai 10% din suprafaţa totală a Egiptului –un milion de km^2, deci de două ori mai mare decât a Franţei – este socotită locuibilă. Pe acest teritoriu trăieşte, totuşi, 95% din populaţie...

„Artera vieţii" sau cel mai lung fluviu al lumii

Egiptul antic cunoştea trei sezoane ale anului: cel al inundaţiilor („akhet" în egipteana veche), cel al semănăturilor („peret"), de la jumătatea lui noiembrie la jumătatea lui martie, şi cel al recoltelor

(„shemu"), de la jumătatea lui martie până pe la 20 iulie. Începutul revărsării apelor Nilului, care survenea la dată fixă, marca şi începutul anului pentru vechii egipteni. Nilul şi revărsarea apelor sale ordonau ocupaţiile din fiecare an şi dictau acţiunile de zi cu zi.

Supranumit „artera vieţii", Nilul era, de asemenea, principala cale de transport şi cel care a marcat imaginarul colectiv: picturile murale din mormintele faraonilor îi înfăţişează pe defuncţi ajungând pe lumea cealaltă călătorind cu nişte ambarcaţiuni moderne. Dar un fost pastor baptist englez, Thomas Cook, a lansat la apă primele vapoare pe Nil, în anul 1869, preludiu al înmulţirii croazierelor pe fluviu şi al rolului său turistic, care ajunge la apogeu astăzi în zona dintre Luxor şi cataractele Nilului, la Assuan.

Importanţa Nilului în viaţa şi în geografia Egiptului era legată de caracteristicile particulare ale acestui fluviu, care îi suprinseseră chiar şi pe navigatorii greci debarcaţi aici cu şase secole înainte de era noastră. Revărsarea Nilului se realiza vara, perioadă cu apă puţină şi cu secetă în toate celelalte regiuni ale bazinului mediteranean. Mai mult, această revărsare, lentă, calmă şi regulată – consecinţă a profilului văii fluviului, a cărui pantă este foarte lină începând din Sudan – nu prezenta nici violenţa şi nici neregularitatea altor cursuri de apă. Numai în cazul unei revărsări foarte slabe era pusă în pericol securitatea alimentară a întregii ţări, căci ea depunea pe malurile fluviului aluviuni (botezate „kemet", adică „pământ negru", mâl bogat favorabil agriculturii, spre deosebire de „pământul roşu", numit „deshret", existent în zona deşertului). Această revărsare era importantă şi ca deratizare naturală, împiedicând rozătoarele să se transforme în a unsprezecea plagă a Egiptului.

Ca să ajungă până în Egipt, cel mai lung fluviu al lumii (în total, 6700 km), după cum spun egiptenii, traversează fără să se evapore, pe mii de kilometri, zone deşertice sau în care nivelul pluviometric este mai mic de 10 cl pe an. O reuşită posibilă graţie unui bazin de alimentare mare cât de 6 ori suprafaţa Franţei, care beneficiază de ploile abundente ale Africii tropicale, de apele care se scurg din

platourile înalte şi din munţii Etiopiei şi de musonul de vară dinspre Oceanul Indian, care adie până în zona înaltului relief de acolo.

Pentru a supune acest gigant, Egiptul a amenajat mari construcţii hidrotehnice. Primul baraj de la Assuan a fost construit între anii 1898 şi 1902, mai sus de prima cataractă, pentru a regulariza cursul Nilului. A fost, totuşi, nevoie să se aştepte venirea la putere a lui Nasser, în anul 1954, pentru a se trasa planul unui nou baraj, planificat a fi construit la 6 km în amonte faţă de primul. Şantierul era, din punct de vedere tehnic, financiar şi politic, dificil de pus în practică. Numai după ce, în anul 1956, Statele Unite, Marea Britanie şi BIRD-ul (Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare), strămoşul Băncii Mondiale, care promiseseră ajutorul, dar care erau sâcâite de bruştele schimbări de păreri şi de pretenţiile lui Nasser, refuzaseră *in fine* să susţină cu fonduri suficiente proiectul, acesta din urmă a ordonat *illico* naţionalizarea Canalului Suez. După reglementarea crizei *via* Naţiunile Unite, Uniunea Sovietică a furnizat sumele şi tehnicienii necesari unui şantier de construcţie care a durat mai bine de 10 ani, din 1960 până în 1971. Să amintim o mică istorioară, care spune că Nasser a decis atunci să aloce sumele deja vărsate de Statele Unite pentru un studiu de fezabilitate al marelui baraj (după o apreciere rapidă acestea fiind derizorii), construirii unui edificiu cu totul inutil, turnul din Cairo, cocoţat în vârful Insulei Zamalek, pe care egiptenii îl mai numesc şi astăzi „penisul lui Eisenhower". Construcţia marelui baraj întruchipa, de asemenea, apropierea dintre Nasser şi sovietici şi afirmarea sa ca lider al Lumii a Treia. Adesea comparat cu proverbiala arhitectură faraonică, marele baraj a avut nevoie de 28 de ori mai mult material de construcţie decât piramida lui Kheops...

Barajul de la Assuan, o controversată construcţie „faraonică"

Noul baraj de la Assuan a permis sporirea suprafeţelor cultivate cu o treime şi creşterea producţiei de energie electrică a

ţării, dar reţinerea mâlului necesar fertilizării Văii Nilului a avut efecte rele. Recurgerea la îngrăşăminte artificiale – şi acţiunea lor nocivă asupra pânzei freatice –, ca şi dezvoltarea bilharziozei – maladie parazitară endemică – în canalele de irigaţii constituie, de atunci, o preocupare permanentă. Mai mult, marele baraj a însemnat şi înghiţirea Nubiei, regiune situată între Assuan şi Khartoum, aproape în întregime înecată sub apele Lacului Nasser, cea mai mare acumulare artificială de apă din lume – cu o suprafaţă de peste 5000 km^2 şi care are, în medie, 135 de miliarde de metri cubi. Nubia – a cărei etimologie era legată de termenul egiptean „nub", adică aur, datorită rezervelor subsolului său – a fost aproape mereu dominată de vecinul său nordic. Ea suferise deja de pe urma inundaţiilor permanente asupra monumentelor şi satelor sale în 1902, apoi în 1912 şi în 1934, după construirea primului baraj, fiind consecinţe ale supraînălţării acestuia. În anii 1960, 50000 de nubieni au fost mutaţi, cei mai mulţi fiind stabiliţi în satele construite pentru ei în împrejurimile localităţii Kom Ombo, la 50 de kilometri nord de Assuan. În ciuda unui modest muzeu al Nubiei, inaugurat în anul 1997, omagiu discret şi tardiv faţă de sacrificiul „consimţit" al locuitorilor pământurilor înghiţite de ape, construcţia marelui baraj a marcat pierderea unei identităţi, întruchipată mai ales prin tradiţia muzicală specifică, încă păstrată de muzicieni precum Hamza al-Din sau Ali Hassan Kuban, care astăzi sunt mai uşor de audiat în Europa sau în Statele Unite decât în Egipt.

Dacă Egiptul este „un dar al Nilului", fluviul constituie, de asemenea, şi călcâiul lui Ahile pentru ţară. Înainte de a-şi încheia lungul său drum prin Egipt, Nilul udă pământurile a altor nouă ţări (Sudan, Etiopia, Eritreea, Uganda, Kenya, Tanzania, Rwanda, Burundi şi Republica Democrată Congo), care sunt tot atâtea surse de conflicte potenţiale. Egiptul se ştie dependent de ţările situate în amonte, din moment ce preşedintelui Sadat i-a fost teamă să intre în război împotriva Etiopiei dacă aceasta nu renunţa la un proiect de baraj pe Lacul Tana. Însă înverşunarea Egiptului în privinţa acestei chestiuni nu poate ascunde inechitabila repartizare a

apelor Nilului şi neliniştea permanentă faţă de ceea ce se petrece la vecinul sudanez. În virtutea unui tratat internaţional semnat în anul 1959, care împarte volumul de apă al fluviului ţărilor pe care le traversează şi care îi acordă 55,5 miliarde de metri cubi (dintr-un total de 84 de miliarde de metri cubi reprezentând debitul mediu al fluviului), Egiptul consumă, în realitate, două treimi din acest volum, ceea ce nu reprezintă decât 28% din totalul acordat ţărilor riverane. Acum însă, Egiptul se teme de punerea în cauză a unui acord semnat în perioada în care ţara lui Nasser se găsea pe o poziţie de forţă. Ceea ce nu a împiedicat Egiptul, în numele unei creşteri demografice şi al insuficienţei terenurilor cultivabile, să ceară o creştere a cotei sale, pentru a începe un nou proiect faraonic controversat. În deşertul vestic, în sudul ţării, proiectul lui Toshka, un apropiat al preşedintelui Mubarak, constă în crearea, cu suma estimată la aproximativ 8 miliarde de dolari, a unei noi văi irigate de un canal de 200 de kilometri în plină zonă aridă, calculat a creşte cu 8%, deci cu mai mult de 170000 de hectare, suprafeţele cultivate. Pentru a evita un *război al apei*, regimul de la Cairo este condamnat în întregime să raţionalizeze utilizarea resurselor sale hidrografice şi mai ales să reducă ridicatele pierderi din reţeaua dintre sursă şi robinet.

O altă funcţie a barajului, producerea de electricitate, este pe cale să gâfâie. În anul 2006, Egiptul a anunţat construirea primei sale centrale nucleare civile, cu susţinerea comunităţii internaţionale.

O ţărănime pe cale de dispariţie?

„Ca prepoziţiile ce leagă fraza şi îi dau stabilitate, ca plumbul folosit în construcţii ce reţine şi dă formă desenului alcătuit din cioburile de sticlă multicolore ale vitraliului, tot aşa şi ţărănimea este cea care dă ţării sale trăsăturile profunde ale fizionomiei. Ea este suportul umil, dar necesar, al echilibrului economic şi al ordinii sociale. Ea menţine sănătatea unui stat şi asigură finanţelor sale o

respiraţie regulată". Acestea sunt cuvintele pe care le-a publicat părintele iezuit Henry Ayrout, mare cunoscător al Egiptului, la începutul operei sale, *Moravuri şi cutume ale fellahilor*, apărută în anul 1938. Ţărănimea reprezenta atunci mai mult de trei sferturi din populaţia egipteană şi, pentru Ayrout, numai identitatea acesteia există din timpurile străvechi şi se prelungeşte până în prezent: „gesturile din viaţa cotidiană, evocate de frescele mormintelor faraonice sau de legendele copte, de istoricii arabi sau de *Descrierea Egiptului*, de cercetătorii englezi sau de călătorii de astăzi, ni se par a fi urmarea aceleiaşi acţiuni". Imaginea imuabilă a ţăranului egiptean, scheletic, încovoiat pe plugul său tras de o *gamusa* (rasă de bivoliţă originară din India şi adusă în Egipt pe timpul Fatimizilor), rămâne ancorată în spiritul ajuns din generaţie în generaţie până în contemporaneitate.

Ţăranii au supravieţuit, de-a lungul secolelor, în condiţii mizere, în *azba*, mari domenii feudale. Ei erau regrupaţi acolo în cătune compacte, înghesuite, compuse din construcţii din chirpici, unde trăiau împreună oameni, păsări şi vite. Ţăranii cultivau, sub supravegherea atentă a unui administrator, pământurile stăpânului, care locuia la oraş. Vilele demodate, în stil colonial, ale oraşelor de provincie amintesc chiar şi astăzi de acei negri ani, pe care i-a descris magnificul Yusef Chahin în filmul său, *Pământul*. Reforma agrară decretată de Nasser a transformat profund ţărănimea, redându-i demnitatea şi, pentru unii, dreptul de a avea o parcelă de pământ.

„Jacqueriile" au agitat sporadic regiunile rurale, începând din secolul al XIX-lea. Înainte de anul 1952, aproape 2,6 milioane de mici proprietari, posedând câte mai puţin de o jumătate de hectar, îşi împărţeau 30% din terenurile irigate. În schimb, 3000 de latifundiari stăpâneau aproape 20% din terenuri, un domeniu putând ajunge şi la 4000 de hectare. Această situaţie profund inegală a fost consolidată de condiţiile de exploatare feudală: în arendă sau în parte, închirierea terenului putând atinge un cost de până la 75% din veniturile exploatării. Extraordinara raritate a terenurilor arabile a făcut şi face din acesta bunul cel mai preţios şi mai disputat.

Odată cu sosirea la putere a *Ofiţerilor Liberi*, în anul 1952, reforma agrară realizată în etape succesive a permis limitarea suprafeţei agricole utile pe care un individ o putea stăpâni, controlul arendei terenurilor, precum şi sechestrarea a 15% din terenurile arabile, redistribuite în proprietate deplină către 17% dintre familiile care trăiau atunci din agricultură. În schimb, această reformă nu a reglementat câtuşi de puţin soarta miilor de lucrători agricoli, „ţărani fără pământ", nici pe cea a miniproprietarilor, ale căror suprafeţe de mai puţin de un hectar nu le permiteau să satisfacă nevoile familiilor. Reforma agrară a permis puterii nasseriene să învingă mai ales aristocraţia funciară a vechiului regim şi să îi substituie acesteia aliaţi preocupaţi să controleze zonele rurale.

Nasser a rămas, pentru totdeauna, un erou în ochii ţărănimii, spre deosebire de urmaşul său la putere, Sadat, ale cărui politici liberale şi cârdăşii cu vechea oligarhie funciară anunţau o mişcare de „denasserizare" a zonelor rurale şi reîntoarcerea răzbunătoare a foştilor proprietari.

Țărani în luptă

30 aprilie 1966. Kamchich, sat din Delta Nilului, situat la 70 de kilometri nord de Cairo. Salah Hussein, conducătorul luptei țăranilor împotriva marilor proprietari, figură emblematică a perioadei reformei agrare, era asasinat. Jean-Paul Sartre şi Simon de Beauvoir, în timpul călătoriei lor în Egipt, s-au dus în sat să o susțină pe tânăra văduvă, Shahinda Maqlad, militantă neobosită pentru cauza țărănimii, care a întemeiat Adunarea Țărănească, în 1983. În fiecare an, locuitorii din Kamchich cinstesc memoria lui Salah Hussein, cu atât mai mult cu cât o lege din anul 1992, aplicată din 1997, cu privire la administrarea şi la statutul pământului, permite, în anumite condiții, vechilor proprietari funciari să ia înapoi o parte a terenurilor cedate la reforma agrară... Shahinda Maqlad, urmărită pentru defăimare de moştenitorii marilor proprietari, a fost declarată vinovată, după un proces nedrept, şi condamnată la 6 luni de închisoare cu suspendare şi la plata unei amenzi de 10000 de lire egiptene.

Ianuarie – aprilie 2006. Dekerness, satul Daqahliya. La chemarea unei familii de foşti proprietari, al cărui moştenitor a fost autorizat de justiție să-şi recupereze terenurile pierdute în timpul reformei agrare inițiate de Nasser, poliția a încercuit satul, pentru a expulza zece familii de țărani. Patru

ziarişti, străini şi egipteni, au fost arestaţi, materialele lor distruse, în timp ce un militant egiptean a fost şi el arestat şi bătut. De această dată, comisarul postului de poliţie a fost cel care a fost supus unei anchete administrative.

Ţăranii au câştigat o mică bătălie. Într-un context în care represiunea poliţienească şi hărţuirea juridică subminează întreaga luptă colectivă, mobilizarea ţărănească încearcă să se opună unei caste de moştenitori ce beneficiază de susţinerea autorităţilor şi care nu ezită să-şi trimită oamenii pentru a se lupta pentru recuperarea proprietăţilor.

Legea aplicată din anul 1997 a fost considerată de ulemalele de la universităţile *al-Azhar* şi *Hudayby*, fief al şefului suprem al *Fraţilor Musulmani*, „conform preceptelor islamului, care respectă şi apără proprietatea privată". Între anii 2001 şi 2004, potrivit organizaţiilor egiptene apărătoare ale drepturilor omului, confruntările dintre foştii proprietari şi ţărani s-au soldat cu 171 de morţi şi cu 945 de răniţi şi au dus la arestarea a 1642 de persoane.

În anii 1980, la impulsul Agenţiei de Dezvoltare Internaţională a Statelor Unite (USAID) şi într-un context general de reconsiderare a strategiei economice, guvernul egiptean s-a angajat să reformeze sectorul agricol. Politica practicată în domeniul preţurilor a permis, în cursul deceniilor 1980 şi 1990, să crească randamentul şi veniturile unora dintre exploatări. Cu toate acestea, securitatea alimentară naţională nu mai este o prioritate, contrar a ceea ce declara preşedintele Mubarak după venirea sa la putere: „cel care nu are hrană, nu are nici libertate". Ţăranul nu le va câştiga, de fapt, nici pe una, nici pe cealaltă. Diversificarea culturilor se face în detrimentul produselor de bază, făcând ca ţara să devină dependentă de importuri. Astfel, Egiptul, care îşi asigura necesarul de grâne până în anii 1960, nu acoperă astăzi decât două treimi din nevoile sale de cereale şi de zahăr. Numai producţia de orez este excedentară, dar ea nu permite câtuşi de puţin să redreseze situaţia, în condiţiile în care există o balanţă comercială aflată în dezechilibru cronic. Numai producţia intesivă de zarzavaturi destinate exportului suscită interesul investitorilor privaţi.

O treime din populaţia activă munceşte în agricultură şi 95% dintre ţărani cultivă parcele de mai puţin de două hectare, dar veniturile de pe urma acestora nu le permit să trăiască decent.

Astfel, ţăranii, în cea mai mare parte, sunt dimineaţa şoferi de taxi sau vânzători de sandvişuri seara, activităţi net mai bine remunerate decât muncile agricole. Cumulul activităţilor este o caracteristică majoră a populaţiei active, mai ales în zonele rurale.

În ceea ce priveşte condiţiile de viaţă ale ţăranilor, acestea nu sunt câtuşi de puţin strălucite. Indicatorii de dezvoltare umană sunt net mai scăzuţi în mediul rural. Mai mult de 80% din populaţia de peste 15 ani din oraşe este alfabetizată, dar la sate rata ştiutorilor de carte scade la aproximativ 50%. În privinţa femeilor, a căror muncă nu apărea niciodată în statistici, distanţele sunt încă importante: analfabetismul poate atinge mai mult de 80% din populaţie în zonele rurale din sud. Emigrarea rămâne, în general, unica speranţă de supravieţuire pentru oameni.

La începutul anilor 1990, de exemplu, ţăranii egipteni întorşi din Irak, după războiul din Golf, au putut cumpăra terenuri, nu pentru a le cultiva, ci pentru a construi pe ele, contribuind astfel la reducerea suprafeţei agricole utile a ţării. Legile interzic, totuşi, orice construcţie pe terenurile agricole. În zadar. Transferarea drepturilor de proprietate se înmulţeşte, iar speculaţiile funciare tentante şi nevoie de locuinţe a familiilor sunt tot mai presante. De fapt, zonele rurale egiptene sunt, poate, între cele mai urbanizate din lume, iar ţărănimea, pare, în scurt timp, condamnată la dispariţie.

Mezzogiorno egiptean: realitate şi stereotipuri ale „ţării profunde”

„Egiptul de Sus – Said – începe la gara Ghizeh”, se spune adesea. Administrativ, acesta este compus din nouă guvernorate situate la sud de Cairo, pe o suprafaţă strâmtă de terenuri agricole care depăşesc, de o parte şi de alta a Nilului, cu puţin 20 de kilometri. Figura ţăranului egiptean percepută de conaţionalii contemporani din Egipt este, înainte de toate, cea a saiditului, care ajunge în capitală şi umple periferiile urbane neoficiale. Suburbiile

muncitoreşti de la Helwan şi cartierele neoficiale de la Imbaba, de exemplu, sunt populate, mai ales, de bărbaţi şi de femei din sud, care chiar dacă s-au născut în capitală, continuă să vorbească în dialectul de la ţară şi să se refere la satul de origine.

Saiditul este pentru un cairot ceea ce un belgian înseamnă pentru francezi, iar glumele care se referă la oamenii din sud sunt numeroase. Ele îi fac să râdă pe cei din nord, dar nu şi pe saidiţi, recunoscuţi pentru simţul de dreptate, sângele fierbinte şi pentru armele lor uşoare cu piedică la trăgaci, moştenire a epocii invaziei triburilor beduinilor de-a lungul secolelor. Aceştia au cucerit şi islamizat sudul ţării, altădată profund marcat de o istorie coptă: jumătate dintre creştinii din Egipt mai trăiesc şi astăzi în Said, iar oraşele Minya, Luxor şi Assiut numără o parte importantă dintre ei.

Triburile beduinilor, originare din Hedjaz (Arabia Saudită) sau din Africa de Nord, s-au sedentarizat în întregul Egipt de Sus, câteodată în regate independente, răzvrătite faţă de puterea centrală. Saidul îndepărtat, de la Sohag la Assuan, este, în această privinţă, bogat în istorii ale rebeliunilor locale, adesea armate, precum şi de epopei tribale care se cântă şi se povestesc în sate până în zilele noastre, după modelul uneia dintre legendele cele mai cunoscute, *Sirra Hilalya* („Epopeea hilaliană"), care este cunoscută până în Maghreb. În jurul istoriei a două personaje principale, Abu Zayd şi Zaynati, primul venind din est, cel de-al doilea din vest povestitorul, acompaniat de un instrumentist care cântă la *rabab* (instrument cu trei coarde), improvizează, introducând, câteodată nu fără umor, elemente sau personaje contemporane, ceea ce provoacă, adesea, o hilaritate generală.

Saiditul este celebru, de asemenea, pentru procesele sale de vendetă, care animă până în ziua de astăzi articolele din ziarele locale. Egiptul de Sus este, de altfel, redus de oamenii din nord la un pământ al violenţei şi al practicilor de tip feudal, despre care unora le place să afirme că sunt dezvoltate de *Gamaat Islamiya* şi de acţiunile sale teroriste ale ultimilor treizeci de ani. De-a lungul deceniului 1990, oraşul Assiut, căruia i se spune capitala Saidului, a

fost supus unei supravegheri militare şi stării excepţionale, în timp ce oamenii din sate întregi erau închişi şi supuşi torturilor. Această perioadă de confruntare între stat, mişcările islamiste şi populaţia din Egiptul de Sus a fost, cel mai adesea, caracterizată de radicalizarea grupărilor politico-religioase, a căror reprimare se înscrie în lupta împotriva terorismului. Totuşi, au fost şi sunt ascunse efectele violenţei practicate de stat de-a lungul mai multor decenii în aceste provincii neascultătoare, faţă de care ideologia de tendinţă iacobină şi centralismul politic, moşteniri ale perioadei construcţiei naţionale din ultimul secol, neagă particularităţile locale, serviciile publice fiind ignorate aproape cu totul. La acestea se adaugă şi o neîncredere profundă a elitelor politice şi economnice faţă de o regiune şi o populaţie calificate ca fiind „întârziate" („*mutakhallifa*"), termen mai cu seamă discriminatoriu la adresa a 25 de milioane de bărbaţi şi de femei din Egiptul de Sus.

„Întârzierea" imputată Saidului este, înainte de toate, economică, de fapt. Regiune prin excelenţă agricolă, producţia de trestie de zahăr a luat locul culturilor care asigurau hrana populaţiei, pe exploatări agricole ce au fiecare, în majoritate, sub un hectar şi nu pot hrăni familiile pentru care singura ieşire este emigrarea în ţările din zona Golfului. Egiptul de Sus cuprinde, totuşi, principalele situri arheologice ale Egiptului antic, al căror potenţial turistic nu este încă valorificat aşa cum trebuie pe plan local, mai ales între Luxor şi Assuan. Între altele, regiunea nu beneficiază decât de 15% din ajutorul de dezvoltare a ţării, ceea ce demonstrează, din acest punct de vedere, cât de absentă este în cadrul priorităţilor guvernului.

Treizeci şi cinci la sută din populaţia acestei regiuni trăieşte sub pragul minim de sărăcie. În condiţiile unui sistem educaţional public degradat, reţeaua şcolilor islamice, coordonate de Universitatea *al-Azhar*, permite asigurarea şcolarizării copiilor. În ciuda acestor condiţii generale, cota de înscrişi la universitate este de două ori mai ridicată în Egiptul de Sus decât la Cairo. În sfârşit, cu 5,2 copii la o femeie în medie (faţă de 3,3 la scară naţională), Saidul constituie un bazin demografic dinamic, din care provin mari

artişti: poeţii Abderrahman al-Abnudy şi Amal Donqul şi scriitorii Baha Taher şi Yahia Taher. Primul a activat pentru recunoaşterea arabei dialectale ca mod de expresie literară şi de revendicare regionalistă. Următorii mărturisesc despre complexitatea societăţii din Said.

Statul devine conştient de bogăţia provinciilor din Sud. Astfel, la Qena, guvernatorul a început să refacă rolul instituţiilor publice, în cadrul unui demers care implică populaţia locală şi le oferă servicii performante. În rândul elitelor cairote, redescoperirea Saidului este însoţită, cel mai adesea, de abateri folclorizante şi de supralicitări care îi lasă, în general, pe saidiţi, împărţiţi între o imagine lucitoare stereotipă şi mândria de a se afla în centrul atenţiei mass-media. De-a lungul Ramadanului din anul 2006, nu mai puţin de cinci seriale de televiziune au fost consacrate Saidului: un Said idealizat în tradiţiile sale cele mai dârze, înscrise într-o linie conservatoare a valorilor morale şi religioase care întruchipează autenticitatea pământului egiptean.

Universul Deltei Nilului, la ora chinezească sau la cea indiană

Pentru a ajunge la Alexandria plecând de la Cairo, nu mai este nevoie să traversaţi Delta Nilului, deoarece a fost construit un drum expres în deşert. Totuşi, în această regiune, întinsă şi plată precum Belgia, dar cu o populaţie de trei ori mai mare (30 de milioane de locuitori, fără a socoti şi oraşul Alexandria), merită ca orice călător să se piardă în decor. Peisajele sale au ca puncte de reper mansardele caselor colorate, de cărămidă nearsă, care sunt, poate, mai puţin impresionante decât în Egiptul de Sus, iar malurile Nilului oferă, în anumite locuri ocrotite, precum Banha, o relativă linişte. Ceea ce contrastează cu densa şi tumultoasa urbanizare a zonelor rurale în care trăiesc două treimi din populaţia deltei, unde un sat de mărime mijlocie cuprinde 20000 de locuitori, construcţiile

din chirpici sunt înlocuite, de acum încolo, de construcţii din cărămidă roşie şi antenele parabolice înfloresc pe acoperişurile celor mai izolate sate.

Presiunea demografică şi urbanizarea au absorbit numeroase târguri rurale şi au „muşcat" din terenurile cultivate, care sunt printre cele mai fertile din ţară dar, de asemenea, şi printre cele mai scumpe. Astfel, preţurile acestor pământuri au crescut de zece ori în câţiva ani, creând o categorie de familii ţărăneşti decăzute, rămase fără pământ, ai căror copii, adesea licenţiaţi, se deplasează, în fiecare zi, în marile oraşe sau în capitală, pentru a căuta de lucru, ori să emigreze clandestin în Europa sau în ţările din Golf, mult mai atractive.

Mansura, Tanta şi Mahalla, ale căror aglomerări numără mai puţin de o jumătate de locuitori fiecare, sunt cele trei centre urbane majore ale Deltei Nilului, a căror prosperitate s-a bazat mult timp pe cultura şi exportul bumbacului. Mansura este celebră mai ales pentru fetele cu pielea albă şi cu ochii strălucitori, moştenire, se zice, a trecerii francezilor din cadrul expediţiei lui Bonaparte de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Tanta, în inima deltei, găzduieşte, în fiecare an, sărbătoarea religioasă cea mai populară din Egipt, *muled*-ul lui Sayd Ahmad al-Badawy, „sfântul extrem de umil", care avea să lupte în timpul cruciadei Sfântului Ludovic. Mahalla, practic o prelungire a zonei industriale a localităţii Tanta, este cunoscută datorită uzinelor sale textile, ai căror muncitori, ameninţaţi în privinţa locurilor de muncă de măsurile de privatizare, întăriţi datorită unei lungi tradiţii sindicale, au organizat cele mai puternice greve din ultimele două decenii.

În căutare de alternative la emigrare şi la sărăcie, oraşele şi localităţile din zonele rurale ale Deltei Nilului se plasează, de acum înainte, la ora indiană sau la cea chinezească. Cu sutele, tinerii din Deltă pleacă şi vin pe drumul dintre China şi Egipt, pentru a-şi umple valizele sau, mai bine, containerele cu produsele care inundă noile pieţe „chinezeşti" ale provinciei egiptene.

Regiunea localităţii Mansura este pionierul importurilor de ricşe indiene. Acest vehicul cu trei roţi motorizat, numit pe plan local „tok-tok", completează deficitul de mijloace de transport dintre oraşe şi localităţile rurale răspândit în ultimii ani în întreaga ţară.

În nordul deltei, Rosette (Rashid, în limba arabă) şi Damieta sunt situate de o parte şi de alta a Nilului, care se împarte în două braţe principale, înainte de a ajunge la Mediterana. Primul oraş, celebru pentru piatra şi inscripţia ce a traversat vremurile, păstrează încă amprenta istoriei de port comercial, prosper pe timpul Imperiului otoman, şi plin de comori de arhitectură islamică aflate în ruină, inundate de creşterea nivelului apelor. Ar fi una dintre consecinţele, se spune, ale barajului de la Assuan, învinuit, într-o manieră generală, de dereglările climatice pe care le cunoaşte regiunea deltei. Al doilea oraş şi-a întemeiat economia locală, astăzi ameninţată de concurenţa chinezească, pe fabricarea mobilei stil *„lulu khamastacher"* (traducerea expresiei „Ludovic al XV-lea"), foarte apreciată de arabii din zona Golfului.

În sfârşit, lacurile din deltă – Manzala, Burullus, Edku şi Maryut – formează un univers aparte, frumos descris în operele romancierului Muhammad el-Bisatie. Ele sunt astăzi ameninţate de poluare, aşa cum se întâmplă cu primul, cel mai mare, în care se deversează zilnic aproape trei milioane de metri cubi de apă contaminată cu metale şi produse toxice de la uzinele din regiune. Construcţia de străzi, de poduri, precum este cel mai lung, care permite legătura pe autostradă între Alexandria şi Port-Said, urbanizarea şi dezvoltarea fermelor piscicole industriale de către firmele private au redus considerabil suprafaţa lacurilor şi au bulversat pescuitul tradiţional. Între altele, degradarea mediului înconjurător are efecte dramatice asupra condiţiilor de viaţă şi de sănătate ale pescarilor, mai ales în zona Lacului Edku, unde se estimează că 40% din populaţie va fi afectată de boli renale. Speranţa de viaţă este estimată la 40 de ani.

Oraşele canalului de la Port-Said la Suez, sinteză între Orient şi Occident

Canalul Suez are ca puncte de reper trei mari oraşe, de mărime asemănătoare (cu o jumătate de milion de locuitori), ridicate aproape *ex nihilo* de *Compania Universală a Canalului Suez* în anii 1860, pentru a răspunde nevoilor generate de activităţile economice şi maritime: Port-Said, port mediteranean care deschide canalul, a fost transformat, în anii 1980, într-un porto-franco deschis oricărui trafic de mărfuri. El se număra, în 2003, printre localităţile cele mai bogate din Egipt în ceea ce priveşte PNB-ul (Produsul Naţional Brut) pe cap de locuitor. Ismailiya, centru administrativ, a fost creat pentru a adăposti sediul companiei. Notorietatea îi este dată de grădinile şi de terenurile plantate cu palmieri, fiind astăzi o regiune agricolă aflată în plină creştere economică şi demografică. În sfârşit, Suez, port situat la extremitatea sudică a canalului, către Marea Roşie şi către Asia, „unde se întâlnesc mirosul de colonie şi nisipul". După cum spunea Loti, a fost întemeiat pe locul unui sat medieval de pescari, ale cărui urme sunt astăzi îngropate sub complexele industriale şi petroliere.

Aceste trei oraşe mijlocii din Egipt reprezintă sinteza dintre Orient şi Occident, nu atât prin forma lor, cât prin poziţionarea geografică. Întemeiate pe un dublu plan, ele poartă marca divizării între cartierele „franco" şi cele indigene. Primele se disting printr-o ţesătură cadrilată în largi loturi, pe care se ridică vile şi alte construcţii. Acestea sunt realizate în stilurile arhitectonice europene şi neoislamice, inspirate, în anii 1920, de modelul oraşelor-grădini, după exemplul celui numit Port-Fuad, de pe celălalt mal al canalului, în faţa lui Port-Said, „loc de întâlnire al tuturor naţiunilor lumii".

Oraşele canalului şi-au meţinut mult timp independenţa şi au rezistat faţă de puterea centrală. Ţinând seama că au existat ca adevărate oraşe-stat înainte de naţionalizarea de dinainte de anul 1956, acestea erau orientate mai mult către lume şi nu către Cairo.

Administrarea lor era controlată direct de compania canalului, care era foarte puternică. Astfel, autogestiunea, cosmopolitismul, arhitectura hibridă şi traseele urbane au conferit oraşelor respective şi locuitorilor acestora o identitate specifică.

Totuşi, situate pe linia frontului, destinul lor este legat inevitabil de cel al naţiunii, marcând, începând din anul 1948, frontierele disputate ale teritoriului egiptean la porţile Sinaiului, râvnit de vecinul israelian şi supus ordinii militare după ocupaţie. Acestea erau ridicate la rangul de oraşe-martir după ce Port-Saidul a fost bombardat de coaliţia tripartită (Anglia, Franţa, Israel) în anul 1956, sau, mai ales, după ce populaţia lor a rezistat vitejeşte în timpul războiului de uzură cu Israelul, între anii 1967 şi 1969, şi a trebuit, în final, să ia calea exilului. La reîntoarcere, în anul 1973, generaţia cosmopolită de dinainte s-a pierdut printre populaţiile alogene, cel mai adesea originare din sudul Egiptului, venite să repopulaze oraşele canalului, să „egiptizeze" locurile emblematice ale perioadei coloniale şi să îmbine accentul saidit cu o limbă deja bogată în influenţe franceze, italiene, greceşti sau turceşti.

Urmele trecutului colonial se pierd, astăzi, în dezvoltările urbane neplanificate. Clădirile tipice ale oraşelor canalului sunt vetuste şi condamnate la dispariţie rapidă, priorităţile politice nefiind îndreptate câtuşi de puţin în direcţia protejării unui patrimoniu colonial controversat, ci către dezvoltarea economică, întreţinută de oamenii de afaceri din Cairo şi de guvern. Acesta din urmă caută să lege oraşele canalului de resursele economice ale ţării prin intermediul proiectelor de infrastructură faraonice (porturi şi zone industriale, în principal), ce le remodelează din punct de vedere al structurii şi care corespund perfect cu preocupările liberale şi naţionaliste ale elitei de la Cairo. Este vorba despre reorientarea bogatelor venituri către economia egipteană (şi mai ales către bugetul statului şi conturile câtorva oameni de afaceri) dar, în acelaşi timp, şi despre distrugerea completă a urmelor unui trecut colonial stânjenitor.

Epopeea străpungerii Istmului Suez

Studierea străpungerii Istmului Suez a fost unul dintre scopurile expediției din Egipt conduse de Napoleon în anul 1798. Dar savantul Jacques-Marie Le Père a făcut o eroare de triangulație și a ajuns la un rezultat care dădea o diferență de aproape 10 kilometri între Marea Mediterană și Marea Roșie, ceea ce complică în mod considerabil proiectul și îi întârzie punerea în practică.

Dacă faraonii celei de-a XII-a dinastii, cu 2000 de ani înaintea erei noastre, ajunseseră deja să unească cele două mări de-a lungul unui canal rudimentar cu apă, care lega diferitele brațe ale Nilului, a fost totuși nevoie să se aștepte anul 1869 pentru ca un adevărat canal să le lege. Energiile reunite ale inginerului Linant de Bellefonds, ale *Saint-Simonienilor*, care se doreau a fi profeții unei uniuni rodnice între Orient și Occident, și ale viceconsulului Franței în Egipt, Ferdinand de Lesseps, au relansat aventura, grație susținerii din partea viceregelui Egiptului, Mehmet Ali, apoi a fiului acestuia, Mehmet Said. Acesta a semnat, în anul 1854, o concesionare, dând lui Lesseps autorizarea de a străpunge istmul și de a exploata canalul dintre cele două mări. Lesseps s-a confruntat cu ostilitatea britanicilor, care considerau Egiptul ca pe propriul lor domeniu de vânătoare și care se temeau că își vor pierde controlul asupra drumului către India, apoi cu hotărârea urmașului lui Mehmet Said, Ismail, de a interzice angajarea muncitorilor egipteni. În aceste condiții s-a recurs la angajarea a 15000 de muncitori veniți din Italia și din Balcani și s-a îndreptat, în scurt timp, spre faliment. S-a ajuns, de asemenea, în aceste condiții, să se renunțe până și la statuia proiectată de sculptorul Bartholdi, care era menită să marcheze intrarea în Canalul Suez, la Port-Said: o femeie ținând în aer o torță, întruchipare a Egiptului purtând lumina Asiei. Mai târziu, Statuia Libertății se va regăsi la New York! Lucrările, începute în anul 1859, se vor încheia, cu toate acestea, zece ani mai târziu: unirea oficială a celor două mări a avut loc la 15 august 1869. Pentru inaugurarea canalului, realizată de împărăteasa Eugčnie la bordul iahtului *Aigle*, Verdi a compus cea mai cunoscută operă a sa, *Aida*. Se uită, într-o oarecare măsură, destinul straniu al lui Barthélemy de Lesseps, unul dintre puținii supraviețuitori ai expediției lui Lapérouse, lăsat în Kamceatka, înainte cu puțin timp de un naufragiu, care a stimulat perseverența fiului său.

Lung de 164 km, acest canal construit la nivel, adică fără ecluze, avea, la inaugurare, 8 metri adâncime și 20 lărgime, ceea ce obliga vapoarele să se îngrămădească în „gările" lui. Canalul nu a perturbat câtuși de puțin drumurile comerțului mondial, rămânând sub controlul francezilor și englezilor timp de 86 de ani, până la naționalizarea companiei, în iulie 1956. După o întrerupere determinată de conflictul cu Israelul, canalul, redeschis în anul 1975, rămâne una dintre căile maritime cele mai utilizate pe plan mondial și care asigură o mare parte a veniturilor Egiptului.

Alexandria, de la nostalgie la renaştere

Alexandria, înseamnă, mai înainte de toate, nostalgia unui oraş care nu mai este. Perioadele de glorie şi de prosperitate s-au succedat acolo cu vremuri mai puţin prospere: oraş întemeiat de Alexandru cel Mare, port înfloritor în epoca elenistică, Alexandria a fost o capitală cosmopolită de provincie romană, care număra aproximativ 500000 de locuitori. Oraşul s-a aflat în declin în perioadele disputelor cristologice din primul mileniu creştin, apoi al cuceritorilor arabi. Prosperităţii alexandrine regăsite i-au pus capăt otomanii, în condiţiile unei Europe renăscute. Când Napoleon a debarcat la Alexandria, în anul 1798, oraşul nu număra mai mult de 5 – 7000 de locuitori.

„În anii 1870, Alexandria, mică Europă ratată, nu era demnă decât de câteva paragrafe incluse în ghidurile de călătorie", scrie istoricul Robert Ilbert. După anul 1882, Alexandria îşi va regăsi rolul său istoric de capitală mediteraneană şi nu de port egiptean. „Oraş al Egiptului sau capitală a alogenilor?", parafrazându-l pe istoricul Jacques Berque, „oraş în derivă" pentru poetul Constantin Cavafy, „capitală a memoriei" pentru romancierul Lawrance Durrel – autorul cunoscutei opere *Cei patru din Alexandria* –, cosmopolitismul alexandrin este, astăzi, sortit pieirii şi conservat numai în fantasmele călătorilor dintr-un alt anotimp. Alexandria de astăzi a fost inaugurată prin zâmbetul studiat al lui Nasser, afişat în faţa întregii lumi la 23 iulie 1956, când a anunţat naţionalizarea Canalului Suez. Oraşul este al doilea ca mărime din ţară şi, mai ales, plămânul său industrial începând din secolul al XIX-lea. Această aglomerare urbană impresionantă grupează 4,5 milioane de indivizi, într-o înlănţuire de turnuri, uzine şi antrepozite. Oraşul amorţit după exilul elitelor străine a fost abandonat refugiaţilor din oraşele Peninsulei Sinai, începând din timpul războiului din anul 1967, ca şi celor care au migrat din sudul ţării. Se spune că Alexandria este ca un al doilea oraş al Saidului. Astăzi, el impresionează prin dinamismul său. Nostalgiile cedează în faţa realismului

afacerilor. Guvernatorul îndeamnă iniţiativa privată la acţiune. Noi promotori şi noi antreprenori participă la progresul economic al regiunii. Demografia, portul şi industria plasează oraşul în centrul schimburilor economice regionale.

Alexandria este un oraş în construcţie. Cornişa dublată în lărgime şi-a redescoperit strălucirea de odinioară, reorganizarea circulaţiei în centrul oraşului protejează spaţiile verzi, în timp ce francezii de la compania *Veolia* asigură curăţenia arterelor principale. Frenezia caracterizează sectorul imobiliar, fondul funciar al ultimului secol dispărând în faţa blocurilor-turn cu birouri sau apartamente de lux. Deoarece fundaţiile noului oraş le înlătură pe celelalte, patrimoniul îngropat câteodată chiar şi până la 12 metri adâncime nu rezistă în faţa săpăturilor, sugestivă fiind imaginea marilor lucrări de la *Bibliotheca Alexandrina*, ridicată pe locul celei antice, pecetluind definitiv urmele sale în beton.

„Proviniciile pământului arabilor, pe care le priveşti din afară sau din interior, rămân în mare parte *terra incognita*, ca şi cum ceea ce contează ar porni numai din partea statului sau din oraşele de reşedinţă". Astfel, în ale sale *Povestiri din provincia egipteană*, apărute în anul 2004, sociologul Fanny Colonna insista asupra importanţei explorării pământurilor Egiptului.

Efectul „Bilbao" al *Bibliothecii Alexandrina*

Soare-răsare imobilizat la jumătatea drumului, cilindru întrerupt de aluminiu şi de cărți, teatru de granit al cunoştinţelor... *Bibliotheca Alexandrina* nu este departe de a suscita la fel de multe comentarii precum Muzeul Guggenheim construit la Bilbao de Frank Ghery, alt loc cultural gigantesc aşezat în mijlocul unei zone portuare şi industriale abandonate. Dar, mai mult decât acesta din urmă, prin numele şi amplasarea sa – la câțiva metri de edificiul inaugurat de Ptolemeu al II-lea acum 2290 de ani, incendiat în timpul invaziei lui Iulius Caesar –, biblioteca din Alexandria are ambiția de a întruchipa o renaştere.

Gigantesca clădire – 85000 m^2 în total – este născută din imaginația arhitecților norvegieni ai agenției Snohetta. Cu o înălțime de 32 de metri, această bibliotecă, a cărei funcționalitate l-ar face să viseze frumos pe oricare cititor al Bibliotecii Naționale a Franței, este organizată pe științe, pe şapte platforme, care se

afundă către mare. Pe cea mai de jos sunt găzduite rădăcinile ştiinţelor, filozofia, istoria, limbile vechi şi psihologia. Pe a doua, limbile şi literaturile. Pe a treia, arta şi stilurile artistice. Pe a patra, operele economice şi de management. Pe a cincea, ştiinţele umaniste şi *women's studies*. Pe a şasea, ştiinţele şi tehnologia. Pe a şaptea, noile tehnologii ale informaţiei.

În privinţa dimensiunii numerice, trebuie insistat asupra faptului că această nouă bibliotecă are aproape 10 miliarde de pagini web şi mii de ore de înregistrări audiovizuale accesibile. Tipăriturile rămân în urmă, căci, în ciuda unei capacităţi de depozitare de 8 milioane de cărţi, *Alexandrina* nu poseda, la inaugurarea sa, în anul 2002, decât 240000 de lucrări şi 1800 de periodice. Foarte departe de cele 28 de milioane de tipărituri ale *Bibliotecii Congresului* american, ca şi de cele 500000 de volume pe care le avea vechea bibliotecă a Alexandriei.

Întemeind, la începutul secolului al III-lea î.e.n., aproape de palatul regal, Templul Ştiinţelor şi Muzelor, Ptolemeu al II-lea dorea ca edificiul să posede „toate operele scrise de umanitate". În acest scop, fiecare corabie care sosea în port, se spune, trebuia să predea toate manuscrisele care se găseau la bord, pentru a fi copiate. Astăzi, *Bibliotheca Alexandrina* se doreşte a fi „o fereastră a lumii către Egipt şi una a Egiptului către lume" şi, mai ales, un loc al libertăţii şi al întâlnirilor inedite. Autonomia sa politică şi financiară este protejată printr-o lege specială şi singura instituţie culturală administrată de un consiliu, în cadrul căruia jumătate dintre membri sunt de naţionalitate străină. Ceea ce, pe lângă faptul că depinde juridic numai de preşedinţia republicii, îi permite să scape de cenzura religioasă. Cu condiţia, totodată, să nu se îndepărteze prea mult de ceea ce ar suporta soţia preşedintelui republicii, „naşă" a bibliotecii...

3

De la nisip la pierderea vederii...

După ce se părăseşte valea, oraşele sale îngrămădite, câmpia sa înverzită şi fremătând de activităţi umane, se ajunge într-o altă lume de culori şi de viaţă care se oferă vizitatorului în mod direct.

Chiar dacă Egiptul s-a construit pe baza acestei resurse esenţiale pe care o reprezintă apele Nilului, nu trebuie să se omită bogăţiile deşerturilor sale, care ocupă 95% din suprafaţa totală a ţării, şi ale litoralului, în jur de 2500 km de coaste scăldate de Mediterana în nord, de la frontiera libiană în vest, până în Gaza şi Marea Roşie în est, de la golfurile Suez şi Aqaba, în nord, până în Sudan în sud. Întinse, aride, ostile şi foarte puţin populate, ţinuturile sale deşertice au fost martorele apariţiei primelor mănăstiri creştine, în secolul al IV-lea. Apoi, pământurile acestea au fost traversate, de la este la vest, de triburile arabe care au adus islamul în secolul al VII-lea, din Peninsula Arabia până pe coastele Atlanticului. *Sahara* („deşert", în arabă) este pământul *badu* (adică al „beduinilor"), al oamenilor deşertului care i-au inspirat pe orientaliştii din trecut şi continuă să-i fascineze pe occidentali, ca şi pe contemporanii lor din Valea Nilului, în ochii cărora ei întruchipează o anumită idee a autenticităţii arabe din timpul profetului.

Regiuni de circulaţie şi de schimburi prin excelenţă, greu de controlat din cauza întinderii lor, a aridităţii climatului şi a unei

geografii ostile, deşerturile Egiptului sunt spaţii de frontieră supuse ordinii militare. În afara zonelor urbanizate, acestea sunt plasate sub tutela armatei şi ocupă o funcţie geostrategică de maximă importanţă: la vest s-au jucat scene de bătălii cruciale în timpul celui de-al Doilea Război Mondial; la est Sinaiul a reprezentat teatrul şi miza a trei războaie israeliano-arabe şi rămâne plasat sub un regim excepţional de demilitarizare, în virtutea tratatului de pace semnat, în anul 1979, între Egipt şi Israel.

Egiptul are trei regiuni deşertice mari, cu tradiţii culturale, dialecte şi peisaje bogate şi diverse, pe care companiile turistice, din fericire, le-au explorat, deocamdată, foarte puţin. Punct de legătură între Africa şi Asia, Sinaiul se întinde pe 61000 km^2 şi numără 420000 de locuitori, dintre care trei sferturi sunt concentraţi în zona litoralului mediteranean, unde se cultivă curmali şi măslini. Între Marea Roşie şi Valea Nilului, se află Deşertul Arab, sau oriental, mărginit de Suez şi Hallayb, la frontiera sudaneză. Acesta este cel mai puţin populat, având 200000 de locuitori, pe o suprafaţă de 221000 km^2. În sfârşit, la vest, între frontiera libiană şi Valea Nilului, de pe coastele mediteraneene până în Nubia, la frontiera sudaneză, Deşertul Libian, sau occidental, cel mai întins, cu 671000 km^2, numără 450000 de locuitori (în afara oazei Fayum). În total, puţin peste un milion de locuitori – beduini şi cei migraţi din vale – trăiesc, aşadar, în deşerturile Egiptului.

Deşertul Libian şi Mediterana

În deşertul occidental se găsesc cinci mari oaze. Prima, Bahariya, este situată la cinci ore distanţă de Cairo, legată de capitală printr-un drum asfaltat, de-a lungul unei căi ferate dintr-un alt timp, care permite transportul minereului de fier extras din subsolul regiunii. Bahariya numără aproape 30000 de locuitori, concentraţi mai ales în oraşul Bawaty. La o primă privire, nimic pitoresc.

Jumătatea de oază Fayum, grădină a Egiptului

Fayumul este adesea descris ca un boboc de lotus pe care Nilul l-ar desena pe harta Egiptului. Populat de aproximativ 2,4 milioane de persoane, între care mulţi creştini, pe o suprafaţă de 18000 km^2, acesta este grădina Egiptului, unde sunt cultivaţi măslini, citrice, legume, flori şi trestie de zahăr.

În perioada Belle Époque, regele Faruk şi curtea sa veneau acolo să vâneze raţe sălbatice. Malurile lacului, considerate ca o staţiune de iarnă de prim rang, l-au găzduit pe Churchill în anul 1945. Fayumul este formată, în general, din mai multe oaze, dar este vorba, mai curând, de o jumătate de oază. Într-adevăr, este legată de Nil printr-un braţ al fluviului, care se varsă în depresiunea situată la 45 de metri sub nivelul mării, Bahr al-Yusef, „Marea lui Iosif", numele personajului biblic care ştia să interpreteze visurile şi care i-a profeţit lui Faraon şapte ani de foamete. Recoltele au fost păstrate atunci în Fayum, după versiunea locală a unei legende copte.

Fayumul este inevitabil legat de lacul său legendar, Birkat al-Qarun, unde se pescuiesc soli (o specie de calcan), moluşte şi mici creveţi ameţiţi, care rezistă în apele sale amare. Se spune că faraonul Menes, care vâna în terenul mocirlos al regiunii, numit atunci To-She, a fost salvat de un crocodil uriaş. Astfel se va naşte cultul zeului-crocodil, Seth.

Astăzi, malurile sunt înţesate de *cafeterias*. Egiptenii vin să se scalde şi să mănânce peşte – fără să asculte de sfaturi, lacul fiind poluat de apele canalelor de irigaţii deversate acolo. În schimb, pentru un scăldat în apele mai puţin tulburi, în plină inimă a deşertului, Wady Rayan este un loc idilic, parc natural protejat. Berzele fac o oprire acolo, cu sutele, în drumul lor dintre Africa şi Europa, iar balenele şi-au lăsat mai departe, în deşert, atunci când acesta era încă ocean, scheletele lor de acum fosilizate.

Fayumul nu se găseşte pe harta turismului internaţional. Totuşi, anticele sale vestigii, mai ales ptolemeice şi copte, păstrează farmecul locurilor necunoscute, îngropate încă în nisip sau pierdute pe şesuri. Doi ghizi pasionaţi de Fayum, Neil Hewison şi Pierre Gazio, vor însoţi călătorul în afara drumurilor bătătorite. Primul şi-a ales reşedinţa într-un sat surprinzător, Tunis, situat în extremitatea lacului, după ce se părăseşte drumul în direcţia deşertului. O oprire pentru sfaturi, mai ales pentru vizitarea olarilor săi. Doamna Évelyne Porret, elveţiană, s-a instalat în sat, în anii 1970, atunci când nu era populat decât de câţiva beduini sedentarizaţi. Apoi, au venit de la Cairo şi din alte părţi, atât pentru comunitatea în sine, cât şi ca urmare a unei mode, pictori, scriitori, universitari şi chiar alţi olari, precum Ahmad Abu Zayd. Şcoala de olărie întemeiată de Évelyne Porret prezintă şi vinde lucrările ucenicilor, toate realizate în sat.

Singura stradă traversează insuliţe de case moderne fără trăsături arhitectonice deosebite şi, la intrarea în oază, de clădiri pentru angajaţii administraţiei sau ai companiei miniere.

Potrivit legendei locale, această zonă îşi datorează destinul turistic unui măgar: animalul şi-a prins laba într-o mică deschizătură, deasupra unei ascunzători care adăpostea mai multe sute de mumii, astăzi expuse în muzeu. Apoi, turiştii nu au încetat să sosească acolo, iar hotelurile s-au înmulţit; căsătoriile din ce în ce mai numeroase ale unor beduini cu turiste străine le-au adus bogăţie şi au bulversat această comunitate de oază, legată de Cairo printr-un drum asfaltat în anii 1980. Până atunci, ea îşi câştiga existenţa de pe urma lucrării pământului. Pe sub arborii întinsei zone plantate cu palmieri al-Ganina se scurge necontenit o apă scoasă din puţuri, de la mai multe sute de metri adâncime şi redistribuită printr-o multitudine de mici canale, potrivit unor reguli care au fost stabilite riguros de familiile care le exploatează. De asemenea, apa sulfuroasă cu proprietăţi curative, care ajunge câteodată la mai mult de 60^{0}C, dă renumele oazelor deşertului occidental, unde guvernul ar prefera să dezvolte turismul balnear.

Mai la sud, mica oază Farafra rămâne relativ ocrotită de daunele unui turism avid de spaţiu. Dakhla şi Kharga, oazele cele mai sudice, erau popasuri importante pe *Drumul celor Patruzeci de Zile* (*Dar al-Arbain*), lung de mai bine de 1700 km. Altădată principala axă comercială de la sudul la nordul Africii, pe aici erau transportate bogăţiile din Sudan (aur, piei, fildeş) dar, de asemenea, şi scalvi, până la începutul secolului al XX-lea... Astăzi, Kharga, cea mai populată dintre oaze, cu 80000 de locuitori, beduini şi migranţi din zone vecine, este capitala guvernoratului Noua Vale, de unde sunt administrate proiectele lui Toshka şi programele de ameliorare a terenurilor din deşert.

Consecinţele unei dezvoltări turistice necontrolate şi puţin preocupate de norme ecologice ameninţă ecosistemul de oază deoarece: anumite surse dau semne de epuizare. Astfel, apa necesară irigaţiilor trebuie să fie scoasă de la o tot mai mare adâncime din pânza freatică – în cazul în care sursele nu sunt „privatizate" de antreprenori pentru a construi, să zicem, hoteluri cu piscină. Între altele, explozia de *safari* (expediţii de vânătoare de animale sălbatice

mari) în maşini, de preferinţă marca Toyota, de care beduinii sunt ataşaţi (în Sinai, beduinii preferă Jeep-ul), pune în pericol siturile naturale fastuoase şi exclusive, mai ales în somptuosul Deşert Alb, între Bahariya şi Farafra.

Pentru o rupere încă garantată de lumea civilizată, trebuie să ajungi la oaza Siwa, situată la 70 km de frontiera cu Libia, unde comunitatea care vorbeşte un dialect de origine berberă a rezistat mult timp aplecată asupra ei însăşi şi, mai curând, îndreptată spre ţara vecină atât de apropiată. Siwa nu se compară cu Egiptul agitat şi nici măcar nu este comparabilă cu alte oaze ale deşertului occidental. Poate că din acest punct de vedere călătorii în căutare de „autenticitate" o apreciază în mod deosebit. De la sfârşitul anilor 1990, ea s-a deschis turismului internaţional, ceea ce este bine, dar şi foarte rău, pe drumul către căutarea unui spirit beduin care constituie mai mult un argument de marketing decât o preocupare în domeniul patrimoniului. Oaza face, aşadar, obiectul unui plan specific de dezvoltare regională legat de înscrierea în cadrul circuitului turistic a ţărmurilor mediteraneene. Acestea au fost, mult timp, o regiune de vilegiatură balneară pentru aristocraţia egipteană, care îşi avea cartierele de vară la hotelul *Frumoasa Priveliţte* de la Marsa Matruh, şi cele de pe plajele de la Sidi Abderrahman, unde se mai păstrează încă acest parfum al vechiului regim, într-un loc unde marea este bleu-turcoaz, nisipul auriu şi „Baia Cleopatrei", piscină de piatră la mare, care se pare că a fost utilizată de regină. Din anii 1970 speculanţii, cu binecuvântarea armatei şi a guvernului, au betonat literalmente coasta. Satele turistice urmează unul după altul în continuu, astupând orice priveliţte către mare.

Siwa şi oracolul său legendar

Cea mai mare parte a locuitorilor Siwei, oază situată, cum menţionam, în apropierea frontierei cu Libia, la 600 km vest de Nil, încă mai crede cu tărie că Alexandru cel Mare este îngropat în întinsa plantaţie de palmieri, numărând circa 250000 de arbori, ce înconjoară micul orăşel cu câteva mii de locuitori. Dacă oaza este cunoscută astăzi pentru curmalii săi, ea este celebră încă din Antichitate,

mai ales grație zeului Amon, temut de toți.

În anul 331 î.Hr., Alexandru cel Mare s-a dus, într-adevăr, la Siwa, pentru consultarea oracolului de acolo. Cu două secole mai înainte, acelaşi oracol îi prezisese un destin tragic lui Cambyse, fiul lui Cresus, regele Lydiei. Cambyse cucerise Egiptul, în anul 525 î.Hr. şi îndepărtase de pe tron cea de-a XXVI-a dinastie. El a vrut atunci să continue expediția de cucerire, împărțindu-şi armata în trei grupe: o parte în Etiopia, alta în Cartagina, iar Cambyse, în fruntea celei de-a treia, întărită cu un contingent de 50000 de oameni, a pornit în direcția Siwa, pentru a-i pedepsi pe preoții zeului Amon, care i-au prezis moartea violentă. Potrivit legendei, întreaga armată a dispărut în nisip, atunci când aceasta a părăsit oaza Kharga pentru a se îndrepta spre Siwa.

Important han şi piață de sclavi în Evul Mediu, oaza a rămas, mult timp, cvasiindependentă: ea recunoştea autoritatea sultanului otoman, dar nu plătea tribut. În anul 1820, trupele lui Mehmet Ali au ajuns acolo. Dar îndepărtarea geografică a ținut-o mult timp izolată, în condițiile în care primul automobil nu a apărut decât în anul 1917, iar drumul asfaltat care o leagă astăzi de orașul cel mai apropiat, Marsa Matruh, la peste 300 km, datează din anii 1980. Fragilul echilibru al acestui mic teritoriu a fost foarte recent amenințat de dezvoltarea unui turism neprofesionist. Acolo, promotorii din Cairo doresc să etaleze, din rațiuni de marketing evidente, o cultură siwi autentică, potrivit imaginii pe care turiştii străini şi ei înşişi o consideră ca reprezentând tradițiile beduinilor.

Mai recent, între Marsa Matruh şi al-Alamein, unde noul aeroport internaţional a inaugurat, în anul 2005, primele zboruri charter dinspre Europa, complexul de la Marina, legat de Cairo printr-un drum expres, croit *ex nihilo* în deşert, a devenit locul cel mai căutat al aşa-numitei *jet society* egiptene, detronând din acest punct de vedere plajele de la Agami, de la vest de Alexandria. Marina adună, timp de câteva săptămâni pe an, pe cei mai mari bogătaşi ai ţării. Nouă sau zece luni pe an, acest complex se întinde pe 20 de kilometri, într-o succesiune de vile şi de apartamente de lux. Guvernul ar dori, de acum, să atragă acolo o clientelă europeană, mai ales pensionari, după modelul spaniol sau după cel tunisian. Pentru a realiza aceasta, guvernul a numit în postul de ministru al Locuinţei şi al Construcţiilor, un post strategic, omul potrivit: fostul ministru al Turismului, Ahmad al-Maghrabi, anterior preşedinte-director general al grupului *Accor* pentru Orientul

Mijlociu. Acesta a proiectat, până în anul 2010 dezvoltarea ultimelor zone nebetonate ale coastei mediteraneene, de la Marsa Matruh la Sallum, lângă frontiera cu Libia. Micul sat de beduini se dovedise sortit anonimatului. Până în martie 2006, în timpul unei eclipse totale de soare, când această mică localitate a fost unul dintre punctele de observaţie cele mai bune de pe continentul african.

Deşertul Arab, dincolo de coastele măcinate ale Mării Roşii

S-ar putea să ne imaginăm că betonarea coastelor spaniole sau franceze, de-a lungul anilor 1960 şi 1970, ar fi avut valoare de exemplu ce nu trebuia urmat. Se uită că turismul constituie în Egipt o rezervă strategică, permiţând susţinerea unei economii atât de fragile, dependente de venituri externe. Cuvântul de ordine la nivel naţional este, în consecinţă, să fie atraşi mereu cât mai mulţi turişti străini, „cloşti cu ouă de aur", care ajung să se plictisească de siturile antice şi preferă *farniente* la malul mării, în *compounds* securizate, conform normelor de confort ale societăţilor industrializate. Acesta ar fi, aşadar, destinul, programat de la începutul anilor 1990, al coastelor Mării Roşii, de la Suez la Marsa Alam.

În împrejurimile localităţii Ain Sukhna, situată la două ore distanţă de Cairo, la sud de Suez, pe o autostradă superbă, nouă, înmulţirea satelor turistice mai ales este orientată către cererea egipteană. În paralel, la Marina, pe coastele Mediteranei, unde înalta societate se mută pentru mai multe săptămâni, este de bon ton pentru cineva, pentru iarnă şi pentru sfârşitul de săptămână, să aibă propriul său apartament pe ţărmul Mării Roşii. Mai la sud, începând de la portul industrial Safaga, locul devine înţesat de complexe turistice, răsărite pe o limbă de pământ prinsă între mare, un drum cu traseul iremediabil rectiliniu şi zonele înalte ale Deşertului Arab. Cel mai cunoscut şi mai „*in*" este cel de la el-Guna, gândit de proprietarul său, familia Sawiris, ca o „comunitate

turistică" clasată de magazinul *Forbes* printre primele 60 cele mai bogate din lume. El-Guna nu numai că s-a văzut dotată cu cele mai luxoase hoteluri pentru clientela internaţională iar reşedinţele au arhitectură neoislamică, atracţie indigenă *chic* pe care bogătaşii egipteni o obţin cu greu, la preţuri de neimaginat, dar are, de asemenea, şi o şcoală internaţională, transport în comun, lăcaşuri de cult, ferme, o fabrică agro-alimentară. Acolo se produceau, pe vremuri, bere şi vin. Pe scurt, el-Guna ar fi un *ersatz* al unei societăţi egiptene, precum o gândesc şi trăiesc, la sfârşit de săptămână, elitele sale politice şi economice.

Astăzi, nu mai trebuie să ne imaginăm aceste coaste ca aproape neatinse de orice intervenţie umană, pentru că ele au fost metamorfozate în mai puţin de 15 ani. Astfel, mai înainte, unii refugiaţi din Sinai, după războiul din anul 1967, se aşezaseră la Hurghada, fără a tulbura cu adevărat târguşorul de pescari şi de beduini. În schimb, începând din anii 1990, în condiţiile unei cereri crescânde pe piaţa internaţională de turism şi graţie a câtorva sute de milioane de dolari acordaţi de Banca Mondială sectorului privat şi guvernului egiptean, proiectele de dezvoltare turistică la scară mare s-au înmulţit de-a lungul întregii coaste, acolo unde metrul pătrat de teren se vindea cândva la preţul de un dolar.

Speculaţiile, cooptările şi cârdăşiile au fost denunţate, în final, de Adunarea Poporului – Parlamentul – în anul 1993, ceea ce a constituit pretextul înlăturării ministrului Turismului de la acea vreme, Fuad Sultan, un om cu experienţă în finanţe, trecut prin birourile FMI-ului (Fondului Monetar Internaţional), unde a fost foarte apreciat, dar socotit acasă, în Egipt, ca fiind un pic prea liberal faţă de gustul personalităţilor etatiste din guvern. Scandalul nu a oprit nici sarabanda speculaţiilor şi nici sutele de şantiere de construcţii. Consecinţele: construcţiile de beton, turismul de masă şi creşterea demografică au transformat profund micul port Hurghada, care şi-a dublat populaţia într-un deceniu, în statisticile oficiale, în care nu este înregistrat şi afluxul real de mână de lucru din sectorul neoficial. Astfel, *suk*-ul (piaţă de mărfuri aflată sub

acoperiş în ţările arabe) reprezintă investiţia comercianţilor sosiţi din Valea Nilului, mai ales de la Luxor. Mijloc de a compensa criza de pe piaţa turismului anilor 1990, după ce islamiştii radicali şi-au înmulţit atentatele împotriva turiştilor în Valea Nilului. Cartierele populare au explodat începând dinspre centru, fără niciun fel de planificare urbană, determinând mari probleme de infrastructură, mai ales de aprovizionare cu apă, pe care complexele hoteliere o consumă fără scrupule. Pescarii preferă să se reconvertească în conducători de iahturi pentru turişti, pe care îi prădează până la piele din cauza preţurilor, şi distrug lanţul de corali care, până atunci, aducea reputaţia regiunii. De acum încolo, trebuie să pleci departe pe mare pentru a găsi zone naturale ocrotite. Se poate, de asemenea, pleca spre sud, la Berenice, un fost port roman din care au rămas numai câteva ruine, sau până la Halayb, spre frontieră, zonă militară interzisă străinilor din cauza contenciosului teritorial cu vecinul sudanez.

Marsa Alam, nou pol de dezvoltare turistică la scară mare, nu era în anii 1990 decât o mică tabără pentru primirea câtorva aventurieri înnebuniţi după scufundări submarine. Înzestrat cu un aeroport internaţional din anul 2001, această regiune cunoscută pentru mangrove, pentru o faună şi o floră excepţionale are acum un trafic ridicat al charterelor ce umplu hotelurile şi satele turistice care se înmulţesc încontinuu. O oprire la Quseir vă va aminti cât de mult s-a schimbat regiunea de pe urma unei istorii bogate în relaţii cu Peninsula Arabia, datorită foarte prosperului port din Evul Mediu şi faptului că zona reprezenta o porţiune a drumului de pelerinaj către Mecca, pe care locuitorii Văii Nilului îl urmează chiar şi astăzi. Dorindu-se restaurarea cetăţii şi a vechiului centru al localităţii, unde se poate sta într-o foarte frumoasă casă otomană transformată în hotel, imperative pentru protejarea patrimoniului, cu ajutorul financiar al agenţiei USAID, au dat, în parte, dreptate freneziei investitorilor.

Poate rămâne de explorat de către călător şi Deşertul Arab. Turiştii de la Marea Roşie îl traversează în viteză, în convoaiele de

autocare şi de maşini escortate de poliţie, pentru a ajunge cât mai repede la siturile arheologice ale anticei Thebe. Totuşi, acest deşert puţin cunoscut etalează peisaje radical diferite faţă de cele ale rudei sale libiene. Înălţimile ajung până la 2000 m faţă de nivelul mării. Nomadismul şi păstoritul rămân acolo caracteristicile principale ale populaţiei de beduini. Între Assuan şi coastă, vizitarea mausoleului lui Shaykh Shazly, întemeietorul uneia dintre cele mai importante confrerii sufite, poate fi pretextul unei expediţii în deşertul înălţimilor. Pe drum, veţi putea avea şansa, poate, să zăriţi câteva ibex (capre sălbatice) sau să mai întâlniţi beduini nomazi. O mare parte dintre ei, de acum tentaţi să se sedentarizeze în satele din Valea Nilului, după inundarea pământurilor lor din cauza barajului de la Assuan, sunt astăzi surghiuniţi în zona de pe plan secund, din cauza freneziei turistice de pe malurile fluviului.

Sinai, „deşertul rătăcirii”?

Între Asia şi Africa, din Antichitate şi până în poerioada contemporană, Sinaiul este un teritoriu pe unde s-a trecut sau unde nu s-a aşezat nimeni, cu excepţia câtorva triburi arabe exilate cu turmele lor în locurile izolate din interiorul regiunii. „Deşert al rătăcirii”: astfel denumeşte Biblia marele platou arid şi neprimitor Tih, din centrul peninsulei. Sinaiul este renumit printre vizitatori pentru importantele şi interesantele sale locuri biblice, iar călătorii celui de-al XIX-lea veac şi-au făcut acolo iniţierea în cercetările mistice, inspirate de splendoarea dramatică a peisajelor: „Cât de frumos este deşertul! Sufletul se măreşte acolo. Precum pe marile înălţimi, el intră în contact direct cu locul său de origine; greutăţile vieţii nu mai există, se pare că întunericul se vede înlăturat şi că eternitatea este acolo”, spunea cuprinsă de admiraţie contesa de Gasparin, în anul 1848.

Astăzi, puterea mistică a deşertului continuă să-i fascineze şi să-i atragă pe turiştii din toată lumea. Pe de altă parte, pentru occidentali, ansamblul de imagini care evocă Sinaiul nu trebuie să

ascundă ceea ce se întâmplă acum în peninsulă. Atentatele de la Taba, din octombrie 2004 (aproape 70 de victime), şi de la Dahab, din aprilie 2006 (19 morţi), ne reamintesc cu rapiditate trista realitate.

Peninsula Sinai se întinde de la coastele mediteraneene, în nord, până pe ţărmurile golfurilor Suez şi Aqaba, în sud. Aşezarea geografică a fost şi este, de altfel, dintotdeauna, un spaţiu strategic între Valea Nilului şi vecinii din est, teritoriu disputat cu frenezie, teatrul mai multor conflicte cu Israelul în anii '60 ai secolului trecut şi unde se joacă, de mai bine de două secole, miza construcţiei naţionale egiptene.

Mehmet Ali a răpit stăpânirii otomane controlul asupra acestei regiuni, stabilind astfel graniţele orientale ale statului modern egiptean. Deschiderea Canalului Suez, în anul 1869, a plasat Sinaiul în centrul jocurilor puterilor europene pentru controlul rutelor comerciale dintre Marea Roşie şi Mediterana. Britanicii au obţinut, în anul 1906, alipirea peninsulei la *vilayetul* (denumire pentru regiunile administrative aflate în stăpânirea otomanilor) egiptean şi o trasare oficială a frontierelor cu Palestina, unde s-a pus în practică, progresiv, crearea unui viitor stat al evreilor.

Destinul Sinaiului a fost pecetluit, de asemenea, ca spaţiu-tampon, plasat în mod sistematic sub administraţie militară: sub cea britanică mai întâi, care a realizat acolo un recensământ în anii 1930 şi a ajuns să descopere zăcăminte de petrol; sub cea egipteană, din 1948 până în 1967, atunci când armata administra, concomitent, Sinaiul şi Fâşia Gaza, sub mandat internaţional; sub cea israeliană, de la sfârşitul războiului din 1967, de la ocuparea lui de trupele Tsahalului (armata israeliană – n. tr.) până în anul 1982, anul retrocedării peninsulei către egipteni, în virtutea tratatului de pace semnat, în anul 1979, de Egipt şi Israel, în urma acordurilor de la Camp David, din septembrie 1978. Sinaiul este, de atunci, o zonă demilitarizată, la frontierele căreia staţionează o forţă multinaţională de observaţie, care nu este plasată sub tutela Organizaţiei Naţiunilor Unite, fiind formată, în cea mai mare parte, din contingente americane. Guvernul egiptean vroia să transforme Sinaiul

într-un spaţiu de recucerire teritorială, trimiţând acolo cu miile locuitori din Valea Nilului, cei numiţi „*misryin*”, sau egipteni. Repopularea peninsulei şi „egiptenizarea” sa paşnică trebuia să-i dea rolul de zid de apărare faţă de vecinii palestinieni sau israelieni. Statul se angajase, de asemenea, să reconstruiască şi să dezvolte infrastructura pe care israelienii, în cadrul unei politici a pământului pârjolit, o distruseseră în întregime înainte de plecarea lor de acolo. Astăzi, nordul Peninsulei Sinai prezintă o situaţie de subdezvoltare, care se adaugă securităţii extrem de sensibile din cauza faptului că are frontieră comună cu Gaza. Astfel, o treime din populaţia de la al-Arish, capitala Sinaiului de nord, este de origine palestiniană; satele de frontieră sunt profund legate de Palestina, prin înrudiri tribale, familiale sau comerciale.

Mănăstirile copte, un Egipt inedit

Începând din anii 1970, renaşterea coptă, sub impulsul patriarhului Shenuda al III-lea, a redat viaţă mănăstirilor. În zilele de vineri şi de duminică, egiptenii, copţi şi câteodată musulmani, se duc cu autobuzele către cele mai cunoscute: Wady Natrun, pe drumul către Alexandria, ce reuneşte patru mănăstiri, dintre care una, *Sfântul Macarie*, cunoscută mai cu seamă pentru viaţa sa intelectuală disidentă faţă de patriarh.

„Eu nu sunt departe de lume, dar nu stau în mijlocul lumii şi lumea nu se regăseşte în mine”, îi declara un monah egiptean lui Fanny Colonna, autoarea volumului *Povestiri din provincia egipteană* (apărută la Editura Actes Sud, în anul 2004). Cuvintele acestea demonstrează cât se poate de bine, în continuarea învăţăturilor sfinţilor Pahomie şi Antonie, doi dintre întemeietorii monahismului egiptean la sfârşitul secolului al III-lea de după naşterea lui Hristos, rolul călugărilor mănăstirilor în lumea modernă, în renăscuta comunitate coptă de astăzi. Egiptul numără o mie de monahi, trăitori în mai multe zeci de mănăstiri renăscute datorită unei noi generaţii de călugări, cei mai mulţi trecuţi prin universităţi străine, deoarece una dintre îndatoririle fundamentale ale monahismului este necesitatea instruirii.

De-a lungul perioadei sale de aur, între secolele al IV-lea şi al VI-lea d. Hr., raţionalismul intelectual din mănăstiri şi din bibliotecile lor va fi dus până în Europa, influenţând principalele ordine călugăreşti, mai ales pe cel benedictin. Munca monahilor copişti va permite păstrarea manuscriselor originare şi a diferitelor limbi vorbite.

Totuşi, cuceritorul musulman, care a impus o dijmă mănăstirilor începând din secolul al VIII-lea, a determinat declinul vieţii monahale, călugării trebuind, printre altele, să se apere de

raidurile nomazilor arabi, în special în timpul stăpânirii mamelucilor, din secolul al XIII-lea şi până în cel de-al XVI-lea. Câteva mănăstiri care au supravieţuit şi-au ridicat întărituri. Altele au fost abandonate treptat. Îngroparea providenţială în nisip a permis conservarea arhitecturii unice realizate cu cărămizi arse la soare, câteodată decorată cu fresce. Astăzi, unele mănăstiri au fost restaurate, precum monumentul *Sfântul Antonie*, cea mai veche dintre mănăstiri, în Deşertul Arab, la câteva ore de drum dinspre Cairo către Hurghada. La 40 km de acolo, Mănăstirea *Sfântul Paul* a fost întemeiată în secolul al IV-lea, în amintirea primului pustnic ce a vieţuit 60 de ani într-o peşteră şi a fost hrănit de un corb, care îi aducea, potrivit legendei, în fiecare zi, câte o bucată de pâine.

Atâtea locuri care dezvăluie un Egipt inedit, unde coabitarea între religii apare atât de simplă şi de naturală! S-ar putea citi despre acest subiect foarte frumosul roman al lui Baha Taher, *Mătuşa Safya şi mănăstirea*, trama unei vendete din regiunea Luxor.

Aceste legături există de pe vremea Imperiului otoman, când trasarea frontierelor nu avea sens decât pentru un îndepărtat administrator. Acolo, un tren făcea legătura între Cairo, Ierusalim, Damasc şi Istanbul, într-o regiune în care pământurile triburilor arabe se întindeau fără întrerupere, de la Suez până la Betleem.

Astăzi, Sinaiul de nord se numără printre cele mai sărace regiuni ale ţării. Promisiunile făcute imediat după retragerea israeliană, şi a căror realizare o aşteaptă şi astăzi sinaiţii, lasă un gust amar. Desigur, în regiunile de coastă din nord, unde construcţia (neterminată) a Canalului *al-Salam*, de la vest la est, ar trebui, într-un viitor incert, să atingă frontiera cu Palestina, ambiţiile reale în materie de dezvoltare agricolă sunt manifeste. Dar, după ce proiectele au fost puse în practică, de ele au beneficiat, în principal, marii investitori de la Cairo, care au preferat să angajeze oameni din Valea Nilului, retrogradând populaţiile de beduini la condiţia de cetăţeni de rangul al doilea, *a fortiori* după anul 2004 şi după atentatele care au atins Sinaiul. Arestările numeroase şi represiunea poliţienească generalizată, devenite fapte cotidiene pentru beduinii din Sinai, neliniştesc profund organizaţiile din domeniul apărării drepturilor omului.

În sudul peninsulei, mult mai puţin populat, recucerirea teritoriului datorită dezvoltării turismului a fost foarte pe larg uşurată în anii 1990 datorită sprijinului Băncii Mondiale (finanţarea infrastructurii de bază), relansat astăzi de Uniunea Europeană. În zece ani, aceasta din urmă va investi în regiune o sută de milioane de euro, destinaţi mai ales creării şi administrării zonelor naturale protejate, având o preferinţă deosebită pentru regiunea Sfânta Ecaterina şi cunoscuta sa mănăstire, drum de acces către Muntele Sinai. Sinaiul de sud atrage mai mult de o treime dintre vizitatorii străini în fiecare an. De la un număr de 15 hoteluri în anii 1990, s-a ajuns la aproape 350, dintre care două treimi sunt concentrate la Sharm el-Sheik. Mai mult, este pentru miile de tineri egipteni din Valea Nilului, licenţiaţi sau nu, toţi şomeri, un pământ al migraţiei economice şi, eventual, printr-o căutată căsătorie cu o străină, poarta către Occident.

Guvernul spera ca aceste noi zone turistice să fie ferite de violenţele teroriste care au făcut ravagii mult timp în Valea Nilului. Se uita cât de legată este regiunea, istoric şi organic, de vecinii săi şi cât de îndreptată către est şi nu către capitală. Conflictul israeliano-palestinian se va încheia cu timpul, datorită oboselii de o parte şi de alta a frontierei, într-un context în care comunităţile de beduini au fost, în mod sistematic, excluse de la dezvoltarea economică după 25 de ani.

Guvernul ar dori, fără îndoială, ca întregul Sinai să aibă imaginea sudului peninsulei, practic golit de populaţiile autohtone, de mult timp prea stânjenitoare. Măcar pentru ceea ce Ministerul Turismului a căutat să obţină acolo investind masiv, în numele dezvoltării turismului, pe pământuri care aparţineau, de generaţii, triburilor locale de beduini. Aceste pământuri sunt, de acum înainte, supuse regulii betonului şi complexului turistic integrat, ale căror rezervări se fac la plecarea din Europa şi unde accesul este, cel mai des, interzis autohtonilor. Luaţi ca exemplu Sharm el-Sheik, mic port de pescari beduini, de câteva mii de locuitori în anii 1980. Căutaţi astăzi acolo un beduin şi veţi găsi un om venit de la oraş,

purtând *keffieh* şi *gallabieh*, oferindu-vă o ceaşcă de ceai de mentă, într-un decor de tip beduin îndoielnic. Sau chiar un prânz beduin, organizat în deşert, într-un cort beduin... fără beduini. Între punerea în scenă a turismului în sud şi represiunea poliţienească din nord, situaţia beduinilor din Sinai demonstrează cel mai bine raportul complex şi ambivalent al egiptenilor cu istoria populaţiei ţării lor.

Beduinii, cetăţeni de rangul al doilea?

După ce triburile arabe au plecat să cucerească lumea şi să răspândească islamul, ele au găsit, în trecerea de la est la vest, Nilul, valea sa fertilă şi populaţia coptă. Unele s-au aşezat acolo şi au convertit numeroşi autohtoni la noua religie; alţii şi-au continuat drumul, ajungând până pe ţărmul Atlanticului. Din când în când, după câteva secole de scufundare în zona berberilor şi având în vedere războaiele intertribale, unele s-au reîntors către est, au regăsit valea primitoare a Nilului şi s-au aşezat acolo pentru mai mult sau mai puţin timp. Aceste triburi de beduini au făurit, de-a lungul secolelor, comunităţile ţărăneşti din Valea Nilului, mai ales în Egiptul de sus. În regiunea Qena, un „regat" independent arab şi prosper a fost constituit de triburile Hawara, la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Triburile Beni Hilal, care se regăsesc până în Maghreb, au dominat mult timp regiunea situată la vest de Assuan, unde triburile Bishara şi Ababda din est au cunoscut, o vreme, momentul lor de glorie, în regiunea întinsă din Valea Nilului până la Marea Roşie şi în Sudan. În nordul ţării, deşerturile şi litoralul au fost ocupate de triburi venite dinspre vest, cu influenţe berbere – la Siwa sau Marsa Matruh, unde stăpânesc astăzi Awlad Aly, urmaşe ale celor Bani Hasan – sau de nomazi originari din Levant şi din Peninsula Arabia, triburile Tarabin, Sawarka, Muzanya, aşezate în Sinai. Acolo există 15 mari triburi, ale căror teritorii istorice şi legături organice se prelungesc până în Palestina, Israel, Siria, Iordania şi Arabia Saudită.

Istoria modernă a Egiptului acordă puţină importanţă triburilor beduinilor, cu excepţia atribuirii unui rol preamărit în privinţa primei perioade a islamizării. Trebuie amintit că numeroase regiuni ale Egiptului, mai ales în sud, au fost islamizate destul de târziu şi că beduinii invadatori fuseseră mai curând văzuţi de autohtoni şi de puterea centrală ca necredincioşi, jefuitori şi ucigaşi, pe care trebuia să-i înfrunţi sau, mai bine, să-i controlezi. Astfel, odată cu realizarea statală modernă, Mehmet Ali, acest albanez fondator al naţiunii egiptene la începutul secolului al XIX-lea, va urmări să supună odată pentru totdeauna pe beduinii recalcitranţi şi făcători de rele în ţară. El le-a acordat pământuri şi privilegii unora, i-a înrolat cu forţa pe bărbaţi în armată şi a putut, de atunci, să colecteze impozitele. Naţiunea, la modul în care elita politică de astăzi continuă să o promoveze, s-a debarasat, astfel, de asperităţile beduinilor, cel puţin la suprafaţă.

Totuşi, veţi găsi beduini până la Cairo, în zonele industriale de la Maadi şi de la Helwan, unde condiţiile impuse de societatea urbană şi necesitatea păstrării unei limbi şi a unei culturi unicat obligă tânăra generaţie la un mare salt identitar permanent, pe care l-a descris foarte bine în romanele sale Hamdy Abu Gulayl, el însuşi fiu de beduin sedentarizat.

Beduinul rămâne, în imaginarul de astăzi, cel care trăieşte în deşert, poartă un turban în nuanţe de alb şi negru, este crescător de capre, se deplasează cu cămilele şi trăieşte în izolare. Iată cum vi-l va descrie un orăşean din Valea Nilului, aşa cum apare reprezentat în filme şi în serialele de televiziune, iar faptul nu se poate să nu vă aducă aminte de imaginea căutată de ochii turistului contemporan, pe urmele orientalistului Volney, ca şi când deşertul i-ar fi încremenit pe aceşti bărbaţi şi pe aceste femei într-o lume arhaică, care ar fi rămas cantonată într-o perioadă idealizată. Realitatea este puţin mai nuanţată. Nomadismul şi păstoritul sunt, desigur, două caracteristici social-economice ale modului de viaţă ale oamenilor din deşert, dar sunt astăzi ameninţate de transformările societăţii şi mediului, în general. Beduinii nomazi reprezintă o parte redusă din

cadrul populaţiei ţării, numărându-se printre cele mai sărace care se întâlnesc până în Delta Nilului, unde ajung cu caprele lor, pe care le duc pe câmpuri la păscut, uitaţi de administraţia de stat (mulţi nu au acte de identitate) şi adesea implicaţi în comerţul clandestin de toate tipurile sau în cultivarea macului (mai cu seamă în Sinai).

Beduinii sunt astăzi sedentarizaţi în cea mai mare parte, fiind funcţionari, negustori, muncitori, şoferi sau ghizi turistici. Secătuirea resurselor naturale, urbanizarea crescândă a unor zone deşertice, aspiraţia către o viaţă mai confortabilă, şcolarizarea copiilor şi necesitatea de a căuta noi surse de existenţă au determinat sedentarizarea beduinilor, pe care autorităţile centrale o încurajează în mod deosebit. Mai ales în Sinai, în cadrul programelor al căror scop nemărturisit este cel de întărire a controlului asupra acestei populaţii. Mobilitatea lor transfrontalieră şi ocupaţia israeliană a Sinaiului i-au făcut, într-adevăr, pe beduini subiectul suspiciunilor şi discriminării. Atentatele care s-au înmulţit în anii 2004 şi 2005 în Sinai au făcut să curgă multă cerneală în chestiunea statutului beduinilor în ansamblul naţiunii, readucând în dezbatere problema integrării lor. În ochii elitelor politice şi economice, deşerturile sunt, înainte de toate, teritorii de cucerit, pe care armata le administrează şi le controlează. Discursurile oficiale le evocă, de altfel, atunci când este vorba despre aceste teritorii drept nişte „colonii spre populare".

Astăzi, pentru beduini a vieţui în cadrul spaţiului naţional presupune fie surghiunirea la marginile societăţii şi vieţii economice, acceptând o pauperizare severă, într-un mediu deosebit de neprimitor şi de deteritorat, fie integrarea, mai ales prin sedentarizarea în mediul urban, ceea ce poate însemna dispariţia, în viitor, a specificului şi diversităţii culturale a beduinilor. Fie, însfârşit, folclorizarea culturii beduinilor şi punerea ei în scenă din raţiuni de marketing turistic.

4

Mândria egipteană: istorie, derive și derivate

Alchimie complexă, mândria egipteană este, câteodată, surprinzătoare, având în vedere situaţia socială, economică şi geopolitică a ţării. Ea se întemeiază pe suprapunerea a două trecuturi încă foarte prezente.

Istoria antică, pe de o parte: aproape toţi locuitorii se fălesc cu vechimea civilizaţiei egiptene şi le place să reamintească adepţilor războiului civilizaţiilor şi celor care dispreţuiesc regiunile din sud că strămoşii lor – care nu sunt cu adevărat înaintaşii lor, de vreme ce actualii egipteni sunt mai ales urmaşii arabilor – construiau piramide în vremea în care ai altora încă mai trăiau în colibe şi peşteri.

Istoria recentă, pe de altă parte: Egiptul, una dintre puţinele ţări din Africa niciodată colonizate în sensul clasic al cuvântului, a cules fructele simbolice şi materiale ale *leadership*-ului Lumii a Treia şi a celui panarab al lui Nasser, puse în evidenţă prin conferinţa ţărilor nealiniate, de la Bandung, în anul 1955, prin „lovitura Suezului", în 1956, şi prin construirea marelui baraj de la Assuan. Egiptul mai păstrează şi astăzi o influenţă considerabilă în lumea arabă – Liga Arabă este, de altfel, prezidată de fostul ministru al Afacerilor Externe, Amr Mussa –, mai ales prin intermediul televiziunii, producţiilor cinematografice şi limbii pe care o propagă, adevărat esperanto dialectal şi diplomatic în regiune.

Această mândrie, care oscilează între orgoliu arab şi semeţie egipteană, este dual㠄. Mai puţin întemeiată pe o identitate etnică

decât pe importanţa şi permanenţa unei istorii singulare, aceasta rămâne cel mai adesea la adăpost de tentaţiile rasiste sau de cele de retragere în interiorul comunităţii şi se exprimă mai curând cu un surâs. Dar umilinţele şi dominaţiile pe care Egiptul a putut să le îndure sunt, de asemenea, vectorul pasiunilor niciodată stinse şi al proclamaţiilor belicoase, mai ales la adresa Israelului şi a Statelor Unite.

O origine faraonică diluată

Deşi majoritatea locuitorilor vă explică faptul că ei sunt urmaşii vechilor egipteni, se cuvine ştiut că sângele faraonilor a fost, de-a lungul timpului, foarte diluat. Pe la începutul mileniului al III-lea î. Hr., Narmer a unificat regatele Egiptului de Sus şi Egiptului de Jos. Capitala se găsea atunci la Memfis, la 20 de kilometri sud de locul pe care se va ridica, mai târziu, oraşul Cairo. În 3000 de ani, treizeci de dinastii s-au succedat, înainte ca Egiptul să cunoască stăpânirile străine, venite din Libia, din Nubia şi din Persia şi care nu vor înceta până în anul 1952.

Timpurile faraonice ale Egiptului se împart în perioadele Regatului Vechi, Mijlociu şi al Noului Regat. De-a lungul acestei ultime perioade, Theba, actualul Luxor, a fost centrul religios şi politic al regatului, până la ruptura pe care a reprezentat-o venirea la putere a lui Amenofis al IV-lea. Acesta din urmă a rupt relaţiile cu preoţii de la Karnak, a abandonat credinţa în zeii tradiţionali şi a luat numele de Akhenaton, adică „slujitorul lui Aton". A făcut din acesta din urmă discul solar, principalul, de fapt singurul zeu egiptean, consacrând, în secolul al XIV-lea î. Hr., prima expresie cunoscută de monoteism din istoria umanităţii. El a părăsit atunci Theba, împreună cu soţia sa, Nefertiti, şi s-a instalat la Tell el-Amarna, în Egiptul de Mijloc. Revenirea la vechea credinţă, care i-a urmat, va fi mai ales opera dinastiei Ramasizilor. Perşii şi libienii au dominat apoi ţara, de-a lungul câtorva secole, până la sosirea lui Alexandru, în anul 332 î.e.n.

Instalarea acestuia din urmă a fost uşurată de detestarea dominaţiei persane. Alexandru s-a proclamat faraon. La moartea lui Alexandru cel Mare, unul dintre generalii săi (diadoh), Ptolemeu, a preluat succesiunea tronului întemeind dinastia Ptolemeilor, care va dura trei secole. Ultima reprezentantă a acesteia, Cleopatra, s-a aliat cu Iulius Caesar, pentru a păstra independenţa Egiptului. După asasinarea împăratului roman, ea s-a căsătorit cu Marc Antoniu. Dar noul împărat al Romei, Augustus, a învins, cu prilejul bătăliei de la Actium, din anul 31 î.e.n., armatele celor doi. Sinuciderea cuplului transmediteraneean a însemnat începutul stăpânirii romane, care va dura aproape şapte secole (până la începutul campaniei de cucerire arabă, în anul 638) şi a fost însoţită de răspândirea creştinismului în Egipt, mai ales după ce împăraţii romani au adoptat oficial noua religie, în anul 313, şi după ce aceştia au închis templele „păgâne" în întregul imperiu. Creştinismul egiptean a rupt, totuşi, legăturile foarte repede cu Biserica romană. Aflat în dispută cu aceasta din cauza dogmei monofizite, creştinismul egiptean nu recunoştea în Iisus Hristos decât natura divină şi nu pe cea divină şi umană în acelaşi timp, aşa cum precizau canoanele Bisericii Romei. Biserica creştină din Egipt s-a transformat în Biserica Coptă, având propria ierarhie şi rituri specifice, care se păstrează şi astăzi.

În anul 642, arabii, noii stăpâni ai ţării, au stabilit o tabără militară la Fustat, cea de la care s-a pornit în construirea oraşului Cairo. Ommeyazii din Damasc, apoi Abbasizii din Bagdad, nu s-au interesat câtuşi de puţin de această îndepărtată provincie faţă de capitala califatului şi au construit puţine clădiri, cu excepţia lui Ibn Tulun, a cărui moschee este, astăzi, cea mai veche bijuterie din Cairo.

De la stăpânirea arabă la tutela franceză şi la cea engleză

Oraşul Cairo nu a devenit cu adevărat o capitală arabă decât în vremea Fatimizilor, sosiţi din Africa de Nord, care au pus

stăpânire pe ţară în anul 969 şi au dezvoltat urbanismul şi arhitectura unei cetăţi noi – al-Qahira sau „Victorioasa". Aceşti suverani aparţineau unei ramuri şiite distincte – cea a Ismaeliţilor – şi nu s-au amestecat câtuşi de puţin în afacerile interne ale unei populaţii egiptene majoritar sunnite. Restabilirea la conducere a unui suveran sunnit a amânat lupta împotriva creştinilor din Occident.

În anul 1168, cruciaţii au intrat în Egipt, dar au fost opriţi în Delta Nilului, graţie ajutorului turcilor selgiucizi din Damasc. Aceştia, sunniţi, i-au înlăturat pe foştii lor aliaţi fatimizi. Noul stăpân al ţării avea numele Salah-ad-Din al-Ayyub (Saladin). Va întemeia dinastia Ayyubizilor. Tot el a înconjurat oraşul Cairo cu un mare zid de apărare şi a înălţat uriaşa fortăreaţă care domină de atunci estul capitalei. Cairo a devenit atunci inima lumii musulmane. Începând din anul 1250, de-a lungul a aproape trei secole, au domnit suveranii mameluci. Aceştia proveneau dintr-o categorie de soldaţi-sclavi turci, pe care Saladin i-a recompensat pentru faptele lor de arme cu atribuirea de pământuri. Unul dintre aceştia, Qayt Bey, crescut ca sclav, a ajuns să ocupe tronul şi s-a aliat cu Veneţia, pentru a controla traficul cu mărfuri dintre Orient şi Occident, de-a lungul unei epoci de aur ce va cunoaşte crepusculul la sfârşitul secolului al XV-lea, când Vasco da Gama a găsit un nou drum spre Indii *via* Capul Bunei Speranţe.

Dominaţia otomană, dintre anii 1517 şi 1882 a marcat provincializarea ţării, impozitele şi comerţul fiind acaparate de Constantinopol. La sfârşitul secolului al XVIII-lea, reîntoarcerea mamelucilor a constituit pretextul expediţie lui Bonaparte, sosit oficial să-l susţină pe sultanul otoman şi neoficial pentru a contesta britanicilor controlul drumului către Indii. Misiunea oficială a fost dusă la bun sfârşit după bătălia de la Piramide, dar aventura neoficială a eşuat după înfrângerea navală administrată lui Napoleon de amiralul Nelson, la Abukir. Deşi administraţia otomană a fost restabilită, ea a fost însă slabă şi un locotenent din armata

sultanului, de origine albaneză, va profita de situaţie, câţiva ani mai târziu, după plecarea francezilor.

Acest albanez, Mehmet Ali, a obţinut titlul de paşă (guvernator) al Egiptului, vasal fictiv faţă de Istanbul. El a întins o cursă şefilor mameluci şi a masacrat cinci sute, cu prilejul unei sărbători organizate, în anul 1811, pentru a sărbători unitatea regăsită. Considerat ca tatăl modernităţii egiptene şi al statului-naţiune, el a deschis ţara către influenţele europene: pregătirea elitei politice şi economice în Europa, importarea valorilor şi a modelelor administrative (precum Codul napoleonian), participarea străinilor în administraţia de stat (de exemplu, Antoine-Barthélemy Clot-Bey, chirurg francez, chemat pentru a organiza serviciul sanitar). A contribuit, de asemenea, la consolidarea teritorială a ţării, mai ales prin trecerea Sinaiului sub mandat egiptean, fapt care a stabilit, neoficial, frontierele orientale. Aceste realizări, continuate de moştenitorii săi, au transformat radical faţa Egiptului odată cu introducerea culturii bumbacului şi cu industrializarea, prezente fiind şi telegraful, poşta, căile ferate. O modernizare încoronată prin străpungerea Canalului Suez, în 1869. Din anul 1876, guvernul egiptean, aflat în faliment (mai ales din cauza costului Canalului Suez), a trecut, de fapt, sub tutela francezilor dar, mai ales, a englezilor, faţă de care se afla deosebit de îndatorat. În ciuda menţinerii pe tron a urmaşilor lui Mehmet Ali, autoritatea a trecut, în realitate, după anul 1882, în mâinile consulului Marii Britanii, Lord Cromer (1883–1907), ale cărui trupe erau din ce în ce mai prezente în Egipt. Stăpânirea otomană, fictivă, va fi, în cele din urmă, înlăturată în anul 1914, Egiptul devenind, oficial, un protectorat britanic.

Dominaţia străină a exacerbat naţionalismul egiptean crescând şi revendicarea independenţei, dorinţe întruchipate atunci de personalitatea lui Saad Zaghlul, conducătorul „revoluţiei din 1919". Evenimentele au determinat exilul lui Saad Zaghlul, dar şi creşterea popularităţii Partidului Wafd („Delegaţia"), pe care el îl condusese. Sub presiune populară, britanicii s-au resemnat şi au pus capăt protectoratului. Egiptul a ajuns, aşadar, independent, în anul 1922,

fiind adoptată o Constituţie şi instalat un guvern. Însă era o independenţă relativă, deoarece portofoliile Apărării şi Afacerilor Externe rămâneau sub control britanic, iar teritoriile de graniţă erau ocupate, în continuare, de armata Majestăţii Sale. În realitate, monarhia egipteană, în timpul regilor Fuad şi Faruk, a devenit rapid nepopulară, fiind considerată marioneta britanicilor.

Egiptul liber

În dimineaţa zilei de 26 ianuarie 1952, o manifestaţie de protest reunea studenţi, muncitori, mici meseriaşi, dar şi recruţi din forţele de poliţie, după anunţarea, la căderea serii în ziua precedentă, a înăbuşirii unei revolte apărute în cazarmele din regiunea Ismailiya, în apropierea Canalului Suez. Localul de cafe-concert *Badia*, în Piaţa Operei, a fost primul în care s-a deschis focul. Au urmat cinematograful *Rivoli*, barurile, hotelurile şi restaurantele, care au fost jefuite, devastate şi ruinate. Armata egipteană nu a intervenit decât după-amiază, pe când oraşul Cairo încă ardea. Această răzmeriţă scotea în evidenţă, de fapt, revendicările populaţiei, victimă a dificultăţilor economice, exasperării generale faţă de un monarh pantagruelic şi corupt, preocupat mai ales de maşini de curse, haosului din ministerele Partidului Wafd, determinat de disensiuni, şi respingerii prezenţei britanice, îndeosebi a poliţiei sale politice. Poate pentru că venea în contradicţie cu imaginea paşnică şi „docilă" a poporului egiptean, construită atât de guvernanţii săi cât şi de ocupanţii străini, incendiul de la Cairo a fost relativ şters din memoria oficială, cu toate că acesta a constituit evenimentul ce a declanşat revoluţia din 1952. Se producea astfel *tabula rasa* înainte de Nasser, tânărul lider al unei organizaţii clandestine ce cuprindea aproximativ 250 de ofiţeri, având drept obiectiv înlăturarea unei monarhii slabe ce tolera orice umilinţă din partea străinilor şi nu se jena de înfrângerea arabă în faţa Israelului, din anul 1948. Această insurecţie i-a presat să grăbească mişcarea pe

Ofiţerii Liberi, care pregăteau în secret o lovitură de stat pentru anul 1955.

În ziua de 22 iulie 1952, regele Faruk, curtea şi guvernul său se găseau la Alexandria. Nasser a declanşat operaţiunea, care a început cu arestarea şefului Statului-Major, generalul Farid. Numai generalul Neguib, atunci propulsat în fruntea statului, a fost suprins de situaţie, el jucând un rol în cadrul acestei operaţiuni doar în faza finală a insurecţiei. În dimineaţa zilei de 23 iulie, un alt ofiţer din mişcarea Ofiţerilor Liberi, Anwar el-Sadat, a citit la radio textul redactat de Nasser:

> *Egiptul a ieşit acum din cea mai sumbră perioadă din istoria sa, marcată de corupţie, descompusă de instabilitate... El se află astăzi în mâinile unor oameni a căror capacitate, integritate şi patriotism pot să vă insipre încredere... Armata reprezintă garantul interesului naţional: ea nu va tolera niciun act de violenţă sau de distrugere.*

Printre oamenii care au preluat puterea, Nasser a fost unul dintre cei ce se împotrivea condamnării la moarte a regelui, trimis în exil, la data de 26 iulie, la bordul iahtului său. Nasser vroia astfel să demonstreze caracterul neviolent al revoluţiei aflate în desfăşurare, chiar dacă el nu a ezitat să aprobe executarea liderilor muncitorilor dintr-o uzină din Alexandria, care confundau puternic lovitura de stat de la 23 iulie cu revoluţia rusă din anul 1917.

Este dificil să determini culoarea politică a unei mişcări preocupate de clandestinitate şi de dorinţa de a păstra unitatea ofiţerilor prieteni (al căror spectru politic mergea de la comunişti la *Fraţii Musulmani*, trecând pe la naţionaliştii puri şi duri). În absenţa unei doctrine stricte şi a unui program de acţiune explicită fusese preferat compromisul tacit. Principala legătură dintre ofiţeri era culoarea kaki a uniformelor ce le purtau şi naţionalismul lor.

La doi ani după această lovitură de stat militară, generalul Neguib a fost înlocuit de Nasser, care va întruchipa mândria Egiptului şi a unei părţi a lumii arabe.

Oum Kalsum, „Steaua Orientului”

Două imagini au captivat Egiptul prin voce şi prin cuvânt: Nasser şi Oum Kalsum.

Devenită muză a regimului Nasser, Oum Kalsum a acordat bucuroasă interviuri, în care povestea despre copilăria sa într-o familie țărănească săracă din Delta Nilului şi despre ascensiunea ei socială, care întruchipa visul Egiptului nasserian.

Născută în anul 1904, într-un mic sătuleț din Delta Nilului, dintr-un tată imam la moscheea din localitate şi o mamă menajeră, ea a explicat mai târziu că orăşelul retras al-Sinbillawayn era pentru ea marele oraş al lumii şi că aştepta noi veşti de acolo ca şi cum ar fi venit de la Londra, New York sau Paris. Tatăl său cânta la ceremoniile celebrate în satele din jur, acompaniat fiind adesea de fraţii lui Oum Kalsum. Dar, în timp ce îi recita din Coran, el a descoperit frumuseţea vocii fiicei sale, pe care a luat-o cu sine, pe jos, câteodată deghizată în băiat, pentru a însufleți ceremoniile prin cântece religioase şi prin câteva melodii din repertoriul popular. Familia a zăbovit mult timp în luarea unei decizii în privința mutării la Cairo pentru a-i da o educație muzicală superioară tinerei ce se dovedea foarte bine înzestrată în acest domeniu şi care i-ar fi permis să îmbrățişeze o carieră artistică. În anul 1923, Oum Kalsum a sosit la Cairo. Începând din 1934, a susținut câte un concert în fiecare primă zi de joi din lună şi şi-a înmulțit aparițiile în înalta societate, mai ales că un unchi al regelui Faruk îşi pusese în gând să o căsătorească. Prietenă atât cu regele Fuad, cât şi cu succesorul său, Faruk, începând din anul 1936 ea şi-a negociat cu mare profesionalism aparițiile în concerte şi în filme. Cotitura determinată de revoluția nasseriană a înălțat-o la rangul de imagine-simbol a panarabismului. Prietenă apropiată a lui Nasser, a cântat despre naționalizarea Canalului Suez, despre reforma agrară şi despre barajul de la Assuan. Din 1956 până în 1973, unul dintre cântecele sale (*Aceasta a fost demult, o, suflet al meu*) a fost ales ca imn național.

Oum Kalsum a jucat un rol din ce în ce mai important în viața publică, evoluând, după înfrângerea din anul 1967, în concerte naționale şi internaționale, ale căror venituri le-a donat guvernului. Sosirea sa la Sala Olympia, în anul 1967, a declanşat o adevărată răzmeriță. Apogeul carierei cântăreței, rolul ei de purtător de cuvânt al lumii arabe, copilăria exemplară alimentau toate fantasmele cu privire la viața sa privată, extrem de protejată.

„Vocea arabilor”, „Privighetoarea Deltei”, „Maica popoarelor din Orient”, „Doamna”, „Steaua Orientului”: acestea sunt epitetele pentru Oum Kalsum, care au transformat-o în legendă chiar din timpul vieții (a murit în anul 1975). Contrar obiceiului musulman, înmormântarea sa, demnă de cea a unui şef de stat, a fost amânată cu două zile, pentru ca miile de admiratori sosiți din întreaga lume arabă să o poată vedea.

„Rais", figură de prim-plan

Egiptul de astăzi a fost făurit de Nasser, un om convins că destinul ţării sale era inseparabil de cel al naţiunii arabe şi că el trebuia să joace, în cadrul acesteia, un rol de prim rang. Mândria pe care o afişează oricare egiptean faţă de ţara lui este modelată de figura celui care a fost *rais* (şef de stat – n. tr.), cu popularitatea ancorată în progresele reale, evidente chiar şi astăzi, în nostalgia faţă de o perioadă când Egiptul era luat în considerare în cadrul concertului naţiunilor, dar şi în prezentarea, mai ales în manualele şcolare, a unei istorii oficiale ce nu abordează numeroasele pete albe ale regimului. Totodată, dacă figura oficială a *rais*-ului pare să se erodeze astăzi, fără îndoială această tendinţă se observă mai puţin în privinţa autoritarismului său, politicii represive şi greşelilor sale, dirijismului, socialismului şi grijii sale faţă de poporul de jos. Aceste caracteristici ale politicii *rais*-ului nu se mai potrivesc cu imaginea pe care conducătorii politici şi economici actuali, de orientare liberală, înţeleg să o promoveze.

Cântecele lui Oum Kalsum exprimă încă cel mai bine rezultatele reale ale construcţiilor mitologice ce l-au încurajat pe Nasser, născut în anul 1918. „Fiu de poştaş" din valea superioară a Nilului, a cărui meserie îl purta dintr-o localitate în alta. Nasser, urmaş al *fellahilor* (ţărani – n. tr.) şi micilor funcţionari grăbiţi către oraşe odată cu modernizarea ţării – a se citi în legătură cu acest subiect: *Journal d'un substitut de campagne égyptien*, de Tawfiq al-Hakim –, putea pretinde că întruchipa cele două clase sociale dominante.

În luna noiembrie a anului 1935, Nasser fusese rănit de un glonţ în timpul unei manifestaţii a mişcărilor independentiste organizate în faţa Casei Poporului. El a intrat apoi la Academia Militară, al cărei regim se democratizase cu paşi mici în privinţa admiterii şi a reorganizării funcţionării sale. Aceste reforme au făcut din cariera militară o supapă pentru elita claselor mijlocii naţionaliste, elită care, peste 20 de ani, va constitui armătura Egiptului nasserian. Devenit sublocotenent, Nasser a fost trimis la

Mankabad, în Egiptul de Sus, nu departe de Beni Morr, satul de unde era originară familia sa. Aici i-a întâlnit pe Zakaria Mohieddin – pe care l-a desemnat ca succesor al său atunci când a fost tentat să demisioneze în anul 1967 – şi pe Sadat, cel care i-a urmat, de fapt, în fruntea ţării.

Nasser a fost, în materie politică, un cameleon, înainte de toate animat de patriotism şi de grija de a termina cu un regim monarhic considerat responsabil de umilinţele suportate de Egipt. El mai avusese legături şi cu Ahmed Hussein, a cărui formaţiune s-a pretins, succesiv, neofaraonistă în anii 1920, panislamistă în anii 1930 şi fascizantă în anii 1940, şi a rămas apropiat de anumiţi animatori ai acestei mişcări politice. Din respectiva formaţiune se vor recruta primii demnitari ai regimului instalat în anul 1952, aşa cum au fost cazurile lui Fathi Radwan şi Nurredin Taraf. Mai mulţi tineri ofiţeri tovarăşi de-ai lui Nasser, obnubilaţi de naţionalism, şi-au arătat, în realitate, simpatia pentru Axă, posibilă învingătoare a ruşinosului (pentru ei) imperiu englez.

Nasser, numit instructor la Şcoala Militară de la Abbasiya, a făcut cunoştinţă cu un tânăr magistrat marxist, Ahmed Fuad. Este cel care va exercita o mare influenţă asupra lui. Naţionalismul şi marxismul l-au marcat, aşadar, pe tânărul ofiţer, sensibil de asemenea şi la dezvoltarea mişcărilor islamiste. Se uită adesea, având în vedere severa politică de represiune pe care a condus-o împotriva *Fraţilor Musulmani*, că după ce a ajuns la putere, că Nasser aderase la mijlocul anilor 1940 la celulele create de aceiaşi organizaţie în armată. Nu era islamist, dar simpatizase totuşi cu *Fraţii Musulmani* şi se prezenta ca un naţionalist musulman. Tensiunile dintre naţionalişti şi islamişti s-au înmulţit începând din anul 1949, când şeful de reţea al primilor a părăsit organizaţia *Fraţilor*, urmat de o zdrobitoare majoritate a membrilor celulelor acesteia.

Un nou război începuse la 15 mai 1948, odată cu proclamarea statului Israel. Pe atunci tânăr comandant, Nasser a publicat o poveste a acestui „război din Palestina", în care s-a înflăcărat pentru cauza palestiniană, şi-a afirmat scepticismul în privinţa aliaţilor

arabi şi a expus dezamăgirea faţă de armata egipteană, prost echipată şi prost comandată. Rănit de un glonţ, el se va bate, totuşi, cu curaj, în cursul unuia dintre rarele episoade glorioase ale armatei egiptene încercuite, cu câteva sute de soldaţi şi ofiţeri aflaţi sub comanda colonelului Taha. Nasser a preluat apoi comanda campaniei împotriva „armelor defecte", făcute responsabile de înfrângere şi a căror achiziţionare frauduloasă a fost atribuită anturajului regelui.

Dacă imaginea postumă a lui Nasser este dominată de certitudinea misiunii ţării în Lumea a Treia şi în cea arabă, popularitatea *rais*-ului şi recunoştinţa pe care egiptenii i-o mai arată şi astăzi se ancorează în politica internă promovată. Marcată de un socialism heterodox, aceasta a permis aplicarea reformei agrare, deschiderea posibilităţilor de avansare pe scara socială, mai ales datorită gratuităţii studiilor universitare, şi îmbunătăţirea soartei celor mai săraci prin controlarea preţului chiriilor.

Pe plan economic, politica nasseriană s-a tradus prin naţionalizarea producţiei, fuga elitelor economice aşa-zis „străine" şi dezvoltarea unui capitalism de stat, cu unele concesii făcute totuşi sectorului privat şi întreprinderilor străine în sectoarele cheie. Cazul producţiei de autoturisme, în cadrul căreia un parteneriat a fost încheiat cu firma *Fiat*, sau zona turismului, aducător de valută necesară finanţării programelor naţionale. Inaugurarea, în anul 1957, a primului mare hotel, *Nile Hilton*, proprietate de stat administrată de lanţul american, a dat ocazia organizării unei fastuoase ceremonii oficiale.

În acelaşi timp, Nasser întemeia o republică fără pluralism politic, declanşa o politică de represiuni masive – mai ales împotriva comuniştilor (în rândul lor o întreagă generaţie, întruchipată de scriitorul Sonallah Ibrahim, a cunoscut temniţele din deşert) şi a *Fraţilor Musulmani*, ai căror conducători au fost închişi şi executaţi după eşuarea tentativei de asasinat eşuate asupra lui Nasser, în anul 1954. De fapt, începea să-şi consolideze controlul asupra societăţii, mai ales prin intermediul serviciilor secrete (*muhabarrat*) omniprezente.

Un *nuqat*, adică o glumă cu caracter politic, de care egiptenii sunt îndrăgostiţi, povesteşte că un om foarte credincios, după ce a murit, s-a dus direct în Rai. La intrare, i s-a cerut să spună în ce crede şi, în loc de Dumnezeu, el a răspuns solemn: „În Gamal Abdel Nasser". Cu uimire, a fost întrebat atunci care era cartea lui de căpătâi şi, în loc de Coran, el a spus cu voce tare: „*Filozofia Revoluţiei*, de Gamal Abdel Nasser". Uimit, căci îi cunoştea credinţa, însuşi Dumnezeu a venit, pentru a-i pune din nou întrebările. De această dată, bătrânul a răspuns „În Dumnezeu", apoi „Coranul". Din ce în ce mai uimit, Dumnezeu l-a întrebat de ce nu a răspuns la fel şi la intrarea în Rai. Atunci, bătrânul s-a apropiat de urechea lui şi i-a şoptit: „Din cauza *muhabarrat*-ului".

Părintele revoluţiei şi al panarabismului

În *Filozofia Revoluţiei*, mică lucrare apărută în 1954, Nasser şi-a prezentat linia de conduită pe plan politic, conformă cu viziunea în legătură cu locul ţării sale în lume şi cu viitorul care părea să îi fie făgăduit. Nasser a aşezat, de fapt, Egiptul în trei cercuri concentrice, cel arab, cel musulman şi cel african. El trebuia să-şi coordoneze acţiunile în funcţie de posibilităţile oferite de fiecare dintre aceste trei direcţii. Astfel, a inventat panarabismul şi a marcat, prin influenţa sa, lumea afro-asiatică, fiind un actor major al Conferinţei ţărilor nealiniate de la Bandung din anul 1955, alături de Nehru şi de Zhou Enlai.

Prima acţiune: lovitura Suezului a marcat crearea mitului nasserian în Orient.

La data de 26 iulie 1956, ca răspuns la refuzul Washingtonului şi Londrei de a finanţa construirea marelui baraj de la Assuan, Nasser a anunţat la radio naţionalizarea Companiei Canalului, instrument al imperialismului occidental. În faţa euforiei mulţimii adunate la Alexandria, Nasser a izbucnit într-un râs răsunător, pe care *Vocea Arabilor*, care emitea de la Cairo, l-a retransmis în lumea

întreagă, ca o tiflă lansată din Lumea a Treia către vechile puteri coloniale.

Parisul, Londra şi Tel-Aviv-ul s-au aliat pentru a-i da replica. Dar înfrângerea militară promisă trupelor egiptene s-a transformat în triumf politic pentru Nasser, după ce presiunile conjugate ale Statelor Unite, Uniunii Sovietice şi Organizaţiei Naţiunilor Unite i-au constrâns pe europeni să se retragă. Cetăţenii străini, mai ales evrei, până atunci foarte numeroşi, a trebuit să părăsească ţara şi cea mai mare parte a bunurilor acestora a fost confiscată.

A doua acţiune: dorinţa de a face din oraşul Cairo capitala arabismului.

Pe când Siria şi Egiptul erau o singură țară

În anul 1958, Nasser s-a aflat într-o situație inedită: un guvern străin, juridic vorbind, cel al Siriei, îl ruga să-l ia sub sub protecția sa. În luna februarie a aceluiaşi an, a fost proclamată fuziunea Egiptului şi Siriei în cadrul Republicii Arabe Unite. Crearea acestei țări (care nu a existat decât trei ani) a fost legată de contextul greutăților manifeste în viața politică internă, care i-au împins pe socialiştii sirieni – Partidul Baas –, apoi pe şeful statului, Shukri al-Kuwwati, să se întoarcă spre Egipt şi către conducătorul său, mai cu seamă pentru că ei se temeau de o preluare a puterii de către comuniști. Dar, mai mult structural, o uniune a acestor țări arabe era consecința logică a discursurilor lui Nasser şi care cunoscuse o serie de premise. Egiptul, Siria, Arabia Saudită şi Iordania încheiaseră o alianță militară, care făcea din generalul egiptean Abdel Hakim Amer comandantul forțelor armate ale celor patru state. Nasser fusese, totodată, reticent, încă de la început, față de o uniune despre care el se temea că ar supăra Uniunea Sovietică. Or, aceasta îl finanța şi îl înarma. El nu a fost mai puțin liniştit de tumultoasa viață politică siriană, dar până la urmă s-a lăsat înduplecat şi, la data de 1 februarie 1958, printr-o declarație comună, la Cairo şi la Damasc, s-a anunțat crearea Republicii Arabe Unite.

Întemeierea noului stat a fost supusă unui referendum, la data de 21 februarie, iar Nasser, desemnat președinte al unei Republici Arabe Unite. Funcționau un guvern central cu patru vicepreşedinți (doi egipteni şi doi sirieni) şi două consilii executive, însărcinate fiecare cu administrarea Provinciei Nord (Siria) şi, respectiv, Provinciei Sud (Egiptul).

Dar noul stat se va dovedi fragil. Cele două provincii, separate geografic de adversarul israelian, de Liban şi de Palestina, nu aveau nicio frontieră comună. Ele erau inegale şi din punct de vedere economic, dar şi demografic, provincia Nord necunoscând presiunea demografică a celei denumite

Sud. Această situație eterogenă s-a transformat în ruptură odată cu întărirea centralismului în beneficiul Egiptului. Legile socialiste promulgate în anii 1960 şi 1961 nu au cruțat decât la limită specificitatea provinciei Nord, căreia i-au fost impuse, într-o lună, tarife generale ale prețurilor şi planificarea economică. Instituțiile de credit au fost naționalizate, profiturile comerciale limitate şi averile sirienilor din străinătate confiscate. La data de 16 august 1961, Nasser şi-a consolidat şi mai mult controlul, desființând cele două comitete executive ale celor două provincii, Nord şi Sud, pe care le-a înlocuit cu un singur cabinet, cu sediul la Cairo.

Această nouă constrângere a provocat la Damasc lovitura de stat de la 28 septembrie 1961, care a marcat, astfel, sfârşitul straniei entități statale. Egiptul a păstrat pentru sine denumirea oficială de „Republica Arabă Unită", până în 1971, an în care aceasta a fost abandonată în favoarea celei de „Republica Arabă Egipt".

Nasser a susţinut mişcarea de eliberare algeriană, a determinat crearea Organizaţiei de Eliberare a Palestinei – OEP. Yaser Arafat a trăit la Cairo, la sfârşitul anilor 1950, iar Egiptul a fost mandatat de ONU să administreze Fâşia Gaza. El a întemeiat un post de radio *ad-hoc* – *Vocea Arabilor* – şi şi-a înmulţit tentativele de unificare a lumii arabe. Astfel, Egiptul s-a unit, în anul 1958, cu Siria, cu care a format Republica Arabă Unită, curând întregită şi cu Yemenul, în vederea întemeierii Statelor Arabe Unite, o unitate fără viitor. Această opţiune a arabismului a deschis calea alianţelor aşteptate de 80 de milioane de fraţi, dar a făcut ca ţara să intre într-un joc al concesiilor şi arbitrajelor extrem de delicate şi într-un război permanent cu Israelul.

A treia acţiune: Războiul de şase zile, o umilinţă militară naţională. În seara de 8 iunie 1967, la radio s-a anunţat că Egiptul accepta încetarea focului, după ce armata israeliană a cucerit fulgerător Fâşia Gaza, întregul vechi oraş Ierusalim, teritoriile din dreapta Iordanului şi Înălţimile Golan, ca represalii la închiderea Strâmtorii Tiran şi a alianţei militare egipteano-iordaniene. În seara de 9 iunie, Nasser şi-a anunţat demisia, dar la 10 iunie, la dorinţa poporului, a revenit la putere. Această artă de transformare a înfrângerilor în triumf i-a întărit prestigiul în continuare, cu toate că israelienii au ocupat în întregime Peninsula Sinai şi au închis

Canalul Suez, care nu va fi redeschis decât opt ani mai târziu. După ce Nasser a murit, în urma unei crize cardiace, în 1970, la vârsta de 52 de ani, a doua zi după încetarea focului obţinută în Iordania graţie negocierii, lumea arabă şi întregul Egipt şi-au manifestat simpatia faţă de acest mare om.

Rezultatele reformelor sociale şi economice începute de Nasser au fost foarte mult obstrucţionate de costurile financiare şi umane ale războaielor: împotriva Israelului, în primul rând, dar şi împotriva Yemenului, un război uitat despre care a vorbit scriitorul Sonallah Ibrahim în *Charaf*. Acest episod de istorie a fost eliminat de bună voie din manualele egiptene. Totuşi, în Yemen, între anii 1962 şi 1967, pentru apărarea unei republici pe care liderul „socialismului arab" nu vroia să o lase să fie strivită, armata egipteană s-a comportat ca una colonială. Postul de radio Cairo a condamnat nelegiuirile comise de soldaţii egipteni.

Dacă Nasser a rămas, alături de Nehru, figura marcantă a mişcării de nealiniere şi a luptei de emancipare naţională a fostelor colonii, dacă portretul său mai este purtat şi astăzi la manifestaţii în numeroase ţări arabe, câteodată recuperat de integriştii religioşi pe care toată viaţa i-a combătut, acestea se întâmplă poate pentru că în Egipt chiar imaginea oficială a *rais*-ului s-a dezagregat.

În mod straniu, în iulie 2006, cei cincizeci de ani trecuţi de la naţionalizarea Canalului Suez abia dacă au fost sărbătoriţi. O absenţă care nu s-a născut dintr-o remuşcare bruscă faţă de autoritarismul regimului patronat de Nasser – represiunea este un fapt cotidian în Egipt –, nici dintr-un acces de luciditate al unei politici externe marcate, desigur, de afirmarea ţării pe plan internaţional, ca şi de înfrângerile militare şi de eşecul uniunii cu Siria. Accesele de indiferenţă ale memoriei oficiale provin mai mult din jena de a evoca astăzi acţiunile unui om politic socialist, dirijist şi preocupat de poporul său, într-o perioadă în care o lege din anul 1992 a abolit condiţiile fixate pentru reforma agrară nasseriană, iar recurgerea din nou la naţionalizări nu prea pare a fi pe gustul guvernului şi al creditorilor săi din cadrul fondurilor internaţionale.

Ceea ce nu l-a împiedicat, totuşi, pe preşedintele Mubarak de a revendica pentru sine o filiaţie de sinteză între Sadat şi Nasser, păstrând pentru el cultul personalităţii preşedintelui, în virtutea însuşirilor sale cele mai „sociale", ca să nu zicem „socialiste", şi dorind să fie arbitru în disputa dintre stradă şi guvern.

Sadat: sinuozitate pe linia politică

Muzeul Poliţiei, în apropiere de moscheea *Mehmet Ali*, la Cairo, cuprinde o încăpere stranie: Sala Asasinatelor. Locul aminteşte de tentativele de asasinat împotriva lui Nasser, dar nu-l evocă pe cel reuşit împotriva preşedintelui Sadat. Un semn, printre altele, că Nasser a rămas mult mai popular decât succesorul său.

La începutul, Sadat a afişat voinţa de a accelera deschiderea ţării, promovând, în acelaşi timp, liberalismul politic şi economic. Prima etapă a programului, marcată mai ales de eliberarea numeroşilor opozanţi faţă de regimul lui Nasser, mai cu seamă a *Fraţilor Musulmani*, şi adoptarea unei noi Constituţii în anul 1971, va dura puţin şi nu va rezista, totuşi, „răzmeriţei foamei", din ianuarie 1977, prefaţă a unei înăspriri a regimului. În schimb, *infitah*-ul, deschiderea economică, a permis transformarea ţării, politică în timpul căreia banii din străinătate puteau să fie investiţi în ţară iar elita comercială şi nemilitară a fost instalată în posturi-cheie. Această elită demonstra, câteodată, capacităţi surprinzătoare de a se adapta de la un regim la altul. Ahmad Osman este, în acest sens, un exemplu: magnat al construcţiilor (*Arab Contractors*), el a avut noroc atât în timpul britanicilor, cât şi în timpul lui Nasser, care l-a plasat în fruntea companiei, naţionalizate atunci, responsabilă cu contractatele pentru construirea marelui baraj. În sfârşit, el a devenit ministru al Locuinţei şi Construcţiilor în timpul lui Sadat. Şi-a căsătorit fiul cu fata preşedintelui. În acelaşi timp, emigraţia în ţările Golfului a sute de mii de egipteni a permis reinvestirea capitalurilor acumulate de aceştia în satele lor (dar a adus şi o

interpretare mai riguroasă a islamului), contribuind la accentuarea a numeroase inegalităţi, în vreme ce presiunea demografică nu înceta să crească.

Odată cu adoptarea Constituţiei din anul 1971, Republica Arabă Egipt şi-a regăsit numele pe care Nasser îl abandonase în favoarea celui de Republica Arabă Unită, mărturie a recentrării politicii externe a ţării pe interesele naţionale. Acest viraj s-a tradus, mai ales, prin plecarea numeroşilor „experţi" sovietici şi printr-o apropiere de Statele Unite. După o ultimă tentativă de a obţine victoria asupra Israelului, împotriva căruia şi-a trimis trupele la 6 octombrie 1973, dată care a dat numele unor bulevarde, poduri şi oraşe, Sadat a obţinut, prin diplomaţie şi prin susţinerea Statelor Unite, o retragere parţială a israelienilor din Sinai. Ceea ce i-a permis să ascundă eşecul operaţiunii din punct de vedere strict militar. Ca prim şef de stat arab care s-a dus în Israel după crearea acestui stat, Sadat a pronunţat un discurs, rămas celebru, la 20 noiembrie 1977, în faţa Knessetului (Parlamentului israelian): „Eu nu am venit aici pentru a căuta o pace parţială, care să conste în încheierea stării de beligeranţă de acum şi să determine, într-o etapă viitoare, reglementarea de ansamblu a problemei. Nu aceasta este soluţia de fond care să conducă la o pace permanentă". Negocierile au avut ca rezultat semnarea, de către Menahem Begin, Anwar el-Sadat şi Jimmy Carter, a acordurilor de la Camp David, în 1978, care prevedeau retragerea Israelului din întregul Sinai, şi au pregătit tratatul de pace ce va fi semnat în anul următor.

Dacă pacea a fost, în sfârşit, găsită între cele două state, apropierea dintre Egipt şi Israel i-a lăsat pe mulţi egipteni cu un gust amar. În 1981, după o nouă înăsprire a regimului, mai ales împotriva principalilor responsabili ai organizaţiilor islamiste, ca şi împotriva ierarhilor Bisericii Copte şi a personalităţilor politice nasseriene, Sadat a fost asasinat de un comando de integrişti, la tribuna oficială, în timpul unei defilări care comemora „victoria" de la 6 octombrie 1973.

„Trădător", „vândut" şi „corupt" rămân trei adjective care revin constant atunci când este vorba despre Sadat, a cărui popularitate în exteriorul ţării, legată de semnarea păcii cu Israelul, este aproape egală cu impopularitatea lui în interiror. Chiar dacă numai pragmatismul său, poate, le-a permis egiptenilor să nu aibă soarta altor popoare arabe. Pentru aceasta, Sadat s-a angajat într-o politică specifică, independentă faţă de lumea arabă şi, de atunci, departe de conflictul israeliano-palestinian care continua să suscite ranchiuna unei părţi a populaţiei, foarte preocupată de condiţia palestinienilor şi încă furioasă din cauza umilinţei din 1967.

Ca urmare a abandonării panarabismului, Egiptul lui Mubarak, în ciuda unei mari părţi a opiniei publice din ţară, s-a angajat, în 1991, alături de americani şi de europeni în Irak, în timpul războiului din Golf. Politica externă a lui Sadat a inaugurat marea şi permanenta distanţă menţinută şi astăzi de către guvernul egiptean, între politica proamericană şi relaţiile de pace rece cu vecinul israelian (tradusă prin schimburi economice strategice). Guvernul are o poziţie depărtată şi faţă de vagul panarabism, care îşi are originea în stradă şi în rândul unei părţi a elitei intelectuale ce nu a acceptat niciodată acordurile de la Camp David.

Un partid minoritar dar semnificativ în peisajul politic, Misr-al-Umm („Egiptul, patria-mamă"), a fost creat în anul 2000 pentru a elimina arabismul din Egipt. Membrii săi, care se prezintă ca fiind egipteni şi nu arabi, doresc să uite experienţele adesea nefericite ale relaţiilor interarabe. Opozanţii lui afirmă, în acelaşi timp, că ar vrea să abandoneze arabismul, dorind să se debaraseze şi de islam, sub pretextul că unii musulmani extremişti aderă la idei retrograde sau comit atentate. Tonul presei egiptene şi marile adunări populare – susţinând *Intifada* palestiniană, situându-se împotriva celui de-al doilea război din Irak sau de partea mişcării *Hezbollah* atacat de Israel în vara anului 2006 – atestă faptul că arabismul nu este perimat, cu toate că tinde, câteodată, să se confunde cu componenta sa religioasă.

Mici manevre şi mari dependenţe: o geopolitică fragilă

Chiar dacă egiptenii sunt mândri de istoria lor unică, aceasta nu trebuie să mascheze fragilitatea celei mai populate ţări din lumea arabă. În pierdere de viteză pe plan geopolitic, ţara nu dispune de bogăţii ale subsolului comparabile cu vecinii saudiţi sau libieni, cu toate că petrolul reprezintă un domeniu strategic pentru încasarea sumelor în devize. Producţia agricolă şi cea de ţesături ale Egiptului rămân foarte vulnerabile. Egiptul se vede foarte des nevoit să recurgă la ajutorul extern, la veniturile obţinute de la miile de rezidenţi şi la cele din turism, el însuşi un domeniu vulnerabil, aşa cum indică abandonarea siturilor arheologice şi prăbuşirea economică a ţării după atentatele de la Luxor din 1997.

De fapt, Egiptul pare pradă a unei triple ambivalenţe.

Cu Statele Unite, mai întâi, al cărui principal aliat în regiune este. Relaţiile cu americanii sunt însă puţin apreciate de o mare parte a populaţiei din cauza politicii lor în Orientul Mijlociu. Un antiamericanism împărtăşit de majoritatea lumii intelectuale şi a clasei politice. Deputaţii din Partidul Naţional Democrat (PND), formaţiune aflată la putere, sunt, de asemenea, într-o cruciadă împotriva ONG-urilor „trădătoare", care le permit ţărilor străine să se amestece în afacerile interne, după ce un ambasador american, aflat pe picior de plecare, a oferit un milion de dolari către şase organizaţii de apărare a drepturilor omului. O fractură latentă care s-a transformat în sciziune naţională, după ce, în 1991, Egiptul s-a alăturat Statelor Unite în timpul războiului din Golf împotriva „fraţilor" irakieni.

Ruptura între elitele economice întoarse către Occident şi o parte a tineretului nostalgic faţă de o lume arabă unificată s-a făcut din nou simţită odată cu afluenţa egiptenilor ce căutau să plece din Bagdad la începutul războiului din Irak. Subiect dureros pentru o putere care văzuse deja, în urmă cu 20 de ani, o parte a tineretului

egiptean ducându-se să lupte în Afganistan, sau în anii 1990, în Bosnia.

Antiamericanismul provine, înainte de toate, dintr-o susţinere a palestinienilor, întruchipată, la un moment dat, de succesul pungilor cu cartofi prăjiţi *Abu Ammar* – numele de luptă al lui Yaser Arafat – ornate cu portretul acestuia şi cu sloganul „Dacă mai cumperi, construieşti!". Firma producătoare promitea să verse o parte a veniturilor obţinute către palestinieni. Dar antiamericanismul se dovedeşte, de asemenea, constant alimentat din interior, rămânând unul din rarele subiecte unificatoare ale unei societăţi profund divizate.

O poziţie geopolitică tulbure ce conţine şi alte conuri de umbră. Egipteanul Mohammed el-Baradei, director al Agenţiei Internaţionale pentru Energie Atomică (AIEA), a fost acuzat că ar fi ascuns în mod voluntar anumite aspecte ale programului nuclear egiptean, profitând de poziţia sa. În septembrie 2006, anunţul construirii unei centrale civile, în parteneriat cu Statele Unite, cu susţinerea AIEA, i-a neliniştit pe cei care se gândeau că guvernul ar putea avea un program secret de înarmare nucleară.

O altă ambivalenţă priveşte relaţia cu Arabia Saudită. Fondurile provenite din această ţară şi din alte state arabe din Golf sunt investite adesea atât pe coasta mediteraneeană, cât şi în proiectul Toshka, în Egiptul de Sus. Prinţul Ibn el-Walid, de exemplu, a oferit 10 milioane de dolari pentru construirea unui nou campus al Universităţii Americane. Atitudinea Egiptului faţă de regimul wahhabit se dovedeşte ambiguă, nu numai pentru că numeroşi exilaţi egipteni au readus cu ei o concepţie riguroasă a islamului, ci mai ales pentru că cetăţenii străini din ţările din Golf, care cheltuiesc foarte mult, ajung adesea la Cairo ca pe un teren de joacă, unde pot face ceea ce le este interzis la ei acasă: să bea, să se distreze, să frecventeze prostituate. Nevoia din ce în ce mai mare de bani din Golf ascunde, aşadar, accentuat, o confuzie care se exprimă în forme paradoxale pentru un occidental. Se ajunge, astfel, în situaţia ca un portar egiptean să explice turistului

occidental buna reputaţie a hotelului respectiv prin aceea că nu are „arabi". Termen care desemnează, în Egipt, cetăţenii din ţările Golfului.

Ultima ambivalenţă este cea întreţinută de relaţia cu vecinul israelian. În ciuda legăturilor apărute în urma acordurilor de la Camp David, dar mai ales ca urmare a vastelor acorduri economice, îndeosebi în privinţa furnizării de gaze naturale, regimul egiptean permite regulat presei şi opiniei publice să batjocorească „entitatea sionistă", modalitate ideală de abatere a atenţiei fracturilor endogene ale societăţii.

Această triplă ambivalenţă exprimă mai ales slăbiciunea unei ţări puternic dependente de resursele sale hidrologice pentru agricultură, energie şi toate celelalte. În mod tradiţional, îngrijorările sunt specifice ţărilor situate în amonte, pe un fluviu căruia Egiptul îi domină gestionarea. Egiptul, avantajat, în privinţa Nilului, de-a lungul perioadei de tutelă britanică, face excepţie dar se teme de repunerea în discuţie a anomaliei istorice. El are, aşadar, tot interesul ca Etiopia – care nu utilizează, în acest moment, decât o mică parte a apelor Nilului trecător pe teritoriul propriu – să rămână slabă şi subdezvoltată şi să nu poată construi mari baraje pentru a-şi dezvolta sistemul de irigaţii. Logicile dezvoltării celor două ţări sunt, deci, contrdictorii, reprezentând o sursă de conflict potenţial.

Strălucirea în lumea arabă

Mândria egipteană nu se sprijină numai pe un loc central în istorie în lumea arabă, ci şi pe consecinţele acestei situaţii, exprimate prin strălucirea culturală a ţării în diferite domenii: lingvistic, muzical – de la legendara Oum Kalsum la popularul Amr Diab –, cinematografic şi al producţiei audiovizuale. În fiecare lună de Ramadan, familiile arabe se reunesc în faţa televizoarelor, cu prilejul vizionării foiletoanelor produse cu aceste prilejuri în Egipt, care impun un mod specific de petrecere a timpului. Respectivele foiletoane constituie un subiect de discuţie în familie sau la cafenea.

În timpul Ramadanului din 2001, *Familia lui Hagg Metwalli*, film regizat de Nour al-Sherif, al cărui subiect îl reprezintă istoria unui notabil poligam, a devenit una dintre temele principale de dezbatere în cele mai diverse cercuri din societatea arabă.

Vârsta de aur a cinematografului egiptean pare totuşi îndepărtată. În anul 1935, când a fost întemeiat Studioul *Misr* de Talaat Harb – cel care a fondat şi Banca Egiptului – cineaştii dispuneau de aparatură sofisticată şi cinematograful devenise una dintre cele mai importante industrii naţionale. S-a afirmat atunci o generaţie de actriţe: Amina Rizk, Layla Morad, Tahia Carioca, Oum Kalsum – care au jucat în prima producţie a studiourilor, *Wedad* – şi, mai târziu, Yusra şi Suad Hosni, Cenuşăreasa lumii arabe, întruchipată de Zuzu, frumoasa studentă revoltată a anilor 1960. La sfârşitul anilor 1950, cinematograful era a doua sursă de venit a ţării, după Canalul Suez, iar studiourile produceau aproape 100 de filme pe an. Chiar şi astăzi, când fiecare ţară arabă are propriul idiom dialectal, toţi îl înţeleg pe cel egiptean datorită vizionării producţiilor cinematografice, cu toate că acestea au scăzut din punct de vedere cantitativ şi calitativ.

Emisiunile de televiziune au luat locul cinematografului. Regimul a întreprins rapid acţiuni în domeniul tehnologiei audiovizuale, considerând-o utilă atât ca propagandă, cât şi ca mijloc de educare a cetăţenilor şi ca pârghie de influenţă regională. Au fost lansaţi, în 1998, sateliţii Nilesat 1 şi Nilesat 2, primii sateliţi arabi. În 2002, regimul a terminat, în plin deşert, pe drumul către Alexandria, construcţia proiectului faraonic *Media City*: pe 300 de hectare există posibilitatea producerii a mai mult de 100 de lungmetraje pe an. *Media City* reprezintă mai ales o cetate de platouri de filmat, fiind numită o „*cinecitta* egipteană", unde se turnează în lanţ programe destinate canalelor de televiziune arabe, din ce în ce mai numeroase.

Influenţa culturală egipteană se face simţită, de asemenea, şi în producţia de carte, cu toate că aceasta supravieţuieşte graţie aurei trecutului ei. La mijlocul secolului al XX-lea, într-adevăr, producţia

egipteană de carte strălucea la scară regională. În jurul anului 1960, Egiptul tipărea trei sferturi dintre cărţile arabe şi exporta 60 – 80% dintre ele. Slăbită de naţionalizarea din anii 1960, apoi restrânsă drastic de sectorul de stat în anii 1970, producţia de carte tinde să se refacă, într-un context modificat de sosirea noilor actori în domeniu, de noile tehnologii şi de noul public, având o evoluţie pozitivă: astăzi, se tipăresc mai multe cărţi, mai atractive, relativ bine vândute în raport cu situaţia din alte ţări arabe.

Politica egipteană din domeniul cultural îndreptată către exportul spre restul lumii arabe îşi aduce contribuţia la menţinerea mândriei egiptenilor, dar provoacă şi reversul. În 1994 a fost reeditat unul dintre cele mai cunoscute romane ale lui Ihsan Abd al-Quddus, *Ana hura* (*Sunt liberă*, 1954), ulterior ecranizat. Se povesteşte istoria Aminei, o tânără fată revoltată faţă de convenţiile morale şi sociale din lumea în care trăieşte. Însă la reeditare, manuscrisul a suferit mai multe corecturi. Astfel, dacă versiunea originală se încheia cu strigătul „Sunt liberă!", noua ediţie are adăugate cuvintele: „Ea îşi imagina, în propria-i ignoranţă, că mariajul ar fi fost un obstacol şi ducea o viaţă coruptă şi depravată, din cauza concepţiei sale eronate în privinţa libertăţii". *Maktabat Misr* – o editură care publică literatură arabă – a justificat aceste corecturi prin grija de a putea exporta cartea „într-o ţară din Golf" – sintagmă care desemnează, de obicei, Arabia Saudită, foarte prezentă în finanţarea producţiilor de film şi a serialelor produse în Egipt, motiv pentru care autocenzura, adesea, înlocuieşte cenzura.

Pentru că Nasser aşezase Egiptul pe firmament, ţara a suferit mai mult decât alte state de pe urma declinului idealului panarab. Chiar dacă îşi păstrează astăzi o aură culturală şi istorică specifică, ţara-lider a lumii arabe a devenit o simplă putere regională, între altele.

Naționalismul pervertit: foiletoane antisemite şi cântece antiisraeliene

Cel mai rău revers al naționalismului egiptean îl constituie un antisionism răspândit, învecinat adesea cu antisemitismul. Ultimul scandal în această privință a avut ca fundal un foileton popular, realizat şi interpretat de Mohammed Sobhi, actor şi regizor de renume, *Călărețul fără cal*. Intriga se învârte în jurul tentativei unui ziarist, întruchipat de realizator, de a demonstra că *Protocoalele înțelepților Sionului* ar fi autentice. Documentul – o falsă dare de seamă a reuniunii demnitarilor evrei care ar fi complotat în vederea dominării lumii, confecționat la începutul secolului al XX-lea de rezidenții din Franța ai poliției politice a țarului Rusiei – constituie o scriere clasică a literaturii antisemite, încă văzută de o parte a lumii arabe ca fiind autentică. Din fericire, de această dată, s-au auzit voci discordante care au criticat scenariul, opiniile fiind publicate mai cu seamă de cotidianele arabe tipărite la Londra – ca *al-Hayat* –, sau venind dinspre organizațiile egiptene de apărare a drepturilor omului, al căror comunicat a condamnat „orice incitare la ură bazată pe diferențele de religie, de culoare a pielii sau de sex". De asemenea, scriitori apropiați de putere s-au distanțat, ceea ce nu a împiedicat ca foiletonul să fie difuzat până la sfârşitul Ramadanului, fără să fie, doar pentru atât, de neurmărit, ba din contră. Calitatea artistică a foiletonului a fost la înălțimea atitudinilor sale politice.

Dar nu este vorba nici de primul – şi, din păcate, fără îndoială, nici de ultimul derapaj al presei egiptene. La data de 28 octombrie 2000, cel mai citit cotidian al țării, *al-Ahram*, a reluat, fără a se distanța, acuzația de crimă rituală, spunând că evreii ar fi avut obiceiul să ucidă copii pentru a amesteca sângele acestora cu azima (*matza*) la sărbătoarea de Paşte. Acuzație venind din Evul Mediu şi care a servit drept pretext pentru numeroase pogromuri. Prelungind până în prezent o veche calomnie, ziaristul afirma că această aşa-zisă lege religioasă evreiască ar explica pretinse imagini contemporane ale trupelor de ocupație israeliene omorând copii: „Se înregistrează numeroase cazuri în care corpuri de copii palestinieni dispăruți sunt regăsite zdrobite, fără ca acestea să mai aibă vreo picătură de sânge"...

În alt domeniu, cântărețul Chaaban a cunoscut un mare succes la începutul celei de-a doua intifade palestiniene. Unul dintre cântecele sale a fost dedicat micului Mohammad, doborât în fața camerelor de filmare. În altul, el cânta: „Urăsc Israelul, însă îmi place de Amr Mussa" (secretarul general egiptean al Ligii Arabe).

5

Pietre de altădată, turism și națiune: politica în domeniul patrimoniului

Turismul nu constituie numai un sector de bază în privinţa locurilor de muncă şi a valutei. El reprezintă, de asemenea, mai ales oglinda care deformează imaginea modului în care Egiptul este perceput în ochii altuia. Între istoria faraonică şi proiectele faraonice, imaginea pe care ţara vrea să o dea despre sine oscilează, câteodată, între vinovate indiferenţe şi realizări kitsch. Dar politica în domeniul patrimoniului construieşte şi reconstruieşte neostenit istoria unei epoci măreţe.

Moştenire faraonică la toate nivelurile

În anul 2004, cel mai mare centru comercial al ţării, *City Star*, a fost inaugurat chiar în cartierul rezidenţial Madinat Nasr, la vest de Cairo, spre aeroport: un complex întins pe câteva mii de metri pătraţi dedicat consumului pentru clasele înstărite ce şi-au găsit norocul în ţările din Golf, au adus de acolo o serie de valori wahhabite şi, mai ales, gustul de a admira vitrinele într-un mediu confortabil, cu aer condiţionat. Imensul complex, pe care arhitecţii francezi l-au gândit în scopul glorificării anticei civilizaţii a

Egiptului, este flancat de sfinx, de obeliscuri şi de o piramidă de sticlă în centru. În acelaşi cartier, noile clădiri ale Ministerului de Interne şi ale Fondului Social Egiptean – plasat sub bunăvoinţa primei doamne a ţării şi însărcinat să administreze o mare parte a ajutorului internaţional pentru dezvoltare, sunt, după modelul lui *Star City*, de o factură arhitectonică incontestabil „faraonică".

Locul emblematic pentru a admira o construcţie de dimensiuni exagerate este, fără îndoială, noua clădire a Consiliului de Stat, austeră şi impozantă. Se află situată pe cornişa Maadi, unde puterea celei mai înalte instituţii de stat se manifestă prin formele construcţiei. Astfel, tânărul arhitect egiptean a dorit ca aceasta să se asemene cu un templu antic. Exemplele ar putea continua, fiind cu atât mai frapante cu cât se referă, cel mai adesea, la instituţiile-simbol ale puterii.

Avem în faţă o tendinţă neofaraonică proprie nu doar arhitecturii: berea egipteană are mărci precum *Luxor* sau *Saqqara*. Necesităţile de marketing turistic internaţional au deschis larg porţile răspândirii gustului pentru Antichitate. Nu reprezintă o noutate, dar îl poate face pe un observator să fie circumspect în privinţa perspicacităţii autorităţilor de a reîntoarce egiptenilor, sistematic, presupusa moştenire antică, pentru a face din ea un brand pe plan naţional. Într-adevăr, faraonul înseamnă pentru musulmani – care reprezintă mai mult de 90% din populaţia ţării – figura emblematică a perioadei istorice denumite *Jahiliya*, în traducere *Epoca ignoranţei*, de dinainte de revelaţia coranică; o figură de nelegiuit, întruchipând absolutismul, pe care profetul l-a înfrânt. Astfel, dacă egiptenii sunt, în general, mai degrabă mândri de ruinele lor antice, această mândrie este, înainte de toate, un efect prin ricoşeu al faptului că lumea exterioară vede Egiptul antic ca părinte al civilizaţiilor, mai degrabă, decât ca o reprezentare sincretică a naţiunii. Căci, pentru un egiptean musulman ar fi lipsit de logică să-şi revendice o origine faraonică, în afară de cazul în care ar fi un copt convertit. Pentru musulmani, *asl*, adică „originea", datează numai din perioada primilor cuceritori arabi islamici, veniţi

din Peninsula Arabia. În procesul asasinilor preşedintelui Sadat, binecunoscut pentru megalomania sa, unul dintre extremiştii religioşi care îl ucisese a exclamat, de altfel: „A fost ucis Faraonul!". Mai mult, faraonismul a fost deja pe larg pus la încercare şi secat imediat după independenţă, în anii 1920. Descoperirea mormântului lui Tutankamon a inspirat, în vremea aceea, arta decorativă occidentală, în timp ce elitele din Egipt îşi puneau întrebări în privinţa identităţii egiptene. Faraonismul era prezentat atunci ca o alternativă seculară recunoscută de alte naţiuni, în stare să permită înscrierea trecutului antic în cadrul unei moşteniri comune împărţite de toţi egiptenii.

Când Egiptul inspiră cinematograful occidental

După apariția cinematografului, sute de filme s-au inspirat din istoria şi civilizația Egiptului antic. În anul 1899, Mélies a turnat prima versiune cinematografică a *Cleopatrei*. Aceasta l-a inspirat, în 1963, pe Mankiewicz, care a distribuit în rolul principal şi în cel al lui Iulius Caesar miticul cuplu Elizabeth Taylor – Richard Burton.

Este evocată poate mai puțin, dar şi aceasta este o figură emblematică a Egiptului antic, mumia, care reprezintă motivul unui gen cinematografic cu totul special: Ernest Lubitsch a realizat, în anul 1918, *Ochii mumiei Ma*, primul film de groază, gen pe care Karl Freund l-a consacrat, în 1932, cu *Mumia*, reluată în 1999 de Stephen Sommers.

Exceptând câteva perle redescoperite, Egiptul antic a inspirat numeroase insuccese, multe filme de aventuri – *Cele zece porunci*, de Cecil B. DeMille –, de văzut pentru tratarea exotică şi etnocentrică a unui Egipt antic idealizat de 200 de ani de descoperiri arheologice, de lecturi biblice şi de povestiri de călătorie. Turnarea *Pământului faraonilor*, de Howard Hawks, al cărui scenariu a fost încredințat lui William Faulkner, nu a făcut excepție, laureatul Premiului Nobel pentru Literatură fiind foarte ignorant în privința Egiptului antic.

În cazul în care Egiptul contemporan este evocat în producții cinematografice, aceasta se face întotdeauna prin prisma istoriei sale vechi şi în banalitățile sale cele mai întâlnite, sau fără a marca cel mai mic interes pentru țară, exceptând peisajele sale, în felul *Morții pe Nil*, film după Agatha Christie. Menționăm, în sfârşit, pentru amatori, filmul *Cairo* (1963), aparținând unui gen hibrid, o producție egipteano-britanică în care poate fi regăsită frumoasa Faten Hamama şi în care arabii sunt, în general, foarte răi, iar oraşul Cairo, colcăitor.

Această mişcare s-a exprimat, între cele două războaie mondiale, în arhitectură (gările din Luxor şi Ghizeh), pictură şi sculptură (de exemplu, „Renaşterea Egiptului", de Mohammad Mukhtar, lângă podul din apropierea Universităţii din Cairo), dar şi în literatură (mai cu seamă prin operele de tinereţe ale lui Naguib Mahfouz. Acest nedesluşit faraonism, circumscris, de fapt, în cadrul unui cerc restrâns de intelectuali şi de oameni politici, a fost rapid subminat de arabism şi islamism. Patrimoniul antic rămâne deci o trăsătură distinctă şi de prestigiu, înainte de toate destinat restului lumii. Eşti forţat, practic, să constaţi că interesul locuitorilor pentru siturile antice nu este debordant, nici măcar încurajat, nefiind abordat decât în programele şcolare. Totuşi, în urma atentatelor de la Luxor – în urma cărora 58 de turişti au fost masacraţi în faţa Templului reginei Hatshepsut, în noiembrie 1997 –, preşedintele, calificând acest act ca un „dezastru naţional", chema concetăţenii, împreună cu muftiul Egiptului, să viziteze în masă mai degrabă siturile antice, decât să meargă în pelerinaj la Mecca, pentru a compensa rărirea turiştilor occidentali. Siturile de la Luxor au fost atunci invadate cu adevărat de un nou tip de turişti, egiptenii, muncitori şi angajaţi în administraţia publică încolonaţi în grupuri, în numele interesului naţional. Se puteau citi atunci, în ziare, titluri, precum „Egiptenii descoperă patrimoniul lor antic", şi mărturiile „moştenitorilor legitimi" cărora prezenţa colonială şi străină le-a negat multă vreme dreptul de a privi aceste situri renumite, ce par inepuizabile.

Arheologie naţională sau internaţională?

Egiptul este singura ţară din lume care are o ştiinţă ce îi este destinată ei însăşi în întregime: egiptologia. Nu există nici „mexicologie", nici „nipologie". Poate ar fi bine să reamintim câteva truisme, pe care cercetători în domeniu nu doresc să le evoce: egiptologia este, în fundamentele sale, o ştiinţă colonială, în cadrul

căreia s-a lucrat foarte mult în perioada dominaţiei puterilor ocupante. Egiptologilor contemporani le place, fără îndoială, să creadă că ei sunt, de acum încolo, eliberaţi de această istorie. Această neînţelegere e veche. Ea provine din perioada în care străinii, egiptologi amatori sau oameni de ştiinţă, anticari sau traficanţi de toate tipurile, socoteau orice comoară descoperită ca pe un bun prorpiu, până în momentul în care, din 1835, un decret dat de Mehmet Ali, inspirat de Champollion, reglementa comerţul cu antichităţi şi afirma dreptul inalienabil al Egiptului (adică al khedivului, viceregele) asupra patrimoniului său antic. Sentimentul de spoliere, împărtăşit de mulţi, nu a dat semne de slăbire, totuşi, nici după primii ani de la obţinerea independenţei, ba din contră. Rămân sentimentul care priveşte proprietatea asupra bunurilor şi siturilor antice, pe de o parte, şi ştiinţa egipteană, pe de altă parte.

Se cunoaşte faptul că în anul 1922 s-a descoperit mormântul lui Tutankamon, de către Howard Carter. Dar se uită că această descoperire a suscitat atunci revendicări naţionaliste foarte puternice, care au mers până la cea de „naţionalizare" a mormântului. Carter a fost nevoit, în final, să renunţe la partea „sa" din comoară, în urma unui proces lung şi agitat. Guvernul egiptean a organizat o primă vizită publică la mormântul lui Tutankamon în martie 1924, ocazie pentru o manifestaţie naţionalistă de batjocorire în public a consulului britanic.

Antichităţile egiptene au jucat, începând din secolul al XIX-lea, un rol politic de prim rang. Egiptul khedivilor (1867–1914) îi gratula pe consulii şi pe oamenii politici străini cu prestigioase cadouri. Nasser, făcând apel la UNESCO pentru salvarea monumentelor din Nubia, a făcut din aceasta un argument pentru politica sa externă. Operaţiunea de salvare, coordonată de egiptologul francez Christiane Desroches-Noblecourt, a permis Egiptului lui Nasser să menţină legături oficioase cu guvernul francez, înrăutăţite din cauza Crizei Suezului, din anul 1956. Reapropierea dintre regimul lui Nasser şi Franţa a fost, în final, pecetluită în anul 1966, cu ocazia expoziţiei „Tutankamon", la Paris, organizată la

Grand Palais. Expusă la Londra în anul 1971, aceeaşi expoziţie a marcat, de altfel, o nouă era diplomatică în privinţa relaţiilor cu fosta putere tutelară.

Disputa din jurul lui Kheops

Afacerea *camerei lui Kheops* a fost ca un fel de probă în privința relațiilor franco-egiptene, pe fondul disputei egiptologilor. În septembrie 2004, apărea la *Fayard* o carte a lui Gilles Dormion, egiptolog amator, *Camera lui Kheops*. Acesta lansa ipoteza conform căreia ar mai exista o cameră secretă în inima marii piramide şi că ea ar putea conține, comoara şi sarcofagul faraonului din timpul Vechiului Regat Egiptean.

O apariție editorială care a antrenat o confruntare puternică, în presă, între Nicolas Grimal, pe atunci titularul catedrei de egiptologie de la Collège de France, şi Zahy Hawas, director al Consiliului Suprem al Antichităților Egiptene. Nicolas Grimal, redactorul prefaței lucrării lui Gilles Dormion, susținea dorința acestuia din urmă de a face explorări în Marea Piramidă, în timp ce Zahy Hawas, personaj atotputernic, a refuzat să-i acorde permisiunea.

Nicolas Grimal l-a acuzat pe Zahy Hawas, ale cărui echipe efectuau cercetări în Marea Piramidă, că „face ceea ce nu vrea să permită altora", în timp ce ultimul a răspuns, considerând dorințele de obținere a autorizațiilor de explorare a interiorului Marii Piramide ca fiind o atitudine colonialistă. „Noi nu putem permite tuturor amatorilor să-şi verifice ipotezele, săpând acolo în grabă. Credeți că ar fi autorizați amatori egipteni să vină în Franța şi să sape la Notre-Dame din Paris pentru a-şi susține o teorie?" spunea demnitarul cairot. Dincolo de cearta personală şi de confruntarea dintre egiptologi, disputa în jurul lui Kheops demonstrează bine suspiciunea autorităților față de cercetătorii străini şi faptul că în istoria egiptologiei autoritatea ştiințifică şi cea politică se împletesc adeseori.

Dincolo de utilizarea problemelor de egiptologie în politică, occidentalii continuă, totuşi, să domine această disciplină (francezii au administrat Serviciul de Antichităţi până în 1952). Egiptenii nu intrau în domeniul egiptologiei decât în mod excepţional. În 1923, atunci când ţara îşi începea prima perioadă oficială de independenţă naţională, Ahmad Kamal, primul egiptolog egiptean (1851–1923) propunea ideea ca egiptenii să se pregătească în acest domeniu, astfel ca în viitor să poată prelua ei înşişi gestionarea Serviciului de Antichităţi. Chiar directorul serviciului, Franţais Pierre Lacau, remarca faptul că egiptenii nu arătaseră, până atunci,

decât un minimum interes pentru vestigiile lor antice. Kamal i-a replicat: „domnule Lacau, vreme de 65 de ani în care francezii au administrat Serviciul de Antichităţi, ne-aţi dat ocazia să ne intereseze?".

Ahmad Kamal, format de Heinrich Karl Brusgh la şcoala germană, intrase în echipa lui Gaston Maspero, la Muzeul din Cairo. Chiar dacă el era recunoscut pentru competenţele sale şi pentru rigoarea în muncă, totuşi a fost ţinut la distanţă de cercurile de decizie şi a trebuit să aştepte până în penultimul an al vieţii pentru a obţine aprobarea de a preda un curs de egiptologie la Universitatea din Cairo. Traducând în limba arabă multe lucrări, el şi-a adus o contribuţie însemnată la deschiderea acestei discipline către publicul egiptean, fără să poată organiza o şcoală egipteană în domeniu. În restrânsul mediu intelectual al egiptologiei, numai Zahy Hawas, director al Consiliului Suprem de Antichităţi Egiptene, a ajuns să ocupe un loc important. Cea mai mare parte a activităţilor de cercetare sunt publicate în limbi străine şi dacă serviciul de antichităţi coordonează numeroase săpături, siturile cele mai importante rămân, în general, explorate de echipele străine.

Nesfârşitul contencios al Egiptului cu lumea arheologică se poartă, mai ales, în jurul restituirii antichităţilor zburate în muzeele occidentale, printre care cinci piese esenţiale: *piatra de la Rosette* la *British Museum* (preluată de trupele britanice după înfrângerea francezilor), *bustul lui Nefertiti* la Berlin (descoperit în anul 1912 de Ludwig Borchardt), *zodiacul de la Dendara* la Luvru (adus în bagajele generalului Desaix după expediţia lui Napoleon, apoi revândut lui Ludovic al XVIII-lea), *statuia arhitectului Hemiunnu* la Hildesheim (achiziţionată în 1912 de un bogat colecţionar german), şi *bustul constructorului piramidei lui Kefren* la Boston (descoperit de egiptologul american Georges Reisner). Cu ocazia celei de a 250-a aniversări a prestigioasei instituţii *British Museum*, Zahy Hawas a dojenit autorităţile britanice, spunându-le: „Dacă Marea Britanie ar dori să-şi refacă reputaţia, ar trebui să propună restituirea *pietrei de la Rosette*, care reprezintă icoana identităţii noastre egiptene".

Pentru moment, Consiliul Suprem de Antichităţi Egiptene a pus la punct un serviciu de restituire a pieselor plecate spre alte zări şi de detectare a punerilor în vânzare la licitaţie, mai ales pe Internet. Chiar dacă legile egiptene interzic orice comerţ cu antichităţi, totuşi aceasta nu a putut împiedica încălcarea lor. Cooperarea între poliţiile egipteană şi străine s-a soldat cu dezmembrarea mai multor reţele internaţionale de traficanţi, în cadrul cărora au fost implicaţi înalţi responsabili egipteni, reuşindu-se astfel să se pună capăt vânzărilor la licitaţie în străinătate. Pe de altă parte, de comerţul lucrativ continuă să profite, în primul rând, muzeele occidentale. Muzeul *Getty* din Los Angeles este acuzat că dispune de piese aduse din Egipt, în timp ce muzeul din Saint Louis este ameninţat cu procese de către Egipt. Consiliul Suprem de Antichităţi Egiptene va opera, de acum înainte, presiuni de o manieră simplă: dacă nu se fac restituiri, nu se dau permise pentru săpături. Ceea ce pare să dea roade. În anul 2005, Australia se lăuda ca fiind prima ţară care a restituit vestigii arheologice, exemplu urmat de numeroase muzee europene.

Şi mai neobişnuit a fost faptul că Zahy Hawas a primit prin poştă o piesă sculptată în alabastru, datând din epoca lui Sethi I, furată de un turist american în anii 1950. Plin de remuşcări înainte de moarte, acesta vroia probabil să nu-şi atragă blestemul faraonilor şi să se împace cu regatul lui Osiris. În sfârşit, în noiembrie 2006, relaţiile diplomatice dintre Franţa şi Egipt au atârnat de un fir de păr, din cauza vinderii unei statui a lui Ramses al II-lea, la licitaţie, pe internet, de un funcţionar de poştă din regiunea Alpilor. Arestat, acesta a trebuit să prezinte public scuze poporului egiptean.

În numele interesului ştiinţific şi al celui economic

În 1979, monumentele antice egiptene au fost înscrise de UNESCO pe lista siturilor aparţinând patrimoniului mondial. Egiptul, „um al-dunia", părinte al civilizaţiei, devenise recunoscut

de comunitatea internaţională ca leagăn al umanităţii şi ca o mare civilizaţie. Imaginea turistică a ţării s-a bazat, în primul rând, pe patrimoniul antic, începând din secolul al XIX-lea. Aceasta reprezintă o caracteristică de la prima croazieră de pe Nil, în anul 1869, care a marcat inaugurarea Canalului Suez şi dezvoltarea turismului modern născocit de englezul Thomas Cook. Cu toate că, astăzi, două treimi din cei 9,5 milioane de turişti contabilizaţi în anul 2006 preferă coastele Mării Roşii şi aşa-numitul *farniente*. Dar visul Egiptului în domeniu rămâne legătura cu istoria antică şi legendarele sale monumente.

Siturile arheologice reprezintă, aşadar, o resursă economică strategică în materie de dezvoltare turistică însă amenajările şi interesele din domeniu nu sunt, în mod obligatoriu, în acord cu preocupările ştiinţifice.

Legendara croazieră pe Nil

Cine nu a visat măcar o dată la croaziera de pe Nil? Un vis legat de Egiptul antic şi de descoperirile egiptologilor din secolul al XIX-lea. Croaziera reprezintă, astăzi, incontestabil, mijlocul cel mai confortabil şi eficace pentru vizitarea monumentelor din Valea Nilului şi pentru descoperirea întinderilor egiptene. Agatha Christie a intrat în legendă cu al său roman *Moarte pe Nil*... Totodată, pe măsura creşterii turismului de masă şi apariţia unei flote de 300 de vapoare – adevărate hoteluri ambulante, care oferă tot confortul necesar –, croaziera pe Nil este, poate, mai liniştită decât pare să fi fost în povestirile călătorilor secolului trecut. De-a lungul perioadelor turistice aglomerate, ecluza Esna, punct de trecere obligatoriu al croazierei clasice între Luxor şi Assuan, ia alura unei autostrăzi aglomerate de plecările în vacanţă. La Luxor, vapoarele se aliniază de-a lungul falezei pe grupe de câte cinci sau şase, în zgomotul asurzitor al aparatelor de climatizare şi în mirosul de păcură. Ne întrebăm ce ar fi zis Loti astăzi, dacă în iarna anului 1907, la întoarcerea de la Luxor, protesta faţă de „şirul de vapoare cu turişti, un fel de cazărmi cu două sau trei etaje care, începând din zilele noastre, infestează apa Nilului, de la Cairo până la cataracte, şi şuieră, iar dinamurile lor fac un intolerabil vacarm trepidant..." (*Moartea Insulei Philae*). Cu siguranţă, sunt depărtate timpurile pe când contesa de Gasparin, în anii 1850, plutea pe Nil, la bordul unei *dahabeya* – ambarcaţiune tradiţională cu două catarge, dotată cu vele, ce nu poate transporta decât maximum 15 persoane. Croaziera de la Cairo până la prima cataractă dura atunci câteva săptămâni şi se lăsa supusă vicisitudinilor naturii. Dacă vântul nu bătea, ambarcaţiunea trebuia să fie trasă cu frânghiile de pe maluri.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu sosirea vaporului şi a turiştilor lui Thomas Cook – pe care îi detesta Loti –, croaziera pe Nil se realiza mai rapid, cu siguranţă mai zgomotos, însă organizat şi adaptat gustului burgheziei occidentale. Doamnele englezoaice puteau atunci să urmeze cursuri de pictură în acuarelă, în timp ce bărbaţii conversau şi fumau, instalându-se comod în şezlonguri pe ponton şi admirând priveliştea egipteană ce se derula în faţa ochilor... În perioada *La Belle Époque*, croaziera dura mai puţin de trei săptămâni de la Cairo la Assuan. Astăzi, traseul clasic se realizează în patru până la şase zile, între Luxor şi Assuan, având trei opriri pe traseu, la Esna, Edfu şi Kom Ombo. În afară de căile bătătorite, mai la sud, croaziera pe Lacul Nasser permite descoperirea monumentelor din Nubia scăpate din faţa apelor Marelui Baraj. În sfârşit, pentru nostalgicii perioadei *La Belle Époque* şi ai călătoriilor în Orientul secolului trecut, *dahabeya* şi vapoarele cu aburi au fost restaurate şi plutesc din nou pe Nil.

Cu mai mult de 7,5 miliarde de dolari venit anual în anul 2006, turismul constituie, împreună cu petrolul şi cu veniturile aduse de Canalul Suez şi de emigranţi, unul dintre principalele sectoare aducătoare de venit în valută şi un sector cheie al economiei, care generează mai multe milioane de locuri de muncă. Guvernul speră să atragă, în 2010, 17 milioane de vizitatori anual, ceea ce presupune amenajări importante, potrivite unei clientele exigente. Guvernul se confruntă cu rezolvarea unei ecuaţii mai cu seamă periculoase. Protejarea patrimoniului, alegerea căii dezvoltării socio-economice şi a dezvoltării turistice scoate în evidenţă faptul că interesele nu sunt în mod obligatoriu convergente, mai cu seamă în zonele tradiţionale ale turismului cultural din Valea Nilului, unde lumea celor vii se confundă adesea cu cea a morţilor. Situl de la Luxor reprezintă, din acest punct de vedere, un exemplu: de generaţii, locuitorii au ales ca domiciliu locurile din siturile arheologice şi pe cele din jurul lor. Satul originar de la Luxor a fost plasat în zona templului şi pe malul vestic, în mijlocul necropolei thebane. Beduinii, sedentarizaţi, profitând de extinderea săpăturilor arheologice şi de dezvoltarea turismului, şi-au construit casele de chirpici pe mormintele antice, ceea ce le-a favorizat accesul direct la comorile îngropate, revândute apoi anticarilor şi amatorilor. Ascunzătoarea mumiilor regale, astăzi expuse în muzeul de la Cairo,

a fost astfel, „descoperită" de Maspero şi de echipa sa în 1881 după 10 ani de explorări de către familia lui Abdel Rassul, din tribul Horubat, ai cărei descendenţi încă mai relatează cu mândrie această istorie. De atunci înainte, comoara care îi motiva pe locuitorii colinelor necropolei thebane să rămână pe loc şi le asigura foarte uşor accesul la unica resursă economică a regiunii sunt turiştii. În 1946, Hassan Fathy, cunoscut arhitect, le-a construit un „sat modern", al-Gurna al-Gadid, cu scopul de a elibera mormintele de aceşti localnici foarte stânjenitori. Operaţiunea a eşuat. După intense bătălii şi negocieri, soldate şi cu mulţi morţi (în 1998, demolarea unei case a dus la decesul a patru persoane), autorităţile au obţinut, la sfârşitul anului 2006, acordul locuitorilor de a părăsi poziţiile vechi fără a opune rezistenţă şi fără a se confrunta cu poliţia.

Din cauza presiunii demografice a ultimilor ani şi în absenţa oricărei elementare infrastructuri, prezenţa locuitorilor în necropole a devenit o ameninţare pentru miile de morminte. Apele uzate se deversează în sol şi periclitează monumentele, unele dintre ele fiind folosite ca gropi de gunoi. Mai precizăm că locuinţele din cărămidă arsă la soare, în care oamenii şi animalele trăiesc împreună, nu au reprezentat niciodată vreo valoare estetică sau turistică în ochii autorităţilor, fiind văzute mai degrabă ca o imagine a înapoierii ţării, care evident, nu se cuvin arătate vizitatorilor străini. Luxorul ar urma, ca şi alte numeroase situri antice, să devină, după denumirea oficială, un „oraş-muzeu", golit de o bună parte a locuitorilor săi, care îi prejudiciază reputaţia. Astfel, un vast proiect de amenajări, lansat de guvernul egiptean, supervizat de Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare şi la care participă numeroşi creditori internaţionali şi sectorul privat, urmăreşte transformarea radicală a regiunii. Noul terminal al aeroportului de la Luxor, inaugurat în iulie 2005, permite primirea a aproximativ 7 milioane de turişti pe an. Două noi oraşe sunt în fază de proiect. Unul, New Theba, situat la nord de aeroport, la marginea deşertului, nu departe de un teren de golf, este destinat să primească locuitorii centrului oraşului

rugaţi să părăsească zona respectivă, administraţia şi complexele rezidenţiale turistice. La sud, New Luxor ar trebui să se dezvolte în deşert şi să răspundă exigenţelor de confort şi de petrecere a timpului liber ale vizitatorilor străini. Cât priveşte centrul Luxorului, acesta este un şantier. Arheologii egipteni scot la lumină faimoasa Alee a Sfinxului, care leagă templul de la Karnak cu cel de la Luxor pe o distanţă de doi kilometri. Pentru aceasta va trebui să facă să dispară o biserică, postul de poliţie şi numeroasele locuinţe a căror arhitectură de dinainte de război reprezintă o mărturie a istoriei urbane recente a oraşului. Templul de la Karnak este evacuat şi de localnici şi de construcţiile moderne. Astfel, clădirile Misiunii arheologice franceze, prezente acolo de mai bine de o sută de ani, vor fi demolate. Strada pieţei a fost în totalitate refăcută, iar vânzătorii ambulanţi, de acum interzişi. Strada gării este lărgită pentru a permite o panoramă fără obstacol a templului de la Luxor începând de la gară –mărturie vagă a faraonismului anilor 1920 din Egipt. Aceasta a fost restaurată luându-se prea puţin în considerare particularitatea sa arhitecturală. Pe malul vestic, bărbaţii şi femeile de pe muntele theban şi-au părăsit, în final, locurile, pentru a lăsa o necropolă golită de locuitorii săi.

Valorificarea patrimoniului islamic

La data de 12 octombrie 1992, Egiptul, în special oraşul Cairo, a fost zguduit de un cutremur de pământ extrem de puternic, care s-a soldat cu moartea a sute de persoane şi cu distrugerea, parţială sau totală, a numeroase clădiri, dintre care multe din oraşul fatimid. Catastrofa a accelerat procesul de reamenajare a oraşului vechi, cu acea nefericită ocazie fiind demonstrate în mod evident starea de degradare a monumentelor şi deteriorarea fostelor clădiri până atunci locuite.

Sinistraţii au fost mutaţi în deşert, departe de locurile lor de muncă. Un mare număr dintre clădiri sunt înscrise în planul de

renovare a oraşului islamic Cairo, început de autorităţi cu susţinerea UNESCO şi a numeroase misiuni arheologice străine. La sfârşitul anilor 1990, acest Cairo islamic lăsa să se vadă gunoaiele asaltând aşa-numitele *sabils* – vechi fântâni la care veneau cairoţii pentru a-şi potoli setea şi a participa la băi rituale –, balcoanele tradiţionale în arhitectura arabă, denumite *musharabieh*, prăbuşindu-se, caii păscând în zona palatelor aflate în ruină. Proiectul de renovare pus în practică, începând din anul 1997, de guvernul egiptean se tot amânase, în ciuda clasificării întocmite în anul 1979, conform căreia oraşul fatimid Cairo era înscris în patrimoniul mondial al umanităţii. Se dorea, de fapt, protejarea construcţiilor afectate de cutremurul de pământ şi transformarea oraşului fatimid – care se întinde de la Universitatea *al-Azhar* la Piaţa Ataba – într-un cartier pietonal: vechiul pod, cu perspectivă unică, va fi refăcut la mult timp după ce a fost distrus în urma construirii unui tunel ce ajunge până în centrul oraşului.

Chiar dacă necesară, renovarea a lăsat loc numeroaselor polemici. Cineastul Asma el-Bakri s-a ridicat împotriva stării de lucruri deznădăjduitoare, în pelicula *Cairo 2000*, film cu ţintă precisă, afirmând că şantierele, adesea încredinţate mai ales antreprizelor de construcţii apropiate puterii decât echipelor de specialişti, se aseamănă mai mult celor de reconstrucţie decât celor de restaurare. Unele voci s-au făcut auzite, de asemenea, pentru a denunţa riscul folclorizării unui cartier cât se poate de viu. Există pericolul transformării lui în „Fatimidland" pentru turişti, în care aşa-numitele *mall*-uri neo-islamice prevăzute cu aer climatizat încep deja să ia locul dughenelor micilor meseriaşi, existente de mai multe generaţii. Totuşi, chiar dacă aceste polemici au întârziat, în parte, reamenajarea oraşului fatimid, primele realizări sunt mai degrabă convingătoare. Experienţa urbană în domeniul patrimoniului cea mai reuşită de până acum rămâne, indiscutabil, cea a Parcului *al-Azhar*, marele cimitir fatimid, mai sus de universitate, şi cea a cetăţii lui Saladin. Situat pe un loc întins, acest parc reprezintă astăzi un adevărat plămân verde într-un oraş saturat de gazele arse,

care nu are nici până la treizeci de centimetri pătraţi de spaţiu verde pe locuitor, deci cât o urmă de picior! Parcul oferă nu numai o panoramă excepţională asupra oraşului, cu sutele de minarete, ci şi grădini, locuri de odihnă şi de cultură, unde în zilele de vară, sunt organizate concerte, expoziţii şi proiectări de filme în aer liber.

Popularitatea parcului ţine, de asemenea, şi de integrarea lui în cartierul de mai jos, Darb al-Ahmar. Centrul cultural reprezintă mândria cartierului, iar campaniile de sensibilizare faţă de problemele mediului înconjurător au permis o bună participare locuitorilor la gospodărirea cartierului. Mecenatul pentru acest vast proiect este Fundaţia *Aga Khan*, a cărei politică se întemeiază pe o bună articulare între monument (o moschee sau un vechi monument restaurat) cu locuitorii şi cu condiţiile lor de viaţă. Valorificarea patrimoniului islamic – moschei, vechi *wikalat* (caravanseraiuri) – constituie o modalitate de intervenţie în materie de reconstrucţie urbană şi de atragere a populaţiei să participe la aceasta, din moment ce monumentele păstrează pentru locuitori o destinaţie şi un sens contemporan.

Starea patrimoniului islamic al oraşelor de provincie pare mult mai puţin o prioritate. Moschei şi case vechi de la Rosette sunt măcinate de ape. În schimb, fortul Quseir, de la Marea Roşie, a fost redeschis publicului după restaurare, dezvăluind un loc şi o istorie aparte, bogată şi pasionantă.

Cum trebuie conservat şi expus patrimoniul?

Potrivit discursurilor oficiale, Egiptul cuprinde o treime dintre siturile antice din lumea de astăzi. Această părere lasă loc îndoielii specialiştilor, dar determină politici cuprinzătoare de conservare a patrimoniului, în realitate preocupări din motive de marketing turistic evidente, pe vechile ruine, unde abundă şi dau pe dinafară magazinele Serviciului de Antichităţi. Ea justifică proiectul de construire a unui nou mare muzeu naţional, unde vor fi expuse

aproximativ 100000 de piese antice. Aflat în fază de construcţie de către o echipă internaţională de arhitecţi, finanţată, în parte, prin cooperare cu japonezii, muzeul îşi are locul în plin deşert, pe drumul către Fayum, departe de prăfuitul şi populatul Cairo, aproape de aeroport, de noul oraş Şase Octombrie şi de complexele hoteliere de lux, de pe drumul dintre Alexandria şi piramide. Cât despre muzeul centenar şi haotic organizat din Piaţa Tahrir în centrul oraşului Cairo, trebuie să fie oricum restaurat, cu scopul de a oferi noi servicii vizitatorilor.

Încărcătura antică a Egiptului a pus pe plan secund, pentru mult timp, celelalte sectoare ale patrimoniului naţional, care ar merita atenţie din partea muzeografilor, chiar dacă mentalităţile evoluează încet. Muzeul Copt şi cel de artă islamică au fost restaurate recent. Noul muzeu (aflat în construcţie) al civilizaţiilor egiptene, de la Fustat, susţinut de UNESCO, încearcă să pună în evidenţă o istorie naţională comună.

Adesea ca urmare a iniţiativelor individuale, câteodată cu finanţare străină, ţara cunoaşte o revitalizare a interesului, încă minor, pentru arta şi tradiţiile populare. Inaugurarea Muzeului Nubiei, de la Assuan, a reamintit, astfel, naţiunii populaţiile uitate ale ţării. În alte regiuni, supravieţuirea muzeelor etnografice ţine de câteva acţiuni de bunăvoinţă. Singurul muzeu şi centru de documentare asupra culturii beduinilor, situat la al-Arish, în partea de nord a Sinaiului, se vede condamnat la dispariţie în faţa unui proiect de muzeu faraonic care nu-i interesează câtuşi de puţin pe beduini. Acesta susţine povestea oficială despre măreţia trecutului antic al naţiunii, concepţie la care se apelează şi care este forjată în mod constant, mai ales în provinciile îndepărtate, tentate să-şi revendice regionalismul cultural.

6

Vulnerabilitate și promisiuni

Primul recensământ din istorie al populaţiei a fost organizat în Egipt, foarte probabil în vremea faraonului Amenofis al III-lea (al nouălea faraon al celei de-a optsprezecea dinastii, 1417–1379 î. Hr. – n. tr.). Egiptul modern cunoaşte o lungă istorie de măsurători demografice, recensămintele fiind efectuate, primul în anul 1848, apoi la fiecare zece ani, în mod regulat, de la stabilirea mandatului britanic în 1882, până în 2006. Astfel, se poate observa istoria populaţiei pe mai mult de 150 de ani, ceea ce, în afara ţărilor industrializate şi a Indiei, se întâmplă destul de rar.

Demografia egipteană i-a scos din minţi de mult timp pe statisticieni şi i-a neliniştit pe economişti. Totuşi, departe de previziunile catastrofale din anii 1980, ţara îşi încetineşte creşterea demografică şi se întrezăreşte chiar şi un moment de stabilizare care ar trebui să pună capăt fantasmelor „demografiei galopante". Totodată, după statisticile Organizaţiei Naţiunilor Unite, cu 1,8% creştere medie anuală, populaţia ar putea să ajungă la 88 de milioane de locuitori până în 2015, dintre care o treime va avea vârsta de mai puţin de 15 ani. Interdependenţa dintre oameni şi teritoriul ocupat se vede catalizat în Egipt, de extrema puţinătate a pământurilor arabile şi pentru construit. Fapt care desenează cu precizie contururile zonelor populate, polarizările, precum şi limitele sale.

Un nou-născut la fiecare 23 de secunde!

În Egipt, vine pe lume un nou-născut la fiecare 23 de secunde. Populaţia – 72,6 milioane de persoane, potrivit primelor rezultate ale recensământului oficial din anul 2006, plus 2,8 milioane care trăiesc în străinătate – reprezintă cam un sfert din totalul lumii arabe. Există dubii că numerosul ei tineret va schimba, pe viitor, tendinţa de creştere demografică, într-o ţară ce se numără deja printre statele cu cea mai mare densitate a populaţiei. Dacă densitatea medie a populaţiei atinge 72 de locuitori/km^2, cifra nu reflectă câtuşi de puţin realitatea unei „foame de pământuri", a unei lipse de spaţiu aflate în creştere, într-o ţară unde zonele deşertice reprezintă 95% din teritoriu. „Calificativul «foarte înalt» rezumă bine problemele analfabetismului, bunăstării, mortalităţii, maladiilor şi proporţiilor de creştere demografică. Toate foarte ridicate, subminând dezvoltarea socială şi economică", declara, în 1993, într-un moment al adevărului, preşedintele Mubarak. *Rais*-ul hotăra, în octombrie, când ţara se pregătea să fie gazda Conferinţei Naţiunilor Unite pentru Populaţie şi Dezvoltare (ţinută în 1994), înfiinţarea unui minister pentru populaţie şi bunăstare familială. Doi ani mai târziu, odată stins reflectorul conferinţei ONU, ministerul a fost încredinţat unui simplu secretar de stat şi anexat Ministerului Sănătăţii, semn al profundelor dificultăţi întâmpinate.

Şi totuşi, în Egipt, o mică revoluţie s-a produs când natalitatea – 3,3 copii, în medie, la o femeie, astăzi – a înregistrat o scădere în timpul lui Mubarak. Nu a fost numai rezultatul voinţei guvernului, aşa cum s-a lăudat *rais*-ul în faţa reprezentanţilor Organizaţiei Naţiunilor Unite şi a creditorilor din partea fondurilor internaţionale, pentru care stăpânirea creşterii demografice constituie adesea un criteriu tacit de apreciere.

În provincie, această scădere a putut, la limită, să beneficieze de aşa-numiţii „consilieri de la sate", femei voluntare, licenţiate, provenite din localităţile rurale unde acţionau pentru a încuraja alfabetizarea femeilor şi planning-ul familial – mai ales în cazul în

care primii copii sunt fiice, explicându-li-se tinerelor mame că natalitatea nu trebuie să crească prin aşteptarea unui băiat.

Cum „să locuiască poporul”?

Politicile urbane din timpul lui Nasser au permis, o vreme, creşterea numărului locuinţelor sociale. În timpul lui Sadat, guvernanţii au încredinţat sectorului privat construcţia ansamblurilor de locuinţe, de preferinţă destinate bogaţilor care visau la un *american way of life*, aşa-numitele *compound* păzite din noile oraşe plasate în deşert. De altfel, în ţară problema locuinţelor populare a fost lăsată mult timp iniţiativei particulare a migranţilor din Golf, fără planificare sau control, apărând ceea ce s-a numit „habitatul informal”. Însă, din anii 1990, guvernul tinde să reinvestească în sectorul locuinţelor populare, construind în apropierea marilor oraşe de provinvie, noi locuinţe pentru tineri, adesea sponsorizate de prima doamnă a ţării. Astfel, la sud de Luxor, pe malul vestic, satul *Suzanne Mubarak* a permis oferirea de locuinţe către tinerii licenţiaţi, spre mândria guvernului. Casele sau clădirile sunt nişte cuburi de beton, aliniate într-o zonă deşertică, în care infrastructura elementară a lipsit mult timp. Construcţiile de imobile în deşert s-au accelerat în urma cutremurului de pământ din anul 1992. Astfel, în apropiere de Cairo, crearea unei zone poreclite „Madinat al-Zalzal”, adică „Oraşul Cutremurului”, a permis acolo instalarea locuitorilor vechiului oraş. În acest vechi oraş, planurile implicau evacuarea populaţiei pentru amenajare turistică şi protecţie a patrimoniului. La fel, în regiunea Luxor, trei noi sate au fost construite de armată, pentru a-i instala *manu militari* pe locuitorii nedoriţi ai necropolei thebane în cuburi de beton prea mici pentru a adăposti numeroasele familii, situate foarte departe de locurile de muncă.

Noile zone cu locuinţe populare nu oferă nicio activitate economică generatoare de locuri de muncă. În consecinţă, ele sunt rapid expuse speculaţiilor funciare, deoarece se caută să se construiască luxoase zone rezidenţiale secundare, ceea ce le deturnează de la obiectivul lor iniţial şi nu permit celor mai defavorizaţi să aibă acces la o locuinţă.

Scăderea ratei natalităţii ţine, înainte de toate, de creşterea nivelului de studii al fetelor, de progresele legate de contracepţie – un sfert dintre femeile măritate, cărora le era rezervat un astfel de program, recurgeau la metode contraceptive în 1980, iar astăzi, jumătate dintre ele – dar, de asemenea, şi de creşterea vârstei de căsătorie, corolar al dificultăţilor economice, care amână posibilitatea soţului să dispună de o locuinţă şi să aibă o situaţie de

natură să-i permită să-şi întemeieze un cămin. Creşterea vârstei de căsătorie şi apariţia celibatului prelungit, câteodată definitiv, au zdrobit legăturile tradiţionale din familia arabă, care rămân însă mai prolifice decât ale ţărilor vecine, chiar dacă numărul celulelor de bază ale societăţii egiptene s-a redus considerabil în ultimii ani. Tranziţia demografică, tardivă dar reală, nu găseşte soluţii dintr-o dată pentru eliminarea constrângerilor pe care Egiptul, ca şi alte ţări în curs de dezvoltare, trebuie să le înfrunte în acest domeniu. Primele cifre ale recensământului efectuat în noiembrie 2006 demonstrează o uşoară reluare a creşterii populaţiei – 2,2% în perioada 1996 – 2006 faţă de 1,8% în deceniul precedent – traduse printr-o creştere a urbanizării, prin concentrarea populaţiei în Valea Nilului, dar şi prin dificultăţile unui număr crescut de egipteni de a avea acces la un loc de muncă şi la locuinţă. Dar evoluţia factorului demografic nu trebuie să facă uitat faptul că starea unei populaţii este legată, înainte de toate, de modalităţile de redistribuire a resurselor şi bogăţiilor şi, deci, ţine de mai mulţi factori, de la opţiunile politice la evoluţia societăţii şi la căile de dezvoltare economică.

Lipsuri şi transformări economice

În 2006, economiştii şi guvernanţii egipteni, ale căror declaraţii erau preluate de presă, clamau că economia funcţionează bine. Toate rapoartele sunt unanime, iar cifrele par a proba aceste afirmaţii: inflaţia ajunge la 4–5%, o creştere a Produsului Intern Brut (PIB) de 7,5%, investiţii directe străine (IDS) în creştere – peste două miliarde de dolari în 2006 (dintre care un miliard investiţi de Franţa, mai ales în sectorul bancar) –, cu toate că nu reprezintă decât 1% din IDS în lume. Deficitul bugetar a fost redus la mai puţin de 8% din PIB, iar exporturile sunt în creştere. Din punct de vedere macroeconomic, măsurile de încurajare a deschiderii faţă de exterior par să dea roade.

Economia egipteană în timpul lui Mubarak s-a situat mult timp la jumătatea distanţei dintre dirijismul de stat al lui Nasser şi politica de deschidere („*infitah*") atât de puternică din timpul lui Sadat. Luptele intestine, continue de la începutul anilor 1980, între ultraliberalii necondiţionaţi şi etatiştii înverşunaţi, par a-şi fi găsit sfârşitul odată cu numirea unui nou guvern, în iulie 2004. *Exit* pentru vechea gardă, intrare în scenă a „tinerilor lupi", apropiaţi de Gamal Mubarak, fiul preşedintelui republicii. Aceştia din urmă sunt toţi blindaţi cu doctorate obţinute în universităţile americane cele mai prestigioase. În posturile ministeriale cheie sunt plasaţi oameni proveniţi din lumea afacerilor (la agricultură, transporturi, sănătate, turism, educaţie) sau din aripa zisă reformatoare a Partidului Naţional Democrat, aflat la putere (la finanţe, economie şi investiţii). Condusă de prim-ministrul Ahmad Nazif, de atunci ţara urmează în mod hotărât un drum liberal, căruia observatorii îi atribuie ameliorarea situaţiei economice, chiar dacă o bună parte a populaţiei condamnă încă rezultatele inegale şi haotice ale precedentelor „ajustări structurale".

Dacă Produsul Intern Brut (PIB) al ţării, de 305 miliarde de dolari în 2005, are o tendinţă crescătoare comparabilă cu cea a Arabiei Saudite (352 de miliarde de dolari), PIB-ul pe cap de locuitor (4317 dolari) în schimb, este incomparabil faţă de cel al statului petrolifer din Golf (15229 de dolari) dar apropiat, mai degrabă, de cel al Marocului (4503 dolari), faţă de care rămâne, oricum, inferior.

Turism sexual

Este neplăcut pentru o țară care se laudă a fi una care a contribuit la crearea civilizației de a fi, de asemenea, atât de evocată de mass-media occidentală ca o destinație a turismului sexual, mai ales cel feminin, alături de țări precum Kenya, Cuba, Sri Lanka sau Ghana.

La Luxor, vechea capitală thebană, exemplu de destinație clasică pentru europenele aflate în căutare de tineri dispuși și disponibili, o sută de femei britanice locuiesc permanent. La o populație de 200000 de locuitori, nicio problemă, s-ar putea reproșa. Acest fenomen, care s-a întins în toate zonele turistice ale Egiptului, în Sinai, la Marea Roșie și, recent, în oazele

occidentale, constituie acum subiectul articolelor din ziare, ceea ce face ca, în emisiunile de televiziune, să se discute despre pierderea valorilor morale ale societății egiptene.

Pentru cei interesaţi, care consimt la aşa ceva, ar fi, înainte de toate, numai o chestiune de interese personale bine determinate: pe de o parte, damele europene îşi acordă dreptul la romantism şi la aventură, într-un cadru, atât de pătruns de inspiraţie...; pe de altă parte, fudulul egiptean, adesea tânăr şi puţin educat, dar poliglot şi şarmant, se dovedeşte, poate, mai puţin cinic decât pare. Relația cu o femeie independentă, indiferent de vârsta acesteia, suscită în mod necesar câteva întrebări, atât timp cât căsătoriile locale sunt, în general, aranjate, plimbările în locurile publice cu o femeie nu se fac, iar raporturile sexuale înainte de căsătorie sunt categoric interzise. Întâlnirea devine, în mod particular, rentabilă, din moment ce permite construirea unei case sau chiar a unui hotel. În termeni de dezvoltare, aceasta ar putea fi numită microcredit cu dobândă zero pe durată nedeterminată, cu prelungirea aventurii romantice pentru binefăcătoare, în contrapartidă.

În schimb, sunt forme organizate de turism şi de trafic sexual în Egipt, bazat pe exploatarea sărăciei, profund inadmisibile şi la care toată lumea închide ochii: în primul rând, pedofilia, greu de evaluat, dar care, indiscutabil există. Ar trebui amintită murdara istorie, nu prea îndepărtată în timp, a unui consul francez de la Alexandria, care exploata, în folosul propriu sau al anturajului său, copiii de la un orfelinat. Afacerea a scandalizat opinia publică, dar ulterior a fost uitată.

Prostituția destinată turiştilor originari din țările Golfului este fățișă şi foarte bine organizată: rețele de apartamente mobilate la Cairo, căsătorii vremelnice, făcute să dureze doar o vară, cu o foarte tânără fată, tineri studenți sau studente care se prostituează pentru un aparat portabil sau o bijuterie.

În sfârşit, hotelurile de pe coastele Mării Roşii, ai căror turişti sunt, în majoritate, germani, la Hurghada, şi ruşi, la Sharm el-Sheik, abundă în „dansatoare" ucrainene şi poloneze, în aşteptarea trecerii în Israel.

Veniturile statului, precum ajutorul internaţional – 2 miliarde de dolari provin, în fiecare an, din partea Statelor Unite, dintre care 1,3 miliarde ca ajutor militar –, dar mai ales cele din turism (7,5 miliarde în anul 2006) sunt insuficiente. Astfel, alături de cele provenite de la emigraţie (4,3 miliarde), de la taxele aplicate la trecerea prin Canalul Suez (3,3 miliarde) şi din petrol (1,2 miliarde), nu sunt de ajuns pentru a acoperi deficitul public şi nici pentru a reduce datoria externă (în jur de 30 miliarde de dolari). De la 53 de miliarde de dolari în anul 1990, aceasta a fost, totuşi, redusă la jumătate graţie creditorilor internaţionali, mai ales datorită

susţinerii de către Egipt a coaliţiei internaţionale după invadarea Kuweitului de Irak, în 1990. Această măsură – acordul încheiat cu FMI şi primirea de ajutoare financiare – au permis relansarea, pentru o vreme, a economiei, mai cu seamă prin privatizarea holdingurilor de stat moştenite din era nasseriană şi prin deschiderea pieţei pentru investiţiile străine private. Dar creşterea economică din anii 1990 a fost una de scurtă durată. Atentatul de la Luxor, din 1997, a afectat pe termen lung sectorul turistic, primul domeniu aducător de devize, iar criza financiară asiatică din acelaşi an a făcut să se clatine Bursa egipteană. Consecinţele atentatului de la 11 septembrie 2001 şi instabilitatea regională au schimbat, la rândul lor, planurile de a veni în Egipt ale turiştilor şi investitorilor străini.

Totuşi, potrivit statisticilor, egiptenii sunt astăzi mai bogaţi şi aceasta în ciuda unei rate în creştere a şomajului (peste 10%) şi a unei pieţe a muncii care se străduieşte să integreze, în fiecare an, 600000 de nou intraţi, mai ales tineri licenţiaţi, pe care serviciul public nu îi poate absorbi. O piaţă a muncii pusă în dificultate prin măsurile de ajustare stucturală – făcând să răsune astfel dangătul de clopot pentru principiul instaurat de Nasser, potrivit căruia orice licenţiat putea obţine un loc de muncă.

Rămân puţine posibilităţi de supravieţuire pentru milioane de egipteni, care cumulează adesea mai multe locuri de muncă: dimineaţa, sunt funcţionari sau salariaţi în diferite meserii. Salariile sunt derizorii, dar stabilitatea şi asigurarea medicală, cel puţin sunt garantate. După-amiaza şi seara, ei sunt şoferi de taxi, vânzători la prăvălii sau într-un bazar turistic ori muncitori într-o asociaţie familială. Reţelele de solidaritate în cadrul cartierelor sau al familiilor se realizează mai ales prin intermediul unor asociaţii la care se depun sume de bani (numite *gamaiya*, în limba arabă înseamnând „asociaţie"), ele fiind de fapt, sisteme de împrumut cu dobândă zero, răspândite în tot Egiptul, ce permit mai cu seamă celor mai modeste gospodării să obţină banii necesari pentru cumpărarea unui televizor, a unei maşini, să achite cheltuielile de şcolarizare a copiilor sau să înceapă o mică afacere.

Economia neoficială – privată – scapă, prin definiţie, de controlul statului, care a lansat, în anul 2006, o vastă campanie cu scopul de reda încrederea cetăţenilor şi a-i determina să-şi achite impozitele. Dar cu ce argumente? Egiptul este plasat pe locul 72 din 153 de ţări în privinţa corupţiei. Opoziţia egipteană apreciază că, în privinţa costurilor determinate de corupţie, acestea sunt mai mari decât datoria externă a ţării, fiind estimate la aproximativ 40 de miliarde de dolari...

Cine profită, în aceste condiţii, de creşterea economică? În mod special, cei care deja sunt bogaţi, suficient de numeroşi pentru a constitui o piaţă de consumatori aparte şi suficient de puternici pentru a scăpa, dacă este nevoie, de justiţie. Ramy Lakah, om de afaceri care a răscumpărat publicaţia *France Soir*, a lăsat, astfel, în Egipt un „credit deschis" de 440 de milioane de dolari... În acest timp, o mare parte a claselor mijlocii educate, care nu-şi fac iluzii în privinţa instituţiilor statului, suferă din cauza pauperizării.

Sărăcie generalizată şi mari diferenţieri sociale

În iulie 2006, în timp ce întreaga lume şi populaţia egipteană îşi aveau ochii aţintiţi asupra războiului din Liban, guvernul de la Cairo suprima subvenţiile publice în sectoare considerate până atunci ca fiind de neatins: preţul litrului de benzină la pompă şi al transportului public creşteau cu 30%.

De la primele devalorizări ale monedei naţionale, începând din anul 2001, apoi de la scăderea ratelor de schimb, începând din anul 2003, lira egipteană a pierdut până la 60% din valoare, încărcând factura pentru importuri, de două ori mai mare decât cea a exporturilor. Preţul litrului de ulei alimentar, în majoritate importat, a crescut cu 80%, în condiţiile în care prăjeala este de bază în practicile culinare. O nenorocire nu vine niciodată singură: gripa aviară şi dermatoza, care afectează bovinele din Egipt, determină dublarea preţului cărnii şi al păsărilor de curte.

Subvenţiile la pâine, produs care reprezintă mai mult de 60% din alimentaţia zilnică a egiptenilor, au fost, puţin câte puţin, reduse. Dar trebuia, totuşi, evitat conflictul, căci amintirea „revoltelor pentru pâine", din anul 1977, rămânea puternică. Strategia autorităţilor, mai subtilă, a constat în reducerea calităţii pâinii subvenţionate şi înlocuirea acesteia, progresiv, cu o pâine mai scumpă, mai puţin subvenţionată şi de calitate acceptabilă. În general, serviciile publice s-au redus, datorită dublului efect al imposibilităţii unora dintre ele de a mai funcţiona şi al loviturii de cuţit date de oficinele private. Pentru prima dată din anul 1960, egiptenii au fost privaţi de vizionarea gratuită a Campionatului mondial de fotbal din anul 2006 pe canalul public de televiziune, drepturile de transmitere fiind cedate în exclusivitate unui post particular care emite prin satelit, cu abonament extrem de scump. Astfel, a dispărut şi ultima plăcere acordată gratuit membrilor cei mai defavorizaţi – al căror număr nu poate fi determinat cu precizie – din cadrul unei populaţii îndrăgostite de balonul rotund.

Imperiul Sawiris

Familia Sawiris întruchipează antreprenorii vechiului regim reveniţi în forţă la chemarea lui Sadat, pentru a contribui la realizarea politicii „*infitah*", adică la deschiderea economică. În trei decenii, membrii familiei Sawiris au putut construi un adevărat imperiu economic, care se întinde dincolo de frontierele Egiptului. Unii îi prezintă ca fiind demni urmaşi simbolici ai unei alte comunităţi, cea a membrilor familiei Suarés, fondatori, în anul 1898, ai Băncii Naţionale a Egiptului, sau chiar ca nişte „capitalişti patrioţi".

Imperiul de familie este condus de Onsy Sawiris, tatăl, fiecare dintre cele trei sectoare importante de activitate ale grupului fiind administrat de câte unul dintre fiii săi: turismul de către Samih, telecomunicaţiile de Naghib, iar construcţiile de Nasef. Având o avere estimată la aproape 10 miliarde de dolari, Naghib Sawiris a fost clasat, în anul 2007, de revista *Forbes*, pe locul 62 în cadrul listei oamenilor cei mai bogaţi din lume, tatăl şi cei trei fii având împreună o avere estimată la mai mult de 20 de miliarde de dolari.

Creştin copt, fiul unui proprietar de terenuri din Egiptul de Sus, Onsy Sawiris s-a lansat, la început, în domeniul construcţiilor. În anii 1990, în contextul măsurilor de liberalizare, activităţile antreprizei sale s-au diversificat în cadrul a două sectoare-cheie, asigurându-şi monopolul în cadrul construcţiilor din Egipt. Telefonia mobilă, a fost un alt sector de activitate în care s-a implicat. Dominat de filiala grupului *Mobinil*, lider

în Africa şi în lumea arabă, va fi unul dintre cei doi operatori aleşi de administraţia americană în Irak, imediat după invazia din martie 2003. Grupul a fost în stare să răscumpere cea de-a doua reţea italiană de telefonie mobilă. A urmat turismul internaţional, prin crearea unui complex turistic cu înfăţişarea şi ambiţia de a fi un oraş „ideal", situat pe coastele Mării Roşii, el-Guna. Construit *ex nihilo*, acest oraş cuprinde hoteluri de lux de nivel mondial şi reşedinţe de vacanţă, pe care egiptenii bogaţi le obţin cu preţuri exorbitante, dar şi un spital, şcoli, centre de cultură, transport în comun, aeroport particular, gestionat de compania aeriană a grupului, şi primele fabrici de vin şi de bere. Ambiţiile familiei Sawiris în domeniul turismului ajung mult dincolo de frontierele Egiptului, întinzându-se în lumea arabă (la Dubai) şi chiar în Elveţia.

Grupul *Orascom* a învestit, pe de altă parte, în mass-media, prin intermediul companiei *The Renaissance Company for Cultural Production*, care administrează mai multe cinematografe şi o societate de producţie şi a lansat, în 2004, primul canal irakian de televiziune prin satelit. *Al-Misri al-Yawm*, primul cotidian egiptean particular independent, finanţat de cei care posedă cele mai mari averi din Egipt, printre care se numără şi familia Sawiris. Puterea sa economică, întruchipată de cele două turnuri în stil futurist care domină Nilul lângă bătrânul pod Imbaba, i-a permis să se lanseze în arena politică, atunci când preşedintele republicii l-a desemnat pe unul dintre membrii respectabilei familii să conducă Senatul.

Dacă statisticile oficiale fac caz, în anii 1990, de o reducere substanţială a sărăciei, care ar fi scăzut de la 20 la 17% în perioada cuprinsă între începutul şi sfârşitul deceniului, trebuie spus că aceste cifre sunt foarte contestate. Potrivit criteriilor avute în vedere, săracii ar fi, în realitate, între 10 şi 27 de milioane. Regiunile rurale ale Egiptului de Sus sunt, în orice caz, cele mai cuprinse de sărăcie: acolo se concentrează mai mult de 50% din totalul populaţiei sărace. Un raport publicat în anul 2006 de Naţiunile Unite estimează că mai mult de 40% din populaţia egipteană trăieşte cu mai puţin de 2 dolari pe zi. În acelaşi raport, Egiptul este clasat, din punct de vedere al indicatorului de dezvoltare umană (IDU), pe locul 111, din 173 de ţări, la acelaşi nivel cu Vietnamul şi cu Kirghizstanul.

Dacă măsurile întreprinse de guvernul Nazif permit o relansare a creşterii economice şi inspiră încredere lumii afacerilor, acestea îi afectează din plin pe cei din clasele mijlocii, mai cu seamă pe

funcţionari. Cu un salariu, în medie, de 500 de lire pe lună (nu există salariu minim), aceştia şi-au văzut puterea de cumpărare redusă considerabil, până la nivelul la care predicatorul unei moschei din Cairo a declarat că nu le rămâne, de acum înainte, decât şansa să devină beneficiari ai *zakat*-ului, milostenia. Cu alte cuvinte: de mers la cutila milei. Potrivit ONG-urilor şi militanţilor pentru apărarea drepturilor omului, mai mult de o treime din populaţie ar fi privată de serviciile elementare, îndeosebi clasele cele mai vulnerabile: ţărănimea, muncitorii, zilierii, femeile divorţate...

Compromisul din timpul lui Nasser permisese dezvoltarea unei însemnate clase de mijloc, astăzi pe cale de pauperizare şi aproape de revoltă. De acum înainte, Egiptul are un sistem economic şi social cu două viteze. Pe de o parte, o minoritate foarte bogată, beneficiara serviciilor avansate, care împarte beneficiile creşterii economice, iar pe de altă parte, majoritatea populaţiei fără acces la educaţie, sănătate şi la condiţii de trai decente.

Alfabetizare, şcolarizare: speranţe şi dezamăgiri

Cu toate că destinul lui Taha Hussein rămâne o „anomalie" sociologică, şcolarii egipteni îl au ca exemplu: scriitorul, născut orb, într-o familie săracă dintr-un sat egiptean, la sfârşitul secolului al XIX-lea, a devenit, mulţumită instrucţiei, unul dintre cei mai cunoscuţi autori de limbă arabă şi ministru al Educaţiei. Accesul la învăţătură al populaţiei nu a încetat să se amelioreze, atingând niveluri superioare celor din ţările vecine. Rata analfabetismului (mai mult de 40% din populaţie), cu siguranţă încă foarte mare, este un semn al marii inerţii, căci păstrează memoria epocii în care un număr mic de copii treceau prin şcoală. Printre generaţiile născute în anii 1970, mai mult de 70% ştiu să scrie şi să citească.

De la începutul secolului al XX-lea, guvernele egiptene au acordat o mare importanţă instrucţiei care, cel puţin pentru bărbaţi,

a depăşit nivelul din alte ţări arabe, cu excepţia Libanului şi Palestinei. Creşterea a fost rapidă, dar inegalităţile au persistat în privinţa distribuirii teritoriale ca şi între sexe şi grupe sociale. Numai 23% dintre femeile cu vârste de peste 15 ani au absolvit ciclul secundar (liceul), 35% fiind din mediul urban şi numai 13% din cel rural. Iar în anumite regiuni din Egiptul de Sus, mai puţin de 40% dintre femei sunt ştiutoare de carte (faţă de 70% în mediul urban, mai ales în anumite cartiere din Cairo, Port-Said şi Alexandria).

Nivelul cheltuielilor publice rezervate educaţiei reprezintă 4% din PIB – în Franţa – 7,7% dintr-un PIB de 15 ori mai ridicat. Aceasta explică faptul că sistemul public de învăţământ rămâne nesigur, cu clase supraîncărcate, de câte 50 – 70 de elevi. O cincime dintre cele 32000 de şcoli –număr insuficient – au adoptat deja sistemul „zilei duble", adică al primirii unora dintre elevi dimineaţa, iar a celorlalţi, după-amiaza. În acest context, cursurile particulare, ţinute de profesori, ale căror salarii mediocre de funcţionari sunt insuficiente pentru a putea trăi, reprezintă o importantă sursă de venit pentru gospodărie. De altfel, numai prin cursuri particulare se pot obţine medii bune, care să garanteze admiterea în universitate.

La sistemul de instrucţie publică se adaugă, acolo unde este deficitar, reţeaua aşa-numitelor *kuttab*, mici şcoli unde se învaţă pasaje din Coran şi ai căror elevi fruntaşi furnizează şiruri de *azharişti* în instituţiile de studii islamice subordonate Universităţii *al-Azhar*.

Pe măsură ce se avansează pe scara socială, dualitatea învăţământului, privat şi public, se face simţită, de vreme ce universităţile particulare, mai ales străine, cer taxe de înscriere pe care numai un număr limitat de familii ale celor ce dispun de bacalaureat este în măsură să le plătească. De exemplu, taxele de înscriere anuale la Universitatea Americană de la Cairo depăşesc 10000 de dolari. Chiar dacă mai există câteva instituţii publice prestigioase, pedagogia de acolo a rămas bazată pe metode didactice învechite

iar, câteodată, ea pune la un loc formarea aptitudinilor şi învăţarea prin repetare a regulilor.

La bacalaureatul din 2006, preşedintele Mubarak a intervenit pentru a reglementa cazul unei liceene în vârstă de 16 ani, obligată să repete examenul pentru că a susţinut puternic, în una dintre scrierile sale, politica externă a Statelor Unite şi a guvernului egiptean. Denunţată de profesorul său, conform unei legi cu privire la studenţii care nu respectă „normele bunei-cuviinţe" în probele de examen, mediatizarea cazului şi dezbaterea născută asupra libertăţii de expresie i-au permis, în final, să-şi obţină diploma.

Dacă şcolarizarea avansează într-un mod inegal, dar vizibil, promisiunile în privinţa instrucţiei de masă par încărcate de dezamăgire, sub efectul frustrărilor materiale şi al aşteptărilor, care îi marchează pe tineri la sfârşitul studiilor şcolare. În fiecare an, 600000 de tineri licenţiaţi ajung pe piaţa muncii, ei fiind purtătorii conflictului puternic între generaţii, respectiv al radicalizării unei părţi a studenţilor.

Carnete de sănătate

În privinţa sănătăţii, comparaţia dintre Franţa şi Egipt se poate dovedi elocventă. Egiptul are 40000 de medici, pe când în Franţa peste 200000. Farmaciile sunt de zece ori mai puţine în Egipt, unde există doar două moaşe la o mie de locuitori (în Franţa – şapte). Cheltuielile de sănătate în Egipt se ridică la 220 de dolari pe cap de locuitor şi pe an (faţă de 3000 de dolari în Franţa).

Ca urmare a loviturilor primite de pe urma planurilor de ajustare structurală, guvernul a încredinţat domeniului privat sarcina asistenţei pentru sănătate, fiind neglijate instituţiile publice existente. La începutul anilor 1990, Spitalul *Qasr al-Ayni*, imensă construcţie de pe malul Nilului, fruct al cooperării franco-egiptene, şi-a privatizat cea mai mare parte a serviciilor. Un adevărat simbol. Instituţiile publice, singurele structuri accesibile celor defavorizaţi,

sunt mai degrabă azile decât centre de tratament. În absenţa asigurărilor sociale – dacă guvernul are intenţia să pună în practică un sistem de securitate socială generalizat, nimeni nu are habar cum să îl finanţeze –, marea majoritate a populaţiei se vede exclusă de la serviciile de îngrijire medicală. Mai mult, recenta şi foarte rapida liberalizare a industriei farmaceutice a deschis calea mastodonţilor internaţionali din domeniu şi a măturat producţia naţională, mai ales pe cea de medicamente de bază, al căror preţ modic, mult timp subvenţionat, le permitea celor cu venituri modeste să se îngrijească, de bine de rău.

Chiar dacă trăiesc mai mult, egiptenii, în marea lor majoritate, nu au, totuşi, o stare de sănătate bună. Mortalitatea la naştere este încă ridicată, de 84 de decese la 100000 de nou-născuţi, faţă de 17 în Franţa. Un copil din doisprezece moare, în Egipt, înainte de a împlini vârsta de cinci ani, iar în mediul rural această rată ajunge la unul din şapte. Hepatita C, larg răspândită în anii 1970–1980 ca urmare a utilizării seringilor nesterilizate în timpul campaniei împotriva bilharziozei, a atins aproape 20% din populaţie. Totodată, ţara se mândreşte cu o rată relativ scăzută a infecţiilor cu HIV (virusul imunodeficienţei dobândite) – subiect de discuţie, din cauza unei tendinţe de nedeclarare a nivelului real: 5300 de persoane afectate, în anul 2005, şi 500 de decedaţi. Virusul se transmite, la nivele deloc de neglijat, prin transfuziile de sânge, în condiţiile în care sistemul sanitar rămâne foarte învechit, în ciuda eforturilor recente pentru modernizarea lui. El este marcat de scandaluri, precum cel izbucnit la începutul anului 2007 cu privire la sângele contaminat. Un om de afaceri, deputat din partea Partidului Naţional Democrat în Adunarea Poporului, a fost acuzat că ar fi furnizat Ministerului Sănătăţii pungi de plastic a căror compoziţie chimică ar fi determinat riscul de îmbolnăvire de leucemie.

Pradoxal, o minoritate poate să-şi ofere cele mai avansate servicii de sănătate, în instituţii particulare de nivel occidental, dotate cu personal de înaltă calificare. De altfel, mulţi stomatologi

şi oftalmologi egipteni pleacă în ţările Golfului, în Canada şi în Statele Unite. Competenţa medicilor transformă Egiptul într-o „destinaţie medicală" în dezvoltare, la acelaşi nivel cu Marocul şi cu Tunisia, unde preţurile unei coroane dentare, al operaţiilor de chirurgie estetică sau al intervenţiilor cu laser se află la concurenţă cu cele din ţara Nilului.

Destinaţie potenţială pentru turismul medical, infrastructura de bază continuă să lipsească cu totul pentru cea mai mare parte a populaţiei. Dar nu numai pentru ea. În vara anului 2005, o tânără egipteană aflată în vacanţă la Marina, complex balnear mediteranean rezervat marii burghezii, a decedat în lipsa unei îngrijiri medicale acordate la timp, spitalul cel mai apropiat găsindu-se la Alexandria, la 100 de kilometri.

Să pleci?

În lucrarea *Un necredincios în Egipt*, antropologul indian Amitav Ghosh, revine, după zece ani, în satul din Delta Nilului în care îşi realizase studiile ştiinţifice la începutul anilor 1980. El a descris rapiditatea efectelor produse de emigrarea unui mare număr de tineri în ţările Golfului, dar şi în Irak, pentru a face munca pe care oamenii concentraţi în războiul împotriva Iranului nu puteau să le mai efectueze: invazia bunurilor materiale până în cele mai ascunse locuri din zonele rurale, precum a fost cazul cu frigiderele, redistribuirea în câţiva ani a ierarhiilor sociale centenare, obsesia tinerilor de a merge la „muncă în străinătate", în ciuda condiţiilor de trai dificile din ţările care îi primesc.

Emigrarea a două milioane de muncitori în ţările din zona Golfului a contribuit la ridicarea nivelului de trai în Egipt, bulversând structurile sociale odată cu apariţia unei clase de noi îmbogăţiţi supranumite *„infitahiyin"* („fructe ale deschiderii"). Aceasta a contribuit şi la aducerea în Egipt a unui mod de viaţă religios adesea mai riguros şi, în egală măsură, distrugător al

familiilor şi al tinerilor care întruchipează reuşita şi provoacă invidia. Se povesteşte că, după o victorie la fotbal a Egiptului asupra Algeriei, egiptenii din Irak, ieşiţi în număr mare pe străzi pentru a sărbători evenimentul, i-au enervat atât de tare pe irakieni – pentru care orice adunare era suspectă –, încât s-au năpustit, unii chiar şi cu arme de foc, asupra acestor imigranţi, adesea subiect de dispreţ.

Declanşarea primului război din Golf a provocat o reîntoarcere precipitată şi masivă, fără precedent în istoria migraţiei forţei de muncă, a tuturor egiptenilor care, pe baza unui acord bilateral din anul 1975, emigraseră în Irak. Rămăseseră acolo în ciuda ostilităţii crescânde faţă de ei după reîntoarcerea la vatră a veteranilor războiului dintre Iran şi Irak – mulţi acuzându-i că le-ar fi luat locurile de muncă în timpul în care ei fuseseră plecaţi pe front. Nu mai puţin de 327000 de egipteni au fost atunci repatriaţi, cu avioanele şi autocarele, doar în lunile august şi septembrie 1990.

Satele egiptene, mai ales cele din deltă, sunt astăzi refăcute pe baza experienţei migranţilor. Cartierele poartă numele ţării de migraţie, aşezările fiind împărţite, de exemplu, în cartiere „saudite" şi „italiene". În timpul finalei Cupei mondiale la fotbal din anul 2006, cartierele „italiene" erau în sărbătoare, precum cele din satul Mit Nagui, la 120 de kilometri nord-est de Cairo, deoarece o mie dintre cei 10000 de locuitori migraseră în Italia.

La începutul anilor 1990, Libia a devenit adresa de destinaţie pentru muncitorii egipteni. Un acord semnat în iulie 1990, în momentul creşterii tensiunilor din Golf, a deschis egiptenilor dreptul de a obţine terenuri în sudul Libiei. Dar tratatul a fost o bombă cu efect întârziat iar acuzaţiile de rele tratamente s-au înmulţit. Controalele la frontieră au fost restabilite şi, curând după aceea, desemnaţi ca „povară economică" de Kadhafi, în toamna anului 1995, cei emigraţi au fost în masă expulzaţi, adesea în condiţii dramatice. Ceea ce nu a împiedicat un număr mare de egipteni să continue să plece în Libia, „port" către Europa, după cum o demonstrează dramele petrecute regulat în timpul exilului cladestin: 36 de tineri, originari din acelaşi sat din Deltă, au pierit,

în anul 2004, într-o barcă, în largul coastelor libiene. De la actele false până la plata călăuzelor, trecerea cladestină între Libia şi Italia ar costa, astăzi, aproximativ 12000 de lire egiptene.

În prezent, se estimează la aproape două milioane numărul emigranţilor egipteni în ţările Golfului, mai ales în Arabia Saudită. În alte părţi, aceştia sunt în jur de 800000, mai ales în Statele Unite, Canada şi Italia.

Via Libia, egiptenii sunt, în realitate, contingentul cel mai important pe lista aspiranţilor de a ajunge în Europa.

7

Sfârșit de domnie?

După ce preşedintele Sadat a fost asasinat, la 6 octombrie 1981, Hosni Mubarak, vicepreşedinte, până atunci a ajuns în fruntea Egiptului. Legea cu privire la starea de urgenţă a fost imediat promulgată. Decretată în timpul lui Nasser, în anul 1958, aceasta fusese ridicată cu puţin timp înainte de succesorul său, în ianuarie 1981. Pauza a fost, aşadar, de scurtă durată... Şi după 50 de ani egiptenii încă mai trăiesc într-un regim în care este decretată starea excepţională. Aceasta oferă autorităţilor poliţieneşti şi militare întreaga libertate de acţiune: arestări şi detenţii arbitrare, ce încalcă până şi regulile elementare de drept, curţi militare atotputernice, la al căror verdict de judecată nu se poate face apel, interzicerea reuniunilor publice cu mai mult de cinci persoane, interzicerea colectării de bani (îndeosebi în cadrul acţiunilor de solidaritate)... Lista este lungă, iar ridicarea stării de urgenţă a devenit prima revendicare a mişcărilor de opoziţie.

La preluarea puterii, Hosni Mubarak, a cărui carieră a fost una militară, era puţin cunoscut şi foarte discret. O discreţie care i-a folosit, după deruta din 1967, căci a fost numit în fruntea Statului Major (1969), apoi în funcţia de comandant-şef al armatei (1971). El a condus un escadron al forţelor armate aeriene în timpul războiului din anul 1973, acţiune militară care l-a consacrat ca erou al „victoriei" şi l-a propulsat, în 1975, în funcţia de vicepreşedinte al ţării.

La câteva săptămâni după asasinarea lui Sadat, Adunarea Poporului l-a consacrat pe Mubarak, în plen, ca şef de stat, pentru un mandat de şase ani, decizie confirmată prin referendum în cadrul căruia răspunsurile de „Da" au ajuns la 98,4%. Mandatul a fost recâştigat de Mubarak în anii 1987, 1993 şi 1999 cu scoruri tot atât de zdrobitoare. Aceasta până în momentul în care alegerile prezidenţiale au fost organizate pe baza sufragiului indirect: candidatul trebuia să obţină două treimi din voturile exprimate în Adunarea Poporului, după care câştigătorul trebuia să fie supus unui referendum. Ţinând cont de caracteristicile Parlamentului, dominat în proporţie de 80–90% de partidul aflat la putere (Partidul Naţional Democrat), rezultatele alegerilor prezidenţiale nu au produs niciodată vreo surpriză. Jumătate dintre persoanele cu drept de vot nu sunt înscrise, de altfel, pe listele de alegători, aceasta fiind un motiv de manipulare: participarea alegătorilor la urne nu depăşeşte 15–20%. Corupţia este foarte mare.

Din anul 1981, în pofida unui timid proces de democratizare, preşedintele domneşte ca un stăpân absolut: portretele sale se găsesc amplasate la numeroase colţuri de stradă; mass-media locale laudă, în fiecare zi, acţiunile sale şi pe cele ale echipei guvernamentale: aici, inaugurarea unui proiect al preşedintelui, acolo, vizitarea unei şcoli de soţia sa, Suzanne Mubarak etc.

Întreaga familie Mubarak este prezentă în viaţa publică. De mult timp, fiul Alaa trecea drept omul de afaceri cel mai important al ţării. Orice nou proiect economic îi era atribuit lui, fie pe drept, fie pe nedrept. Începând din anul 2000, a venit rândul celui de-al doilea fiu al preşedintelui să fie propulsat în scenă. Gamal Mubarak, şef al tinerei gărzi a Partidului Naţional Democrat, de abia a împlinit vârsta de 40 de ani când a preluat direcţia comitetului politic al partidului, considerându-se apoi succesor al tatălui său, a cărui stare de sănătate constituie un motiv de nelinişte. Omul ajuns la 80 de ani (născut în 1928) şi-a arătat slăbiciunile în mai multe rânduri. Şi-a pierdut cunoştinţa, în direct, în faţa camerelor de televiziune, în timpul deschiderii unei sesiuni parlamentare, în 2003. A fost

spitalizat, în Germania, în 2004, oficial pentru o hernie de disc. Cele două tentative de asasinat asupra preşdintelui, în 1995, la Addis-Abeba, şi în 2000, la Port-Said, puseseră deja chestiunea succesorului preşedintelui. Un fapt este sigur: preşedintele va rămâne la post „până la ultima suflare", după propria sa declaraţie, în timpul prezentării urărilor pentru anul 2007.

Fiul îşi va urma tatăl în funcţie, potrivit modelului pus în practică în Siria, Iordania şi Maroc? Imaginea Egiptului, tânără democraţie, cu siguranţă ar avea de suferit, chiar dacă mezinul familiei se ştie apreciat la Washington. O altă dificultate ar fi cea legată de faptul că tânărul premier nu provine din rândurile armatei, instituţie care stăpâneşte ţara după 1952. Ideea nu vine nici pe gustul populaţiei. La reîntoarcerea campionului olimpic Karam Gaber, medaliat cu aur la Jocurile Olimpice de la Atena în vara anului 2004, un imens afiş a fost plasat în mijlocul Pieţei Tahrir, în inima capitalei. Campionul de lupte pozase alături de fiul lui Mubarak. Episodul a generat proteste în presă şi în rândurile opoziţiei. Afişul a fost retras câteva zile mai târziu.

După apariţia pe scena politică a mişcării „Kefaya!" („Destul!"), în decembrie 2004, tabu-ul privind succesiunea prezidenţială a fost înlăturat, obligând puterea să facă mai degrabă câteva acrobaţii decât concesii reale. Întrebarea a devenit: cum să fie păstrat un sistem politic şi economic stabilit de peste 30 de ani, fără a-i afecta faţa democratică în relaţiile cu creditorii din partea fondurilor internaţionale, dar nici să nu provoace mânia populară, în condiţiile reformelor care au afectat din plin clasele mijlocii (funcţionari, tineri licenţiaţi...) şi pe cei mai săraci?

Monopol de stat, opoziţie în derută

Oficial, Egiptul se mândreşte cu faptul că are cel mai vechi parlament din regiune, întemeiat în 1877. Dar, în timpul dominaţiei coloniale, apoi în timpul mandatului britanic, începând din 1882, reprezentarea parlamentară era o pură iluzie şi dreptul de vot,

refuzat pentru majoritatea populaţiei. Dar asta nu contează: dacă viaţa parlamentară nu reprezintă o garanţie pentru aplicarea regulilor elementare ale democraţiei, ea are, în Egipt, o îndelungată istorie şi a contribuit la structurarea peisajului politic contemporan.

Astăzi, în ţară există 30 de partide politice. De două ori mai multe decât în anul 1995. Să tragem concluzia că pluralismul apărut în cadrul sistemului politic, blocat de un partid-stat atotputernic, progresează? Că democraţia este vizibilă la orizont? În realitate, creşterea numărului partidelor arată nu pluralismul sistemului ci, mai degrabă, deruta opoziţiei, redusă, de-a lungul a zeci de ani, la un colţ înghesuit din Adunarea Poporului.

Formaţiunea politică *Wafd*, moştenitoare a luptei pentru independenţă şi a liderului său, Saad Zaghlul, reprezintă astăzi dreapta liberală. Conducătorul, Noamane Gomaa, a obţinut 3% din voturi la alegerile prezidenţiale din 2005, un rezultat ce reflectă, în acest caz, certurile din sânul partidului şi incapacitatea de a-i mobiliza pe egipteni.

Taggamu („Adunarea"), formaţiune politică creată imediat după concesiile acordate de Sadat opoziţiei în 1976, reuneşte diferitele tendinţe ale stângii laice şi, bineînţeles, pe comunişti.

În sfârşit, Partidul Muncii a fost, multă vreme, singura formaţiune politică mobilizatoare, consolidată de un program politic clar – „*islamul este soluţia*" –, conceput de intelectuali de marcă din toate domeniile, cuprinzându-i chiar şi pe copţi. Istoria acestui partid demonstrează greşeala, comisă adesea în Occident, că ar trebui interpretat câmpul politic egiptean având în vedere clivajele dreapta/stânga sau laic/religios. Partidul Muncii a fost, la origine, de obedienţă marxistă, raliat la cauza proletariatului până în anii 1970. Conducătorii săi s-au convertit atunci la islamism, îmbinând, în cadrul unui discurs de justiţie socială, criticile virulente împotriva guvernului şi a corupţiei cu ideea apărării islamului ca proiect politic. Fiind o platformă de expresie politică pentru *Fraţii Musulmani* (care trecuseră mai înainte pe la formaţiunea *Wafd*), a fost interzis în 1999, odată cu bisăptămânalul său, *al-Shaab*.

Albert Cossery, maestru al glumelor politice

Una dintre cele mai bune introduceri în universul politic şi social al Egiptului, folositoare pentru a înţelege puterea de a-l lua în derâdere şi surâsul cu urme de ironie şi de umor întâlnit la numeroşi egipteni, constituie o culegere de zece scurte povestiri, scrise de un egiptean, pe nume Albert Cossery, exilat din anii 1950 în Franţa, unde a locuit, după sosire, în Saint Germain.

Ar fi păcat să te apropii de politică în Egipt fără să-i cunoşti filozofia specifică, exprimată în aşa-numitele *nukat* (glume), a căror dirijare abilă are efecte distrugătoare, cu un cost scăzut, în privinţa contestării legitimităţii unui regim autoritar. Sunt nenumărate glumele care circulă de la o cafenea la alta despre „sfânta familie", cum sunt denumiţi, câteodată, Hosni Mubarak, soţia sa, Suzanne, şi fiul lor iubit, Gamal, prezentat ca posibil succesor al *rais*-ului.

Albert Cossery a utilizat acest simţ al locuitorilor de luare în zeflemea, pentru a realiza una dintre operele specifice ale literaturii egiptene, scrisă în franceză. Ea se constituie într-o lectură esenţială pentru a înţelege Egiptul contemporan, chiar dacă autorul nu a mai revenit acolo de zeci de ani şi în pofida faptului că operele sale au fost traduse doar recent în limba arabă. Încetineala şi amorţeala sunt ridicate la rang de valori supreme, cu scopul de a ruina edificiul construit de „tirani" ridicoli, care prea se iau în serios. În *Leneşii din valea fertilă*, Cossery relatează cuvintele pline de indignare ale unui tată către tânărul său fiu, atunci când acesta tocmai se hotărâse să meargă să muncească în oraş: „Vrei să munceşti? De ce? (...) Aşadar, tu vrei să ne faci de ruşine!".

Personajele se prefac a fi cu toţii idioţi, ultim mijloc de supravieţuire, de a scăpa de o putere apăsătoare şi de un destin sumbru. Karim, personaj din *Constrângerea şi luarea în derâdere*, „şi-a abandonat întreaga demnitate în raporturile cu mulţimea de oameni care deţinea un mic sector al puterii. Trebuia să facă pe imbecilul, să se arate mai prost decât aceştia (...). Să-şi apere demnitatea în faţa unui poliţist sau a oricărui agent al puterii nu semnifica absolut nimic. În faţa unui câine turbat, singura atitudine inteligentă este fuga".

În *Cerşetori şi Orgolioşi*, locuitorii unui sat preferă să aleagă un măgar cu patru picioare, pe nume „Barghut", foarte respectat pentru cumînţenia sa, mai mult chiar decât primarul, măgar cu două picioare. Închiderea în sine poate, astfel, să ia forma nebuniei, aşa cum a fost în cazul lui Tareq, personajul din *O ambiţie în deşert*, care, foarte tânăr fiind, a hotărât să devină bufon, ca şi cum s-ar fi decis să devină medic sau avocat". Bufonii beneficiază, într-adevăr, de circumstanţe atenuante – se spune că ei au aşa-numita *baraka*, iertare de la Dumnezeu, şi că lor le este permis să se exprime în deplină libertate. Iar personajul este marcat de spiritul de rezistenţă lipsit de orice romantism

revoluționar de a recunoaşte: „aş vrea să am puterea – iar aceasta este singura mea ambiție – să mărturisesc lumii despre întregul meu dezgust şi ura mea, fără ca prin aceasta să risc expunerea la represalii".

Astăzi, cele două principale partide de opoziţie autorizate, *Wafd* şi *Tagammu*, s-au fărâmiţat. Unii membrii au creat sciziuni, întemeind mici partide, însă multiplicarea numărului acestora scade în ochii egiptenilor capacitatea opoziţiei de a propune o alternativă politică.

În condiţiile slăbiciunii opoziţiei, partidul aflat la putere ar putea să mai aibă zile frumoase în faţă. Adeziunea politică a populaţiei nu se structurează pe baza ideologiei – oamenii sunt mai mult preocupaţi de situaţia economică –, ci mai ales pe capacitatea unui lider sau a unui candidat de a oferi servicii comunităţii sale: cartierului său, familiei sale, întreprinderii sale etc. Aşadar, de a fi suficient de apropiat de cercurile de decizie în angrenajul statului, de unde se împart resursele. Un stat care trebuie să se întoarcă să lucreze pentru refacerea rolului său în societate. Astfel, unele alianţe pot părea stranii, precum cea a susţinerii de către Partidul Naţional Democrat a unui candidat al opoziţiei bine ancorat (istoric, familial) în comunitate, împotriva celui propriu. Astfel se realizează, pe căi piezişe, în mod inevitabil, acţiunile prin care majoritatea egiptenilor pot să practice democraţia, ceea ce împiedică, pe scară largă, aplicarea regulilor formale ale acesteia din urmă. În asemenea condiţii, nu se poate însă vorbi despre fraudele pe care un astfel de sistem le favorizează, despre potenţiala coruptibilitate a oricărui candidat, despre violenţa campaniilor electorale (zece morţi în anul 2005) etc.

Preocupată să lase câteva supape deschise şi să nu piardă bunăvoinţa creditorilor internaţionali, puterea a încercat, cu un oarecare succes, să taie opoziţiei craca de sub picioare, răspunzând în special unei revendicări majore: reformarea Constituţiei. Mai întâi, în faţa neliniştii provocate de o eventuală succesiune

dinastică, în primăvara anului 2005 s-a răspuns cu reformarea modului de alegere a preşedintelui, fiind introdus scrutinul direct, cu mai mulţi candidaţi. Dar cea mai mare parte dintre aceştia erau „oameni de paie", în timp ce doar doi dintre ei veneau din partea opoziţiei: candidatul formaţiunii *Wafd*, Noamane Gomaa, şi cel din partea noului partid, *al-Ghad* („Mâine"), Ayman Nour, un tânăr *aparatcik* ieşit din rândurile Partidului Naţional Democrat şi trecut în opoziţie. Acesta din urmă a constituit o surpriză, deoarece a obţinut 8% din voturile exprimate, după o campanie agitată. Candidatul este supărător, iar legăturile lui cu *inteligentsia* politică americană nu sunt pe placul puterii. A fost condamnat la cinci ani de închisoare pentru fraudă electorală şi pentru finanţarea ocultă a partidului său, în timp ce Mubarak se vedea ales încă odată, în mod confortabil, preşedinte. În continuare, în primăvara anului 2007, Constituţia a fost supusă unei îmbunătăţiri importante, fiind adoptate 34 de amendamente. Orice referire la socialism şi la gestionarea de către stat a producţiei au fost definitiv înlăturate. Dar mai neliniştitor apare faptul că s-au introdus două amendamente care au determinat protestele opoziţiei şi ale judecătorilor, o pătură socială relativ independentă faţă de puterea de stat. Primul, articolul 179, în relaţie cu o nouă lege referitoare la terorism tinzând să se substituie celei a stării de urgenţă, acordă direct preşedintelui republicii puterea de a-l aduce în faţa justiţiei pe oricare suspect de terorism. Astfel, legea stării de urgenţă se transformă ea însăşi într-un simplu articol al Constituţiei. Al doilea amendament îl reprezintă articolul referitor la interdicţiile cu privire la formarea partidelor politice: este explicit să se creeze un partid pe baze religioase. Mesajul se adresează, bineînţeles, direct *Fraţilor Musulmani*, prima forţă politică de opoziţie în parlament şi în societatea egipteană.

În martie 2007, s-a organizat în grabă un referendum cu privire la amendamentele aduse Constituţiei. O mascaradă care, pentru o clipă, ar fi trebuit să neliniştească oficial Casa Albă. Preşedintele egiptean va reuşi cu greu însă, să-şi prezinte din nou, într-o lumină

favorabilă, imaginea de democrat. În schimb, drumul rămâne cu totul deschis pentru fiul său, Gamal, ca să preia torţa, probabil pe calea urnelor, în anul 2011, în cadrul unei succesiuni „dinastocratice".

Când strada strigă „Kefaya!"

Deşi înşelătoare, deschiderea democratică se vede, în aceeaşi măsură, legată de dezvoltarea unei societăţi civile din ce în ce mai vindicative şi mai organizate. Mişcarea *Kefaya!* („Destul!") a apărut ca urmare a mobilizărilor împotriva restrângerii teritoriilor palestiniene în anul 2002, apoi împotriva declanşării războiului din Irak, în 2003 – primele mari manifestaţii de stradă pe care ţara le-a cunsocut după anul 1919 şi prima revoltă independentistă.

Oficial creată la 12 decembrie 2004, condusă mai ales de judecători şi de avocaţi organizaţi în asociaţii puternice, *Kefaya!* este o platformă pe care se regăsesc indivizi de toate curentele politice, de la comunişti la liberali şi de la laici la *Fraţii Musulmani*. Participarea acestora din urmă s-a impus rapid, deoarece ei posedă reţelele cele mai întinse pe teren şi a căror capacitate de mobilizare depăşeşte cu mult pe cea a partidelor oficiale ale opoziţiei sau a oricărui alt reprezentant al societăţii civile.

La alegerile prezidenţiale din septembrie 2005, *Fraţii Musulmani* au hotărât să nu îl înfrunte direct pe Mubarak. *Frăţia*, teoretic interzisă însă tolerată, nu a obţinut niciodată autorizarea de a întemeia un partid care să fie aripa sa politică. Dar decizia de a nu îşi prezenta un candidat la primele alegeri prezidenţiale plurale, dacă nu pluraliste, o întorcea tacit către susţinerea preşedintelui Mubarak, în schimbul unei anumite toleranţe a puterii în timpul alegerilor legislative în care mai mulţi candidaţi „fără etichetă politică" – în realitate ai *Fraţilor* – au fost aleşi, de atunci devenind prima forţă parlamentară de opoziţie.

Retragerea *Fraţilor Musulmani* din cadrul platformei democratice *Kefaya!* şi-a arătat roadele. Cu toate că reformarea Constituţiei

şi a procesului electoral constituie nu numai un şiretlic din raţiuni de stat, ci şi o victorie a aspiraţiilor democratice pe care le reprezintă *Kefaya!*, mişcarea astăzi arată slăbită. În lipsa unui program politic comun, în afară de dorinţa de înlăturare a regimului Mubarak, în lipsa ancorării în societate şi a mijloacelor de mobilizare, platforma s-a destrămat într-o mulţime de formaţiuni marginale şi nu a putut să declanşeze „revoluţia portocalie", pe care spera să o inspire.

Totodată, ocolind anumite subiecte tabu din viaţa politică, mai ales abandonarea organizării de alte manifestaţii de stradă şi punerea directă în cauză a *rais*-ului – cel mai des, opoziţia nu acuza decât guvernul –, *Kefaya!* a marcat o etapă importantă în lupta împotriva temerii cetăţenilor faţă de putere.

Ar trebui să ne fie teamă de Fraţii Musulmani?

În timpul unei dezbateri televizate pe primul canal naţional, la sfârşitul anului 2006, cei implicaţi în discuţie trebuiau să răspundă la o întrebare care nu mai fusese pusă niciodată atât de direct: „Ar trebui să ne fie teamă de *Fraţii Musulmani*?". Dezbaterea a fost aprinsă, dar chestiunea nu a reuşit câtuşi de puţin să fie tranşată.

În urma alegerilor legislative din toamna anului 2005, frăţia a pătruns în mod remarcabil în arena politică oficială, obţinând 88 din cele 454 locuri din parlament, pe când comisia partidelor politice refuza, pentru a nu ştiu câta oară, să-i acorde autorizarea de înfiinţare a partidului *al-Wassat*, o iniţiativă a tinerelor cadre ale *Fraţilor Musulmani*, lansată în 1996. Acest refuz s-a bazat, în special, pe faptul că legea fundamentală a ţării interzicea formarea partidelor politice pe bază confesională. *Fraţii* sunt, potrivit formulei, pe cât de consacrate, pe atât de neclare, „toleraţi, dar neautorizaţi". Acest compromis schizofrenic traduce, în cazul respectiv, neliniştea determinată de puterea frăţiei şi imposibilitatea de a nega că ea reprezintă principala forţă de opoziţie faţă de regim, cu care o mare parte a societăţii se identifică.

Istoria relaţiilor dintre regim şi *Fraţii Musulmani* a fost tumultoasă. În decembrie 1948, prim-ministrul el-Noqrashi, care interzisese *frăţia*, a fost asasinat de unul dintre membrii acesteia. Două luni după aceea, întemeietorul *frăţiei* (în 1928), Hassan al-Banna, a fost şi el ucis. După o perioadă de radicalizare şi de represiune în timpul lui Nasser, sosirea la putere a lui Sadat, îngrijorat de asigurarea unei susţineri politice proprii şi de a se împotrivi forţelor politice de stânga, a marcat eliberarea a numeroşi membri ai *Fraţilor Musulmani* aflaţi în închisoare. Mişcarea s-a implicat în rândul sindicatelor şi studenţilor şi a făcut din universităţi un teren pentru acţiunile sale: sesiuni de studii, ajutor pentru studenţii fără bani, încurajarea femeilor să poarte văl. *Fraţii* au renunţat la violenţă împotriva personalităţilor şi simbolurilor statului. Ei au condamnat asasinarea ministrului Afacerilor religioase, în anul 1977, tentativa de asasinat ratată a *Djihadului islamic* asupra ministrului Informaţiilor, în 1993, şi atentatul de la Luxor, în 1997, eveniment care a determinat, de altfel, anunţul cadrelor aflate în închisoare ale organizaţiei *Gamaat Islamiya* de încetare a acţiunilor teroriste violente.

Sosind la putere în 1981, preşedintele Mubarak a înlăturat, într-o primă fază, „compromisul istoric" stabilit de Sadat, în aceeaşi idee: întredeschiderea uşii *frăţiei*, pentru a-i pune în dificultate pe islamiştii radicali şi pentru a evita o radicalizare a *Fraţilor Musulmani*. El a permis creşterea influenţei acestora din urmă în societate datorită importantei activităţi sociale desfăşurate de frăţie în moschei şi în asociaţiile de caritate, precum şi tolerarea strategiei lor care viza integrarea în asociaţiile profesionale, în lipsa posibilităţii accederii la o veritabilă reprezentare parlamentară. *Fraţii Musulmani* au obţinut, astfel, 30% din mandatele din cadrul consiliilor de administraţie ale sindicatelor medicilor în 1984, apoi majoritatea acestora, în 1988, după care, în 1992, în cele ale farmaciştilor şi avocaţilor, iar Sayf el-Islam el-Banna, fiul întemeietorului *frăţiei*, a fost ales secretar general. Dar această dezvoltare s-a sfârşit prin a determina neliniştea autorităţilor şi, începând de la jumătatea

anilor 1990, puterea egipteană şi-a luat puşca de pe umăr. Sindicatul avocaţilor s-a văzut pus sub protecţia autorităţilor, alegerile din cadrul sindicatelor inginerilor au fost îngheţate, iar mai mulţi membri ai sindicatului medicilor au intrat în arest.

Fraţii Musulmani nu constituie o entitate omogenă şi *frăţia*, a cărei amploare este ignorată – se vorbeşte, uneori, despre 50000 de aderenţi –, cunoaşte divergenţe, mai ales între generaţii. E vorba în primul rând de cele cu privire la strategia politică pe care ar trebui să o adopte – între tentaţia unui război deschis cu statul, aşa cum au făcut grupările islamiste în Algeria, în anii 1990, şi acceptarea definitivă a unui compromis democratic şi laic, cum s-a realizat în Turcia, la începutul anilor 2000.

Principiul unei participări în cadrul sistemului politic, în contradicţie cu doctrina fondatorilor, care refuzau un astfel de compromis, pare, în orice caz, admisă de cei mai mulţi. Deoarece partidele religioase erau interzise şi având în vedere că deciziile cu privire la aceste formaţiuni politice, prezentate ca fiind inspirate din religie, riscau să devină incontestabile şi incontrolabile, *Fraţii Musulmani* au încheiat diferite alianţe. În 1987, alianţa formată cu Partidul Muncii le-a permis să intre în parlament, cu sloganul „Islamul este soluţia". În anul 2000, „candidaţii independenţi" au obţinut 27 de locuri şi şi-au îmbunătăţit de patru ori rezultatul în 2005, beneficiind de un vot amestecat: afirmare religioasă, dar şi voinţa de a lupta împotriva corupţiei şi atenţia acordată ideilor sociale avansate. Chiar s-a văzut, în Fayum, departe de confruntările interconfesionale, că o majoritate coptă a ales un frate musulman, farmacist de profesie, având o excelentă reputaţie. Dar *Fraţii Musulmani* rămân puţin clari în privinţa propriului program politic. Numeroşi sunt cei care doresc, dacă ar ajunge la putere, să nu se schimbe mâine regulile pe care le respectă astăzi.

Puterea egipteană continuă să promoveze o politică schimbătoare faţă de *frăţie*, care tocmai devenise, de fapt, prima forţă de opoziţie parlamentară în urma alegerilor legislative din anul 2005. Anul 2006 a însemnat o intensificare a arestărilor în rândul *Fraţilor*

Musulmani (presupuşi): Human Right Watch le-a estimat la aproximativ o mie, între lunile martie şi decembrie ale acelui an. Dar mai ales conducătorii *frăţiei* au fost direct vizaţi, ceea ce a însemnat o cotitură. În decembrie 2006, 15 dintre ei au fost arestaţi, printre care şi Mohamad Khairat al-Chater, acuzat de spălare de bani şi de apartenenţă la o organizaţie interzisă (din anul 1954). Averile depozitate în bănci ale *Fraţilor Musulmani* au fost blocate, ceea ce a determinat o scădere neliniştitoare a cursului Bursei: 21 de miliarde de lire au fost atunci retrase de pe pieţele financiare de către investitorii simpatizanţi ai *frăţiei*, mai ales de o serie de bănci islamice.

Ar putea întruchipa *Fraţii Musulmani*, după modelul turcesc, integrarea în cadrul regulilor democraţiei parlamentare a unui islam politic *a priori* moderat? Represiunea abătută asupra lor pare a determina amânarea oricărei posibilităţi de „dialog naţional" atât de scump, conducătorilor politici ai ţării. Dar este clar, numai în aparenţă.

Şi totuşi, chemarea către un islam mai domolit tinde să se închege. Cu siguranţă, concepţiile polemice ale lui Tariq Ramadan, mezinul lui Hassan al-Banna şi părinte al islamului politic adus la modernitate, par cvasi-necunoscute în Egipt, probabil din motive serioase, din moment ce sunt expuse într-un context cu totul deosebit. În schimb, mai puţin cunoscut în Europa, fratele cel mic al fondatorului *frăţiei*, Gamal al-Banna – care nu a făcut parte niciodată din organizaţia *Fraţilor Musulmani* dar s-a implicat în problemele sociale şi sindicale muncitoreşti din anii 1950 – reprezintă, pentru un număr însemnat de intelectuali egipteni, unul dintre cei mai buni exegeţi ai textelor fondatoare ale islamului. Erudiţia sa, îmbinată cu lunga experienţă politică – la aproape 90 de ani, a trecut prin toate frământările Egiptului contemporan – a fost pusă în serviciul criticii cauzei islamiste, în opoziţie faţă de confuzele reveniri ale radicalizării care continuă să-i agite pe islamişti, atât în Egipt, cât şi în lume.

Un teren sensibil la vocea islamului politic

În anii 1980, mulţi egipteni au revenit din ţările Golfului, unde plecaseră pentru a munci, profitând de politica de deschidere economică iniţiată de Sadat. Aceşti emigraţi au adus în bagaje o bogăţie financiară de invidiat dar, de asemenea, şi fundamentalismul religios care s-a răspândit în ţară. Este cu siguranţă necesar să fie luată în considerare aducerea în Egipt a valorilor wahhabite de către aceşti emigranţi – mai ales portul vălului de către femei care să le acopere în întregime (*niqab*).

Totuşi, reducerea integrismului religios la un „islam al deşertului" importat şi intolerant ar acredita teza liniştitoare că mişcările religioase ce recurg la violenţă ar fi exterioare ca origine societăţii egiptene. O ipoteză care subestimează faptul că pe pământ egiptean există condiţii propice dezvoltării mişcărilor integriste, ajungându-se până la terorism. Pot fi evocate: sentimentul compromisului *al-Azhar*, cea mai înaltă autoritate religioasă a islamului sunnit, cu un regim corupt, represiunea masivă, fără discernământ, şi indiferenţa faţă de suspecţii care, după umilinţele îndurate în posturile de poliţie sau în închisoare, adesea au furnizat contingentele cele mai motivate ale soldaţilor lui Dumnezeu, sentimentul de umilire în faţa dominaţiei culturale a Occidentului, pe de o parte, şi a celei militare a Israelului, pe de altă parte. De asemenea şi criza economică şi pierderea oricărei perspective sunt cauze care i-au determinat pe mulţi tineri, adesea licenţiaţi, să se orienteze spre o carieră integristă. Ayman al-Zawahiri, creierul egiptean al organizaţiei *al-Qaida*, şi-a dezvoltat la Cairo tezele despre *djihad*. Mohammed Atta, cel care a pilotat unul dintre cele două avioane îndreptate asupra turnurilor gemene din Manhattan la 11 septembrie 2001, era fiul unui avocat înstărit din Cairo şi fusese adept al marilor transformări economice şi culturale ale ţării în anii 1980.

Printre apărătorii islamului riguros angajaţi pe calea terorismului, unii, „djhadiştii juniori", aparţin unui tineret care consideră că nu are nimic de pierdut. Precum un băiat dintr-o suburbie

muncitorească a oraşului Cairo, care s-a aruncat de pe podul Şase Octombrie, în aprilie 2005, având asupra lui o centură cu bombe. O jumătate de oră mai târziu, logodnica şi sora sa trăgeau asupra unui autocar cu turişti, în apropiere de oraş, înainte de a se sinucide. Profilul beduinilor din Sinai, ale căror maşini-capcană au explodat în cinci rânduri în staţiunile balneare din sudul peninsulei (între 2004 şi 2006) se situează foarte aproape de islamiştii radicali. Ei fac parte dintr-o tânără generaţie aparţinând clasei mijlocii, ale căror diplome, fără valoare pe piaţa muncii, nu le-au permis să-şi îndeplinească visurile pământeşti. De la aceasta la a miza totul pe promisiunile cerului...

Atentatul de la Luxor, comis în 1997 împotriva turiştilor şi atribuit membrilor organizaţiei *Gamaat Islamiya*, mişcare apărută în campusurile universitare în anii 1970, a marcat paroxismul unui deceniu sângeros şi explozia nebuloasei islamiste. Membrii organizaţiei *Gamaat Islamiya* au fost arestaţi, în urma unei represiuni fără milă faţă de terorismul care ameninţa turismul. Au anunţat, după aceea, că renunţau la acţiunile violente. Atentatele dintre anii 2004 şi 2006, la Cairo şi în Sinai, au pus în discuţie, în mod direct, sentimentul că Egiptul ar trebui să stea la distanţă faţă de terorism, chiar dacă aceste acţiuni păreau încă a fi realizate mai degrabă de grupuscule izolate, decât de reţele islamiste internaţionale, aşa cum sunt adesea prezentate în presă. Modul lor de operare arată cel puţin trei probleme: tinereţea celor implicaţi, care cred că nu mai au nimic de pierdut; influenţa conflictului israeliano-palestinian asupra societăţii egiptene; impactul djihadismului irakian asupra unui tineret căruia îi lipsesc reperele. Pe această temă, cu toate că afacerea a fost, în mare parte, atenuată, arestarea, în toamna anului 2006, a resortisanţilor belgieni şi francezi suspectaţi de a se pregăti în limba arabă şi în mânuirea armelor în Egipt, înainte de a pleca la Bagdad, a demonstrat că Egiptul a putut să devină o zonă de tranzit pentru europenii islamişti de origine arabă sau pentru cei convertiţi.

ONG-urile şi apărătorii drepturilor omului, sub supraveghere

Vântul liberalizării politice din anii 1990 a făcut să se dezvolte numeroase asociaţii civile, mai ales în domeniul apărării drepturilor omului. Acestea din urmă au avut o apariţie remarcabilă în campania electorală din 1995, când au preluat iniţiativa supravegherii scrutinului, operaţiune pe care au repetat-o şi în 2000, şi în 2005.

Pe de altă parte, în toate sectoarele societăţii s-au realizat investiţii ale ONG-urilor, avându-se la bază, cel mai adesea, obiective ambiţioase (lupta împotriva sărăciei, poluarea etc.). ONG-urile par capabile să canalizeze interesul creditorilor internaţionali, care doresc acolo actori independenţi faţă de structurile de stat. În 1999, o lege referitoare la finanţarea ONG-urilor a pus în discuţie independenţa acestora, obligându-le înregistrarea pe lângă Ministerul Afacerilor Sociale şi interzicându-le primirea de fonduri din străinătate fără acordul acestui minister. De atunci, numeroase asociaţii, sub presiune, au fost nevoite să-şi închidă porţile. Cea mai edificatoare este, cu siguranţă, povestea lui Saad Eddin Ibrahim, sociolog, fost profesor al doamnei Mubarak la Universitatea Americană din Cairo, şi fondator al Centrului Ibn-Khaldun pentru promovarea democraţiei în ţară. Considerat mult timp un *aparatcik* al anilor 1990, un zelos promotor al proiectului oficial de democratizare, el va fi totuşi arestat în 2000 şi încarcerat pentru mai multe luni. Cazul său a afectat, atunci, relaţiile dintre Washington şi Cairo (omul este căsătorit cu o femeie resortisant american). Astfel, Ibrahim a declarat, la ieşirea din închisoare că, în Egipt, există o linie roşie pe care nu trebuie să o depăşeşti. Problema este că nu se ştie cam pe unde se găseşte această linie.

În context, chestiunea drepturilor omului nu a încetat să păteze relaţiile dintre Egipt şi comunitatea internaţională. Justificările puterii egiptene sunt, cel mai adesea, derizorii. Un consiliu naţional al drepturilor omului a fost creat în 2004. O firmă doar de faţadă, din moment ce nu poate emite decât recomandări, iar toţi membrii

Presă şi presiuni

Din 2004, mulţi gazetari au reuşit să sară peste două interdicţii, topind compromisul între presă şi putere: să critice deschis preşedintele şi armata. Tonul foarte incisiv al unor gazete – atacuri *ad hominem*, denunţare virulentă a corupţiei – nu este însoţit şi de calitate. În schimb, reprezintă marca unei libertăţi de opinie bine ancorate, chiar dacă prezenţa guvernamentală rămâne hegemonică în producerea şi difuzarea informaţiilor.

Trei dintre principalele cotidiene, *al-Akhbar* (cel mai vândut), *al-Ahram* (cel mai vechi din lumea arabă, fondat în anul 1877) şi *al-Gomhurriya* (creat de regimul Nasser, în 1952), sunt gazete guvernamentale, în care se fac auzite, câteodată, şi voci disonante. Aproape 30000 de persoane lucrează, la ordinele atotputernicului ministru al Informaţiilor, într-o clădire identică cu cea a Casei Radio, situată pe malurile Nilului. În privinţa autocenzurii şi a „recomandărilor", între URTE (Uniunea de Radio şi Televiziune Egipteană) şi ORTF (Oficiul de Radio şi Televiziune Francez), părintele radiourilor libere, nu există comparaţie. URTE rămâne deosebit de importantă într-o ţară în care analfabetismul atinge 50% din populaţie. Aceste instituţii guvernamentale de presă fac faţă prezenţei mass-media independente din punct de vedere financiar. Televiziunea naţională rezistă cu greu concurenţei canalelor de satelit, mai ales postului *al-Jazira*, pe care toţi egiptenii îl urmăresc atunci când doresc să aibă informaţii credibile. Pe aceste canale, deci în mod ocolit, au aflat, pentru prima dată egiptenii despre necazurile de sănătate ale preşedintelui. Canalele naţionale s-au rezumat atunci să relateze informaţia, minimalizându-le pe cel cu privire la starea în care se afla şeful statului.

În presa scrisă, gazetele de opoziţie sunt afiliate partidelor (*al-Wafd*, *al-Ahaly*, portavocea formaţiunii *Taggamu*). Magazinele apar, în majoritate, în Cipru. Ele scapă astfel de condiţiile drastice impuse de crearea unei gazete, în afară de cenzură. Săptămânalul *Cairo Time*s, cu un ton hotărât independent, a înfruntat în mod regulat cenzura, până la dispariţie. Începând din 2004, au apărut noi gazete, precum *Nahdet Masr* şi *Masr al-Yom*. În înţelegere cu circuitele oficiale, a fost creat, în 2006, un ziar de stradă, *Trotuarul*, redactat într-o cafenea, fotocopiat, apoi distribuit gratuit, cu dispoziţia de a-l face să treacă din mână în mână.

Reales în funcţie, Mubarak nu a respectat angajamentele pe care şi le-a asumat în 2004 cu privire la înlăturarea articolelor referitoare la delictele de presă. Ba din contră: mai mulţi ziarişti au fost condamnaţi la pedepse cu închisoarea pentru defăimare. Autorităţile au şi responsabilitatea violenţelelor asupra gazetarilor pe întreaga durată a anului 2005, mai ales cu prilejul referendumului asupra Constituţiei, în timpul căruia zece ziarişti egipteni şi trei occidentali au fost agresaţi de militanţii Partidului Naţional Democrat şi de forţele de securitate.

săi au fost numiţi cu aprobarea preşedintelui ţării. Singurii doi membri puţin critici la adresa guvernului au fost îndepărtaţi în 2007.

Bloggerii, în colimatorul puterii

Cu 14 milioane de utilizatori de internet în 2005 şi cu înmulţirea internet-cafe-urilor, reţeaua şi-a făcut simţită rapid prezenţa în domeniul comunicaţiilor. Blogurile, câteva zeci la începutul aceluiaşi an, au ajuns un an mai târziu la câteva sute.

Într-un context politic agitat, *bloggerul* s-a substituit rapid presei tradiţionale, introducând, astfel, în Egipt, un nou tip de activist: jurnalistul-cetăţean. Această practică alternativă a informaţiei şi-a făcut simţită prezenţa mai cu seamă în timpul sărbătorii *Aid el-Fitr* (sfârşitul Ramadanului), în octombrie 2006, în cursul căreia tinere fete au fost agresate de bande de băieţi în centrul oraşului, fără ca poliţia să intervină. Imaginile incidentului, difuzate în reţea, au pus autorităţile egiptene în încurcătură; presa oficială a rămas mută faţă de această întâmplare. Manal şi Alaa, un tânăr cuplu de *bloggeri*, pionieri ai genului, a făcut închisoare pentru a doua oară, mai multe săptămâni, în urma manifestaţiei din 2006. Pe blog, ei publicau, în fiecare zi, jurnalul de închisoare, în vreme ce comunitatea *bloggerilor* egipteni se mobiliza pentru a denunţa cazul de tortură asupra unui alt tânăr militant încarcerat în acelaşi moment. În sfârşit, la începutul anului 2007, imagini video postate pe internet au arătat practici de tortură în posturile de poliţie egiptene, determinând anchetarea şi punerea sub acuzare a poliţiştilor implicaţi în afacerea respectivă.

În schimb, tot la începutul anului 2007, un *blogger* din Alexandria, Karim Amer, a fost adus în faţa justiţiei şi condamnat la patru ani de închisoare – trei ani pentru insultă la adresa islamului şi un an pentru insultă adusă preşedintelui ţării. Arestările şi intimidările îi ameninţă fără încetare pe internauţi şi, de altfel, Consiliul de Stat a autorizat guvernul să blocheze toate site-urile care ar reprezenta un pericol pentru ţară. În 2006, asociaţia *Reporteri fără Frontiere* clasa Egiptul printre „ţările potrivnice internetului".

Tortura, specialitate locală

Potrivit Organizaţiei Egiptene pentru Drepturile Omului, 75 de persoane au murit în urma torturilor suferite în posturile de poliţie între anii 2000 şi 2005, din 263 de cazuri înregistrate în această perioadă. O adevărată specialitate, din moment ce Egiptul este un teren privilegiat pentru tortura presupuşilor „terorişti islamici". Human Rights Watch îl citează cu următoarele cuvinte, într-un raport din anul 2005, pe un fost agent al CIA-ului (Central Intelligence Agency): „Dacă doriţi un interogatoriu serios,

trimiteţi-vă prizonierii în Iordania. Dacă vreţi ca ei să fie torturaţi, trimiteţi-i în Siria. Dacă doriţi ca vreunul să dispară pentru totdeauna, trimiteţi-l în Egipt".

Dacă ţara a putut deveni una dintre destinaţiile CIA-ului pentru „ a interoga" deţinuţii suspectaţi de apartenenţă la al-Qaida, aceasta s-a realizat pentru că Egiptul are o mare experienţă în materie. Torturarea folosind curentul electric, tăieturile, arderile cu ţigara, dar şi umilinţele sexuale şi psihologice sunt aplicate în mod curent deţinuţilor, mai cu seamă la sediul Securităţii Statului, în Piaţa Lazoghly din Cairo, şi în unele comisariate de poliţie cu reputaţie în acest sens, precum cel din cartierul Qasr al-Nil, unde sute de islamişti au fost brutalizaţi, somaţi cel mai adesea prin toate mijloacele să mărturisească ceea ce nu ştiau, iar câteodată sodomizaţi cu ciomegele.

Poliţia intră rar în amănunte şi raziile afectează familii întregi. Se ajunge, deseori, ca anumite persoane să nu mai revină acasă, aşa cum a fost cazul pentru mai multe familii de beduini nevinovaţi, după atentatele comise în Sinai, între anii 2004 şi 2006. Curba torturilor înregistrate şi recunoscute, partea vizibilă a aisbergului, nu încetează să urce.

Articolul 42 al Constituţiei stipulează că „orice deţinut trebuie să fie tratat într-o manieră care să îi respecte demnitatea fiind interzis să-i aduci atingere, fizic sau psihic". Egiptul a ratificat, de asemenea, Convenţia internaţională a Organizaţiei Naţiunilor Unite împotriva torturii, în anul 1986, care precizează clar că starea de urgenţă – aflată în vigoare în Egipt din anul 1981 – nu scuteşte statul să o respecte. Dar tortura rămâne unul dintre subiectele pe care presa nu poate să le abordeze fără riscuri.

În anul 2004, după moartea unei tinere însărcinate în şase luni, într-o închisoare la sud de Alexandria, poliţia i-a împiedicat în mod violent pe mai mulţi ziarişti, printre care se afla şi o echipă a televiziunii *al-Jazira*, să ajungă acolo. Un episod ce demonstrează maniera în care puterea împiedică activitatea organelor de presă respectuoase faţă de realitatea din societatea civilă.

8

Egiptul credințelor: religie de stat și credință personală

Islamul din Egipt nu este monolitic şi poate să îmbine, câteodată la aceeaşi persoană, un mare umanism şi o mare rigoare. În Egipt se întâlnesc atât o formă de islam moderat, cât şi cele ale unui islam radical, precum cel de la moscheea al-Rahma, din Cairo, „vechi" loc integrist asociat cu organizaţia *Gamaat Islamiya*. Indiferent de culoarea islamului de la care se revendica, astăzi par foarte îndepărtate vremurile în care Nasser putea să afirme că nu înţelegea „niciodată cum s-ar putea guverna numai pe baza Coranului", refuzând să creeze reguli de guvernare, pentru sine şi pentru alţii, pe baza cărţii sfinte a musulmanilor. Religia este prezentă în toate sectoarele vieţii sociale şi constituie baza valorilor morale şi sociale. Rădăcinile laice ale regimului nasserian nu au rezistat câtuşi de puţin în faţa intensificării practicilor religioase şi afişării în public a dogmelor, cu atât mai mult cu cât criza economică determina pierderea altor repere.

Islamul în centrul societăţii

Cuvântul *islam* înseamnă „supunere" voluntară şi totală faţă de Dumnezeu. Rădăcina cuvântului islam – *s-l-m* – este, de asemenea, cea pe baza căreia s-a format cuvântul pace (*salam*).

Chiar dacă trebuie să subliniem diversitatea islamului egiptean, credinţa musulmană se exprimă în aceeaşi manieră de către toţi, având la bază respectarea celor „cinci stâlpi ai credinţei”:

- *shahada*, adică mărturisirea de credinţă: „Nu există alt Dumnezeu decât Allah, iar Mahomed este profetul său”;
- *sala*, adică rugăciunea, de cinci ori pe zi;
- *zakat*, adică milostenia faţă de cei săraci;
- *siyam*, adică postul în luna Ramadan;
- *hajj*, adică pelerinajul la Mecca.

În legătură cu aceşti stâlpi ai credinţei există momente, locuri şi imagini ale vieţii zilnice ale tuturor musulmanilor. Adesea, la sate, pe pereţii caselor, există fotografii ca mărturie, ca nişte scene dintr-o frescă, privitoare la faptul că un membru al familiei, care a făcut pelerinajul la Mecca, a devenit *hajj*, dacă este bărbat, sau *hajja*, dacă este femeie.

De cinci ori pe zi, chemarea *muezinului* se aude peste tot în Egipt, invitându-i pe credincioşi la rugăciune. Dacă ai ajuns în Egipt după o absenţă de 10 sau 20 de ani, poţi constata, zi şi noapte, mai ales la sate, amplificarea chemării la rugăciune, semn clar al creşterii numărului moscheelor, al concurenţei dintre ele şi al diversificării mijloacelor *hi-fi* de care dispun – a trecut deja ceva timp de când chemarea este amplificată în mod sistematic. O supralicitare ce demonstrează una din evoluţiile cele mai importante pe care le-a cunoscut societatea egipteană: posibilitatea de a ignora vremurile, în timp ce dispoziţiile religioase s-au redus profund în ultimii cincizeci de ani. Această prezenţă sonoră determină plângeri din partea riveranilor, adesea în zadar, fiind, în realitate foarte dificil să reduci vocea moscheei din cartier. O hotărâre adoptată în 2004 de ministrul Afacerilor Religioase (Waqf) dar a cărei aplicare este amânată mereu, având în vedere reticenţele, a determinat, totodată, o mare tristeţe în rândurile a zeci de mii de muezini egipteni. Legea prevede ca o singură chemare la rugăciune să răsune, din cele 365 de minarete din Cairo, pe o singură voce, cea a muezinului moscheei Ministerului Waqf, difuzată în toate locaşurile de cult din

capitală prin circuit radio centralizat şi controlat. O decizie dată ca răspuns la amestecarea supărătoare a chemărilor muezinilor la rugăciune. Această hotărâre a survenit în urma faptului că, uneori, muezinii nu sunt punctuali, chemările nu încep în acelaşi timp şi se suprapun, unele reîncepând în momentul în care oamenii au venit să se roage... Însă decizia i-a neliniştit pe muezinii funcţionari ai moscheilor aflate sub controlul statului, ce se şi văd retraşi, pe viitor, în posturi mai puţin importante – pază, organizare de cursuri particulare, curăţenie –, ceea ce ar duce la pierderea prestigiului dat de o funcţie despre care textele sfinte ale islamului spun că va fi recompensată în ziua Judecăţii de Apoi. Această hotărâre i-a neliniştit şi pe muezinii din moscheile particulare, deoarece i-ar arunca în şomaj, chiar dacă mulţi dintre ei prestează şi o altă activitate. Unii, anticipând aplicarea noii legi, au ales, de altfel, să îşi folosească puterea şi frumuseţea sunetelor coardelor vocale pentru a înregistra casete cu recitări din Coran sau cu melodii laice.

În momentul chemării la rugăciune, fiecare credincios îşi alege moscheea unde se roagă, în funcţie de diferite criterii: apropierea de casă, adeziunea la interpretările heterogene şi mai puţin riguroase ale Coranului şi ale *hadith*-ului (tradiţia despre „spusele" profetului, care nu au însă acelaşi statut cu textul revelat) de către imami din anumite moschei, dar şi după apartenenţa – şi prestigiul – social(ă) şi profesional(ă) a celor care frecventează unul sau altul dintre locaşurile de cult.

Deşi rugăciunea rămâne de domeniul individului, ca şi relaţia credinciosului cu Dumnezeu – spre exemplu, Coranul nu te obligă să te rogi la ore fixe şi permite o oarecare flexibilitate, în funcţie de împrejurări –, postul de Ramadan se dovedeşte, în schimb, bogat în festivităţi sociale şi de familie.

Ramadanul durează o lună dar, din cauza faptului că în islam calendarul variază de la un an la altul, nu cade în aceeaşi perioadă mereu, astfel că începutul ei este anunţat de imamul de la moscheea *al-Azhar*. Trebuie recunoscut faptul că ar fi imposibil să distingi, pe cerul negru şi poluat al oraşului Cairo, semiluna care

marchează începutul Ramadanului. În 2006, un zvon a făcut să înceapă postul cu o zi mai devreme, iar concediile au fost acordate după acest calendar, semănând o adevărată confuzie naţională. Nevoia de a posti – nu trebuie nici să mănânci, nici să bei ceva – între răsăritul şi asfinţitul Soarelui transformă complet ritmul de viaţă din Egipt, mai ales când această lună cade în timpul sezonului cald, zilele fiind foarte lungi. La căderea serii, întreruperea postului – *iftar* – reprezintă un moment privilegiat, la care veţi fi invitat în mod sistematic să participaţi. În jurul moscheilor, în mari corturi multicolore şi la lumina lampioanelor de Ramadan – numite *fannus* –, sunt organizate „mesele de caritate" (*maydat al-Rahma*). Oamenii de afaceri, deputaţii, actorii şi dansatoarele concurează în privinţa numărului de mese pe care îl oferă în această perioadă dezmoştenitilor sorţii, pentru a respecta cel de-al treilea stâlp al islamului, *zakat*-ul (milostenia). La începutul anului 2000, o întreagă polemică s-a iscat în rândurile celor cu înalte funcţii religioase cu privire la risipa făcută de indivizi ale căror activităţi trec drept *haram* – păcătoase – precum dansul din buric. Două dintre dansatoare, Fifi Abdou şi Sherihane, au făcut mult timp din mesele de caritate o competiţie, fiecare oferind feluri de mâncare dintre cele mai scumpe, precum carnea de vită sau creveţii.

Dacă Ramadanul rămâne, teoretic, luna simplităţii şi a credinţei în Dumnezeu, aceasta este, de asemenea, şi o perioadă de adevărată piaţă de consum, mai cu seamă în mediul urban şi în capitala egipteană. Cu trei săptămâni înainte, zahărul, făina şi carnea de miel lipsesc din magazine, determinând efecte inflaţioniste. Ministerul Dezvoltării Locale a trebuit să formeze un oficiu special, deschis cu câteva săptămâni înainte de începerea Ramadanului, pentru a înregistra plângerile în caz de epuizare a stocurilor. Aceasta reprezintă, de asemenea, o perioadă în care egiptenii se uită foarte mult timp la televizor, rămânând în cea mai mare parte a zilei în faţa micilor ecrane. Ziua, canalele de televiziune difuzează predici, emisiuni religioase şi reţete culinare. De la asfinţitul Soarelui, atunci când se întrerupe postul, sunt aşteptate emisiunile

„*mussalsal*", telenovele turnate înaintea Ramadanului şi care adună laolaltă cele mai mari staruri.

Autoritatea religioasă de zi cu zi este imamul, cel care predică în moschee şi exercită o funcţie instituţionalizată, sancţionată prin recunoaşterea de către stat, din moment ce marea majoritate a celor 100000 de moschei din Egipt se află sub tutela sa. Şeicul înseamnă un termen mai mult onorific, ce se referă la o funcţie socială de mediator şi de reper. Se apelează la şeic atunci când există nesiguranţă asupra a ceea ce este *haram*-ul – adică ceva interzis – sau *halal*-ul – adică cva permis, sau când ai nevoie de ajutor şi de sfat. Dacă şeicul poate, câteodată, să conducă slujba şi să ţină predica din ziua de vineri (zi de rugăciune) – el poate fi imam –, totuşi vorbim, înainte de toate, de cineva căruia i se recunoaşte autoritatea morală, charisma şi cunoaşterea foarte bună a textelor religioase. Există chiar şi *shayakha* – femei şeic – care împart cu dărnicie sfaturi, respectate pentru ştiinţa lor în domeniul teologic, simţul de a asculta şi rolul de intermediere. Însă funcţia de imam nu le este accesibilă. În 2005, Amena Abdel-Wadud a scandalizat tot Egiptul, după ce această tânără profesoară de studii islamice la Universitatea din Virginia şi-a permis să conducă rugăciunea de vineri la New York. Unele renumite ulemale, precum al-Tabari sau Ibn al-Arabi, şi-au declarat totuşi acordul, în spiritul secolului, conducerii rugăciunii de către femei. Polemica născută din ceea ce a fost perceput ca o provocare feministă (Statele Unite au fost acuzate ca fiind instigatoare), a relansat, totuşi, dezbaterea cu privire la locul femeilor în cadrul autorităţilor religioase, având în vedere mai ales exemplul lui Oum Waraqa, o femeie care cunoştea bine Coranul şi profetul cerându-i să fie imam pentru familia sa.

Graniţa dintre ceea ce este permis şi ceea ce este interzis îşi pune amprenta asupra faptelor de zi cu zi şi îi plasează pe şeici şi pe imami în centrul vieţii sociale. De altfel, o mare parte din ceea ce, în Europa reprezintă apanajul instituţiilor sociale, în Egipt este realizat de instanţele religioase: protecţia socială, înregistrarea căsătoriilor – nu există căsătorii civile –, educaţia, dar şi aplicarea

legii. În acest din urmă domeniu, este vorba, în realitate, de trei niveluri.

Dreptul cutumiar este utilizat atât de musulmani, cât şi de copţi, iar şeicii joacă un rol determinant în stingerea unor litigii şi de a fi intermediari între fiu şi tată, soţ şi soţie, dar şi pentru a interveni în reglementarea chestiunilor materiale, cum ar fi, de exemplu, cele referitoare la moşteniri sau la certurile dintre vecini. Recurgerea la un consiliu *ad-hoc* reunind oameni de vază pe plan local şi personalităţi respectate, convocat de imam sau de şeic, adesea în incinta unei moschei, în *saha*, în prezenţa celor două părţi aflate în litigiu, permit, mai ales, să se evite o procedură juridică oficială, în general, îndelungată şi scumpă. Hotărârile consiliului, care trebuie să ajungă la *solh* (iertare), permit evaluarea prejudiciului şi au valoare juridică dacă problema a fost înaintată, ulterior, poliţiei sau unei curţi de justiţie. Dreptul civil a fost introdus pe baza Codului napoleonian de Mehmet Ali în perioada modernizării administrative şi industriale a Egiptului, la începutul secolului al XIX-lea. În sfârşit, şaria, legea islamică, în privinţa căreia *Fraţii Musulmani*, foarte prezenţi în rândurile avocaţilor şi judecătorilor, veghează să fie aplicată riguros. La nivel jurisdicţional, precum şi în termeni constituţionali, dreptul civil şi cel religios au legături pe cât de strânse, pe atât de complicate. Articolul 2 al Constituţiei egiptene era redactat astfel în 1980: „Islamul este religie de stat, araba limba sa oficială şi principiile cuprinse în şaria sunt sursa principală a legislaţiei". În realitate, acest articol suscită interpretări antagonice. În 1985, Înalta Curte Constituţională, cea mai importantă autoritate judiciară egipteană, a fost chemată să se pronunţe asupra interpretării date articolului 2 al legii fundamentale a ţării. Înalta Curte a stabilit atunci principiul conform căruia nu este de competenţa sa controlarea conformităţii cu legea islamică a legilor de dinainte de anul 1980 şi a stabilit o separare între principiile absolute şi cele relative ale şariei. Această separare a devenit sursa unei continue neînţelegeri. Există, aşadar, un conflict permanent între interpretarea legii şi textele religioase considerate ca bază

pentru lege, dar şi între cele trei regimuri juridice care compun sistemul egiptean: cutumiar (veche moştenire de la triburile arabe), civil (de origine franceză) şi religios. Cu toate acestea, Înalta Curte Constituţională nu a declarat, până acum, niciodată, un text de lege ca fiind contrar articolului 2 al Constituţiei.

Funcţia moscheei acoperă toate sectoarele vieţii sociale şi ar fi, adesea, greu să faci distincţia, în practica islamului, între sfera privată şi cea publică. Cele 100000 de moschei din Egipt nu sunt numai lăcaşuri de cult, ci şi spaţiul în care se desfăşoară diferite activităţi sociale: cursuri de informatică, activităţi pentru tineri, opere caritabile, dar şi cursuri particulare ce compensează lipsurile sistemului de învăţământ public. Moscheea *Mustafa Mahmud* de la Mohandesin, una din primele angrenate în vastele domenii abandonate de serviciile de stat în anii 1970, asigură îngrijirea pentru 4500 de orfani şi primeşte mai mult de 1200 de bolnavi pe lună în spitalul său. Dar mai ales în domeniul educativ rolul moscheei şi al islamului se manifestă pregnant. Prezenţa precoce a unui islam ataşat activităţilor zilnice ca şi reprezentării globale a lumii, se explică atât prin componenta religioasă a sistemului şcolar, mai ales în sistemul public de instruire, care îi rezervă un sector distinct, cât şi prin lipsurile din învăământul de stat. Chiar dacă *kuttab*-urile (cuvânt a cărui rădăcină înseamnă „scriere"), adică micile şcoli în care se studiază Coranul, constituite în sate şi târguri la începutul secolului al XX-lea, nu mai au monopolul ca instituţii de învăţământ, totuşi ele rămân vectori importanţi în Egipt pentru alfabetizarea populaţiei. În ciuda faptului că numărul lor s-a redus considerabil, ele sunt încă foarte prezente mai ales în regiunile având şi instituţii numite *azharis* – subordonate Universităţii Islamice *al-Azhar*. În cadrul lor, dimineaţa se studiază disciplinele laice – aritmetica, limba arabă şi gramatica –, iar după-amiaza, se face instrucţie religioasă. Între altele, starea sistemului naţional de educaţie a făcut ca mulţi egipteni să recurgă la cursuri particulare sau complementare pentru copiii lor, pe care numeroase moschei le oferă gratuit sau la un preţ scăzut.

Islamul: religie de stat

Pentru că moscheea se află în centrul vieţii cotidiene şi deoarece religia este, în Egipt, nu numai expresia unei credinţe, ci şi un mod de viaţă, instituţiile religioase sunt controlate, în parte, de stat. De altfel, este vorba mai puţin, *stricto sensu*, de o încadrare politică a religiei cât despre o adevărată suprapunere, parţială, legitimată prin Constituţie, în condiţiile în care fiecare parte a ansamblului social este legată de alta. Dacă Ministerul Waqf are sub tutelă marea majoritate a moscheilor din Egipt, portofoliile Educaţiei sau Afacerilor Sociale sunt, de fapt, rezervate oamenilor apropiaţi de autorităţile religioase. În centrul acestui mecanism instituţional se găseşte moscheea *al-Azhar*, a cărei universitate este renumită în întreaga lume musulmană. Rectorul său reprezintă cea mai înaltă autoritate religioasă a islamului sunnit, ceea ce reprezintă un motiv de mândrie şi o miză politică de rang înalt. Astfel, după reforma universităţii islamice ordonate de Nasser în 1961, rectorul de la *al-Azhar* este numit de preşedintele republicii. Această suprapunere parţială a puterilor, ca şi sensibilitatea politică pe care o implică povara administrării prestigioasei universităţi, face ca rectorul să fie ţinta extremiştilor. La începutul anului 2004, declaraţia moderată a rectorului de la *al-Azhar*, Mohammed Sayyed Tantaoui, pronunţată în faţa ministrului de interne al Franţei, Nicolas Sarkozy, în legătură cu legea franceză cu privire la interzicerea purtării vălului în şcoli, i-a adus critici puternice din partea săptămânalului egiptean *al-Usbu*. Publicaţia i-a cerut rectorului să demisioneze, apreciind că „această *fatwa* (aviz juridic), ca şi altele, au determinat declinul rolului Universităţii *al-Azhar* ca autoritate de referinţă pentru musulmani.

În realitate, forurile conducătoare de la *al-Azhar* sunt ele însele divizate în privinţa unor chestiuni sociale şi de morală care preocupă societatea egipteană. Academia de Ştiinţe Islamice, care a luat locul, în 1961, areopagului marilor ulemale, reprezintă bastionul conservatorilor în cadrul universităţii, care a ajuns, în ultimii

ani, chiar să interzică mai multe cărţi. Cu toate acestea, guvernul nu aplică întotdeauna „recomandările" emise de Academia de Ştiinţe Islamice a Universităţii *al-Azhar*. Astfel, în 2003, lucrarea *Porunci în dragostea femeilor*, carte a lui Ahmad al-Shihawi, nu a fost interzisă, cu toate că *al-Azhar* o declarase necorespunzătoare. Atunci, unde începe şi unde se termină puterea instituţiei *al-Azhar* în domeniu? În cadrul acestuia nu există nici bază legală, nici o doctrină clară. În 1994, o curte de justiţie egipteană a apreciat că Universitatea *al-Azhar* era singura autoritate căreia Ministerul Culturii putea să i se adreseze în probleme „referitoare la islam" – ceea ce putea să acopere orice – şi că tot ea urma să dea autorizaţii de difuzare pentru filme, cărţi şi casete cu subiecte religioase. Dar nu este vorba decât despre un aviz emis de o curte şi nu despre o lege. În practică, toate producţiile culturale sunt trecute prin sită de instituţiile religioase, fie musulmane, fie copte.

Odată cu radicalizarea unor grupări islamiste în anii 1980, marcaţi de atentatele îndreptate împotriva turiştilor, copţilor şi poliţiştilor, compromisul tacit existent în anii 1980 între puterea egipteană şi formaţiunile islamice nerecunoscute dar tolerate, precum *Fraţii Musulmani*, a fost rupt. Într-adevăr, în 1982, revista *Fraţilor Musulmani*, frăţie interzisă, a primit autorizaţia de publicare. Deschiderea scenei politice *Fraţilor Musulmani via* alegerile din 1984 şi 1987, a fost rezultatul unui pact implicit constând în a le permite acestora să ocupe domeniile pe care guvernul nu putea sau nu vroia să şi le asume (de exemplu problemele sociale), dar combătându-i cu putere pe islamiştii mai radicali decât ei. Tendinţa s-a inversat în anii 1990, când *Fraţii Musulmani* şi radicalii din gruparea *Gamaat Islamiya* s-au aliat în lupta generală împotriva extremismului religios.

Începând din 1996, Ministerul Wafd a preluat sub tutela sa cele 100000 de moschei din Egipt, dintre care unele deschise recrutării tineretului, mai ales *via* cluburile afiliate, unde se putea face sport şi, cu deosebire, arte marţiale, activitate considerată atunci ca îndoielnică.

În 2002, o nouă serie de măsuri a reglementat construirea moscheilor: depozit de garanţie de 50000 lire egiptene, suprafaţă minimă de 175 m^2, interdicţia construirii a două moschei la mai puţin de 500 de metri una faţă de alta... Aceste măsuri, în aparenţă tehnice, vizau, în realitate, să împiedice dezvoltarea micilor lăcaşuri de cult incontrolabile la parterul imobilelor. Ceea ce statul egiptean consideră a fi o luptă contra fanatismului reprezintă, de fapt, controlul predicilor. Dacă imamul rămâne, în teorie, liber să-şi aleagă tema predicii, câteva au fost interzise iar altele au făcut obiectul unor „recomandări". Supraveghetorii ministerului, în civil, în anumite moschei suspecte nu reprezintă o prezenţă rară.

Practici religioase, între adaptare şi inovaţie

Despre islamizarea Egiptului se vorbeşte mult, mai ales că se observă creşterea numărului de femei purtătoare de văl şi al celui de bărbaţi purtători de barbă şi de *zbiba*, adică de răni provocate din cauza frecării frunţii de covoraşul de rugăciune. Chiar dacă în 1980 noul articol 2 al Constituţiei a făcut din şaria sursa principală a legislaţiei şi, în timpul Ramadanului, a fost interzisă vânzarea alcoolului pentru egipteni, chiar şi pentru creştini, iar consumarea sa, proscrisă în cluburile de distracţii, ţara prezintă încă un larg spectru de practici religioase. Dacă islamizarea există, mişcarea nu arată totuşi, uniform: convieţuirea în locurile publice nu este câtuşi de puţin pusă în cauză, iar copţii îşi pot desfăşura activitatea, restricţii existând doar în privinţa codurilor de comportare în societate şi a semnelor exterioare referitoare la respectarea religiei. Se poate vorbi, mai mult decât despre islamizarea societăţii egiptene, despre bigotism şi despre conservatorism, ca şi despre presiunea socială, mai intensă astăzi decât cenzura din partea autorităţilor religioase. Dar această restricţie nu împrumută forme severe şi convieţuieşte cu ceea ce politologul Patrick Haenni numeşte un „islam de piaţă", în acelaşi timp riguros şi modern.

Perspectiva preluării puterii temporale de conducătorii spirituali islamişti şi catalogarea islamului ca utopie politică sunt astăzi, într-adevăr, puternic epuizate. În primul rând deoarece *Fraţii Musulmani* au plătit pentru tentativa de cucerire a puterii. În acelaşi timp şi pentru că recurgerea la violenţă de către o serie de grupări islamiste, mai ales de către *Gamaat Islamiya* în anii 1990, i-a discreditat pe zeloşii ce doreau aplicarea riguroasă şi imediată a şariei. În acest context, au apărut noi actori mai tineri şi care nu urmează aceleaşi cursuri universitare obişnuite unde merg autorităţile religioase. Întruchiparea acestui islam, în acelaşi timp strict şi modern – care utilizează internetul, televiziunea, dialectul local mai degrabă decât limba literară – este Amr Khaled, „predicatorul light", aşa cum îl poreclesc detractorii săi. El nu a absolvit Universitatea *al-Azhar* şi a „importat" pentru al său *talk show* televizat

Modernizare, diversificare şi rentabilizare a predicilor islamiste

Şeicul Khaled al-Guindi, în vârstă de 40 de ani, este un bărbat bine: costum la modă, barbă fină tăiată scurt, alură ademenitoare. El predică într-un limbaj simplu, cu succes şi cu spontaneitate, într-un mod care contrastează cu rigoarea limbajului clasic al şeicilor de la *al-Azhar*, de neînţeles pentru cei mai mulţi, adesea suspectaţi că nu ar fi decât protavocea guvernului. Totuşi, după 20 de ani de predică, Khaled al-Guindi a hotărât să demisioneze pentru o agitaţie ce i-ar fi pătat onoarea: fiind văzut ieşind dintr-o discotecă, el s-a pronunţat pentru reîntoarcerea la poligamie. După aceea, s-a reconvertit în chip fericit, susţinând cursuri *via* satelit şi prin telefonul islamic. Pentru unii „şeicii shows", a căror principală figură rămâne Amr Khaled, întruchipează o pervertire a transmiterii cuvântului divin, de care ei se îndepărtează cu adevărat în mod frecvent. Ultima modă în materie de predică islamică, este, într-adevăr, creşterea numerică a predicatorilor specializaţi, în probleme de nutriţie, de familie sau de sexualitate, ca şi în teologie sau în privinţa şariei. Astfel, Abdel-Basset Mohammad a devenit predicator în probleme de dietă. Şeikh Ahmad al-Hifri, care nu este medic, recomandă tămăduirea prin „aplicarea de ventuze", iar Magda Amer, tânără predicatoare pentru burghezia cairotă, este interesată de yoga (declarată printr-o fatwa oficială ca fiind activitate neconformă cu islamul) şi de reflexologie. Difuzate la început pe casete care animau nopţile Ramadanului, aceste predici iau din ce în ce mai mult calea Internetului.

metodele teleevangheliştilor americani: spectacol, apropiere de telespectatori, voioşie, religie individualizată şi, la liberă alegere, accent pus pe pacea spirituală interioară, refuzarea academismului... Acest islam atrage, în mod special, o burghezie cairotă care speră că ar putea trăi în acord cu preceptele religioase, fără a abandona consumul mondializat, din moment ce regulile de urmat nu se opun, în final, modului de viaţă occidental decât în privinţa alcoolului şi sexualităţii. Acest islam este răspândit mai ales în aşa-numitele „saloane islamice" sau *halaqat* (cercuri). Reuniunile săptămânale adună, câteodată, înalta societate feminină din Cairo în jurul unei predicatoare, după modelul lui Suzie Mazhar, care a înţeles că le atrăgea pe femeile ce nu ar fi ajuns niciodată să urmeze lecţii la moschee.

În acest islam modernizat, însemnele religioase sunt reinterpretate. Fularul, semn al „renaşterii islamului" în anii 1970, nu mai este purtat în special ca marcă a islamismului pur şi nu se mai vinde numai în faţa moscheilor, ci îl vezi expus şi la prezentările şi în magazinele de modă, păstrându-şi, în continuare, şi dimensiunea religioasă. *Nashid*-ul, cântec religios moştenit din sufism şi readus în atenţie de grupările islamiste în campusuri, la începutul anilor 1970, se inspira din scrierile militanţilor închişi pentru laude aduse djihadului sau intifadei. El se deschide astăzi către alte teme şi alte instrumente, iar unele grupuri fac concurenţă muzicii pop egiptene, combinând romantismul cu entuziasmul patriotic pentru Palestina sau Irak. Cântăreţi precum Yusuf Islam, de cetăţenie britanică, pentru care muzica pop este plasată în serviciul lui Dumnezeu, după modelul grupurilor de rap şi de rock americane evangheliste, sunt foarte populari în Egipt.

Islamul burghez, mondializat şi „light", nu trebuie să mascheze două elemente. Pe de o parte, formele mai mult sau mai puţin persistente ale radicalizării, legate de „islamul deşertului", wahhabismul adus din Arabia Saudită, odată cu reîntoarcerea muncitorilor egipteni de acolo. Unii, după modelul scriitorului Gamal Ghitany, apreciază chiar că deschiderea Egiptului la acest islam reacţionar

Vălul, la modă pentru toate

Creşterea numărului de femei purtătoare de văl în Egipt este izbitoare şi *niqab*-ul (mare văl închis la culoare, acoperind corpul din cap până în picioare), îmbrăcămintea cerinţelor salafiste, apar tot mai evidente în ultimii ani. Vălul intervine ca subiect de discuţie în mod constant: de exemplu, în 2004, televiziunea publică egipteană a declanşat scandal prin interzicerea apariţiei pe ecran a trei prezentatoare, după ce ele au început să poarte văl.

În Coran, versetele care revin mereu în discuţie în privinţa portului vălului sunt în număr de două: „O, profetule! Spune soţiilor, fiicelor şi femeilor credincioşilor să se acopere cu văl: pentru ele, acesta este cel mai bun mod de a se face cunoscute şi de a nu fi ofensate" (XXXIII, versetul 59 – sura Aliaţilor) şi „Spune credincioaselor să nu-şi arate podoabele, să nu-şi dea jos vălul de pe umeri" (XXIV, versetul 31 – sura Luminii). Precum majoritatea versetelor, şi acestea pot fi interpretate într-o manieră diferită. Gamal al-Banna, fratele cel mic al întemeietorului organizaţiei Fraţilor Musulmani şi autor al unei opere referitoare la chestiunea vălului, susţine că respectivele versete nu cer musulmancelor să-şi acopere părul, ci numai să poarte îmbrăcăminte decentă. Unii merg până la a afirma că musulmanul care îi impune unei femei să poarte vălul nu îşi înţelege religia, căci este zis în Coran: „Fără restricţie în religie" (II, versetul 256, sura Vacii).

Motivele pentru portul vălului sunt multiple: recomandările venite de la *al-Azhar* sau din partea unor predicatori independenţi, constrângerile sociale în anumite meserii sau în anumite cartiere, „moda" unei burghezii bigote, dar şi autonomia, câteodată foarte puternică, a femeii purtătoare de văl care, odată „protejată" de el, poate mai uşor să se emancipeze din sfera familiei şi să acceadă la piaţa muncii sau în spaţiul public. Drept dovadă, vălul se prezintă în diferite forme ce pot fi considerate ca un pluralism al vocilor într-o societate unde dominaţia bărbaţilor şi ideologia privesc mai degrabă practicile sociale şi economice decât pe cele religioase. Vălul nu mai desemnează o identitate omogenă şi nu mai constituie un semn univoc. Astfel, magazinul de lux *Beyman* a organizat, într-un luxos hotel din Cairo, o prezentare de modă pentru femei purtătoare de văl, care rivalizează în privinţa culorilor şi manierelor originale cu purtarea fularului. Cele mai îndrăzneţe în această „modă islamică" sunt aşa-numitele *„mohaggabate chic"* (adică „văluri elegante"), acuzate, câteodată, de a face joc dublu. Astfel, acestea permit ascunderea părului pentru a scoate în evidenţă mai bine silueta. De asemenea, se mai pot vedea la Cairo un fel de văluri mai mici, în culori strălucitoare, asemănătoare cu un tip de pantaloni mai strânşi pe corp, precum şi aşa-numitele *tee-shirts*, adică un fel de bluze mulate, cu mâneci scurte, care, suprapuse fiind într-un mod anume, amintesc de moda europeană de dezvăluire a buricului... fără să îl arate.

este mai periculoasă pentru ţară decât orice putere străină. Pe de altă parte, menţinerea formelor populare, adaptate la vechile tradiţii, dar reinterpretate.

Confrerii sufite, muled şi practici religioase populare

Sufismul, *tasawwuf* în limba arabă, este o mişcare mistică a islamului, care s-a răspândit din Persia, mai ales între secolele al IX-lea şi al XII-lea. Sufismul a contribuit în special la creaţia artistică, mai ales în materie de poezie, cântece şi dansuri, tot atâtea „căi" („confrerie" se spune în arabă *tariqa*, acest cuvânt însemnând „drum" sau „cale") care permit apropierea de Dumnezeu. Dervişii care se învârt ameţitor, cunoscuţi în Europa, sunt adepţii unor forme de sufism dezvoltate în Siria, Turcia şi Iran. În Egipt, călătorul îi va întâlni pe vapoare şi în hotelurile pentru turişti. Practica nu are nimic foarte egiptean, chiar dacă ministrul Culturii, pentru plăcerea turiştilor, folcloriştilor şi egiptenilor, a întemeiat, acum mai bine de zece ani, o trupă de dervişi şi de muzicanţi pe care poţi să-i admiri la Palatul Ghuriya din oraşul vechi la Cairo. Dacă spectacolul în sine nu are autenticitatea dorită, în schimb, muzicanţii, care dau un adevărat regal, nu te lasă să te plictiseşti.

Egiptul numără cincizeci de confrerii sufite recunoscute oficial de guvern, protejate de o lege specială, care face referiri la membrii lor şi la administrarea bunurilor acestora. Unele sunt foarte vechi, fiind întemeiate pe baza învăţăturilor unui important personaj al istoriei islamului şi au avut adesea un mare rol în răspândirea sufismului în anumite regiuni, chiar şi dincolo de graniţele ţării. Chiar dacă autorităţile religioase ortodoxe islamice au considerat întotdeauna conferiile ca fiind suspecte, acestea structurează şi controlează pe larg societatea egipteană, mai ales în mediul rural.

În timpul *muled*-urilor (sărbători populare), confreriile sufite din Egipt se reunesc şi adună milioane de oameni, după un calendar

de festivităţi care începe cu cea mai importantă dintre acestea, *muled al-nabi*, sărbătoarea naşterii profetului. Toate confreriile defilează în cartierul *al-Azhar*, într-o procesiune, *zaffa*, plină de culoare, unde oamenii scandează numele profetului în ritmul bătăilor de tamburine, în urma *khalif*-ului, şef spiritual al confreriei care, până nu demult, defila maistuos pe un cal pur-sânge arab. În această zi se mănâncă dulciuri realizate în formă de figurine rozalii şi *lukum* (o prăjitură întâlnită în Orient, făcută dintr-un aluat dulce aromat).

Egiptul şi capitala sa pot fi străbătute de la un *muled* la altul, în afara cărărilor bătătorite. La Cairo, cel al lui Sayda Zaynab este cel mai cunoscut, mai ales pentru noaptea cea mare, care încheie festivităţile. Timp de o săptămână, în corturile confreriilor se desfăşoară *zikr*, învârtiri ameţitoare şi euforizante ale zecilor de trupuri aliniate cu zecile, în ritmul cântecelor pentru glorificarea profetului. Atunci sunt instalate taberele provizorii ale oamenilor sosiţi din întregul Egipt, manejurile colorate, venite parcă din alt timp, poligonurile de tir cu carabina, se organizează numere de circ ale femeii cu barbă, ale dresorului de şerpi, ale înghiţitorului de săbii. Sărbătoarea lui Hussein, martir al islamului şiit, adună mii de musulmani ismaeliţi, sosiţi mai ales din Pakistan şi recunoscuţi datorită costumele lor tradiţionale. În Oraşul morţilor sunt înmormântaţi numeroşi sfinţi musulmani iar vizitarea mormintelor acestora de *muled* constituie un motiv de consideraţie şi ocazie de plimbare prin întinsul cimitir fatimid.

O personalitate care se sărbătoreşte de *muled* nu este obligatoriu întemeietoare a unei *tariqa*, ci poate fi cât se poate de contemporan. *Muled*-urile se organizează periodic, însă multe sunt ciudate: fostul ministru al Agriculturii, încă în viaţă, şi-a construit un mausoleu în Deşertul Fayum şi în fiecare an este celebrat *muled*-ul său! Fiecare oraş şi sat din Egipt are sfântul său local. Acesta poate fi un personaj important al istoriei islamului, precum Sayd al-Badawy la Tanta, întemeietor al puternicei confrerii de la Ahmadyya, sau Abu Hajjaj la Luxor, fondator al oraşului, a cărui procesiune

seamănă izbitor cu cele ale sărbătorilor consacrate zeului Amon din Antichitate. Dar cel sărbătorit poate fi şi un om din popor, căruia *baraka* (mila lui Dumnezeu) i-a dat puteri extraordinare. Aceşti oameni, în general foarte săraci, sunt, cel mai adesea, păstrătorii unor interpretări puţin ortodoxe în islam. Astfel, şeicul Abu Gumsan (mort în anii 1980 şi al cărui *muled* este celebrat, în special, toamna), din satul Gurna, la vest de Luxor, se bucura de aprecieri deosebite pentru puterile sale de înlăturare a sterilităţii la femei şi pentru frazele spuse în mod direct şi care nu respectau regulile.

Autorităţile de la *al-Azhar*, ca şi organizaţiile islamice, nu simpatizează câtuşi de puţin cu acest islam al poporului şi prin popor, ce ameninţa să le scape de sub control şi la care nu se alătură decât în privinţa principiilor generale avute în vedere pentru a le impune. Sfinţii musulmani pot să fie cinstiţi, de asemenea, şi de copţi, cu propriile lor *muled*-uri, la care asistă şi musulmanii. *Muled*-urile sunt legături esenţiale, în care există schimburi intercomunitare, mai ales în sudul Egiptului, unde creştinii şi musulmanii îşi comemorează împreună sfinţii respectivi. Aceste evenimente amintesc faptul că Egiptul reprezintă încă un pământ unde convieţuirea rămâne încă posibilă, chiar dacă radicalii de toate tipurile doresc să aţâţe focul pe jăraticul animozităţii interconfesionale.

Copţi şi minorităţi religioase în Egipt

Creştinii din Egipt au numeroase motive să fie mândri de istoria lor. După Evanghelia lui Matei, Sfânta Familie s-a refugiat în Egipt, pentru a scăpa de furia lui Irod, iar astăzi se pot vizita anumite locuri renumite ale trecerii ei prin această ţară. Unul dintre ele este Biserica *Sfântul Serghie*, de la Cairo, locul unde Sfânta Familie a stat o vreme, sau la „Muntele Mâinii", de la Jebal al-Teir, unde Pruncul a făcut un miracol, oprind din rostogolire un bloc de piatră pe care s-a întipărit urma mâinii Sale.

Religia Egiptului antic: panteon şi supravieţuiri

Se spune că acele curmale găsite în templele de la Dendara şi de la Karnak au virtuţi afrodisiace şi că vindecă impotenţa sexuală. La Karnak, uriaşul scarabeu de la intrarea sitului apei sacre este celebrat pentru a stimula fertilitatea şi se povesteşte că femeile din sat continuă să vină noaptea în acele locuri. Aşadar, nu trebuie să te mire să vezi că turiştii se învârt de şapte ori în jurul scarabeului sacru sau că anumite persoane se lungesc în sala coloanelor din templul de la Karnak, purtând lungi cămăşi albe, mici glugi, psalmodiind într-un limbaj ezotreric.

Legendele încă îi mai inspiră mult pe misticii contemporani. Mult timp, un ghid din cartierul Piramidelor, care de atunci a făcut avere, putea deschide camera sarcofagului noaptea, în schimbul câtorva mii de dolari, pentru grupurile de adoratori ai lui Amon şi ai altor zei antici. În afară de folclorul de piaţă destinat turiştilor în căutare de aventuri mistice, influenţa Egiptului antic se menţine în practicile cât se poate de contemporane, în care viaţa şi moartea, anticul şi modernul se amestecă. Nu poate fi mai bine ilustrată această proprietate a locurilor decât prin exemplul templului de la Luxor: în incinta antică, se găseşte ridicată pe fondaţiile unei biserici, moscheea sfântului întemeietor al oraşului, Abu Hajjaj, care potrivit legendei s-a opus puternic faraonului. *Zaffa muled*-ului, a cărui barcă de aur aminteşte în mod incontestabil de cea antică a lui Amon, urmează calea procesiunii, aşa cum se poate admira în scenele gravate pe pereţii templului.

Primele mărturii despre existenţa creştinismului în Egipt datează din secolul al II-lea. Răspândirea noii religii a fost corolarul dezvoltării unei limbi specifice, cea coptă, la a cărei scriere se utilizează alfabetul grecesc dar care cuprinde şi semne hieroglifice. De altfel, concordanţele dintre alfabetul grecesc şi hieroglife, de pe piatra de la Rosette, i-au permis lui Champollion să descifreze limba vechilor egipteni. Pe această bază, copţii din Egipt se consideră păstrătorii acelei vechi moşteniri, într-o filiaţie exprimată mai cu seamă printr-o limbă aparte, astăzi cu întrebuinţare esenţialmente liturgică.

Cuvântul copt este derivat din limba greacă, format pe baza unui termen faraonic desemnând sanctuarul de la Memfis. Pentru arabii musulmani, termenul *qubti* îi desemnează pe toţi creştinii din Egipt. Copţii au propria lor patriarhie, după Conciliul de la

Chalcedon şi după disputa monofizită care, în anul 451, a marcat separarea Bisericilor din Orient.

Copţii reprezintă astăzi, potrivit datelor oficiale, în jur de 6% din populaţia egipteană, o cifră pe care unii o contestă, cei proveniţi din comunităţile expatriate susţinând că aceştia ar putea reprezenta aproape 15%. Muhammad Haykal, intelectual eminent, amintea cu vehemenţă, cu ocazia unui colocviu referitor la minorităţile din lumea arabă, între care erau socotiţi şi copţii, că aceştia „nu sunt o minoritate, ci o componentă de nedespărţit a întregului bloc uman şi de civilizaţie ce îl constituie poporul egiptean". După promulgarea Constituţiei din anul 1923 şi după refuzul explicit al consiliului copţilor de a beneficia de o cotă din locurile din parlament ori de a înfiinţa un partid propriu, problema cetăţeniei egiptene, acordată atât musulmanilor cât şi copţilor, părea definitiv rezolvată. Nu îşi înscrisese Partidul *Wafd* pe siglă biserica şi moscheea, într-o viziune unitară a Egiptului independent? Miniştri şi prim-miniştri de origine coptă au făcut parte din guvern înainte de revoluţie, iar consensul părea să se menţină, în ciuda câtorva scrâşniri din dinţi faţă de discriminarea suferită în încercarea de a ajunge în posturi de răspundere de-a lugul regimurilor succesive ale Egiptului independent, şi mai ales după exilul patriarhului Shenuda al III-lea, părinte al reînnoirii politice copte, care l-a înfruntat pe Sadat. În fine, puternica prezenţă a copţilor în afacerile economice ale ţării par să compenseze tăcerea lor politică.

Totuşi, din anii 1990 şi după înmulţirea conflictelor interconfesionale, mai ales a atacurilor organizaţiei *Gamaat Islamiya* împotriva bisericilor şi instituţiilor copte din sudul ţării, fisura modelului unitar naţional nu a încetat să se adâncească, ridicând într-o manieră spinoasă ceea ce este convenit a fi numită, de acum înainte, „problema coptă" şi punând în pericol şi sacrosancta unitate naţională. Desigur, Shenuda al III-lea i-a chemat pe copţi să-l voteze pe Mubarak la alegerile prezidenţiale din septembrie 2005. La rândul său, preşedintele egiptean a decretat, în 2004, ca sărbătoarea de Crăciun a copţilor (7 ianuarie) să fie, de atunci,

sărbătoare naţională. În 2005, el a autorizat reconstruirea bisericilor distruse şi renovarea vechilor edificii, apoi şi-a dat acordul pentru crearea a două canale de televiziune prin satelit copte. Numai că în decembrie 2004, o femeie coptă a fost „ridicată" şi „forţată" să se convertească la islam, potrivit versiunii oficiale. Manifestaţia organizată pentru reîntoarcerea în sânul comunităţii a degenerat în confruntări cu poliţia, care a arestat mai multe persoane. Afacerea a făcut mare vâlvă, iar Shenuda al III-lea s-a retras la Mănăstirea *Wady Natrun*, în semn de protest, şi a cerut eliberarea celor arestaţi, sfârşind prin a o obţine. Mai puţin frecvente, problemele de convertire repun, de fiecare dată, problema echilibrului intercomunitar. Pe de altă parte, victoria relativă a *Fraţilor Musulmani* în alegerile legislative din 2005 a determinat numeroase reacţii ale copţilor. Aşa a făcut Milad Hanna, un intelectual egiptean renumit, care ameninţa atunci că-şi „face valizele" dacă Fraţii ajung la putere. La Alexandria, în octombrie 2005, în plină campanie electorală, ciocnirile între cele două tabere au pornit de la difuzarea unui DVD cu o piesă de teatru al cărei subiect se referea la deziluzia unui tânăr de confesiune coptă convertit la islam, care a descoperit „violenţa", „contradicţiile" şi „minciunile musulmanilor". Manifestanţii au cerut scuze din partea patriarhului Shenuda al III-lea, care a refuzat să le acorde, iar răzmeriţa s-a soldat cu trei morţi şi 80 de răniţi. În sfârşit, dacă extremiştii au un mare interes să aţâţe vechile animozităţi interconfesionale, influenţa crescândă a copţilor expatriaţi, mai ales în Statele Unite (un raport despre situaţia copţilor emoţionase Congresul american, care ameninţase atunci să îngheţe ajutoarele pentru dezvoltare acordate Egiptului), constituie un factor de destabilizare, atât în sânul comunităţii copte egiptene, cât şi în relaţiile cu puterea şi cu musulmanii în general.

Egiptul numără, de asemenea, o mică comunitate armeană, de aproximativ 10000 de oameni, care trăiesc la Alexandria şi Cairo. Ea are biserici proprii, patriarhat, situat pe strada Ramses, şcoli proprii, cluburi de distracţii, instituţii şi o publicaţie, *Arey*. Prezenţa armenilor în Egipt datează din epoca Fatimizilor, dar mai ales din

secolul al XIX-lea, în urma persecuţiilor suferite în Imperiul otoman, ceea ce a făcut ca migraţia către Egipt să fie mai importantă numeric. Relativ bine integrată în societatea egipteană a epocii, păstrându-şi identitatea şi limba, comunitatea armeană a dat naţiunii egiptene un prim-ministru, Nubar Paşa, şi a contribuit pe larg la evoluţia vieţii politice şi economice a ţării de-a lungul ultimelor două secole. Prezenţi în orfevrărie şi croitorie, armenii au fost şi pionierii comerţului cu tutun şi ai artelor. Astfel, Arman şi Van Leo au introdus fotografia în Egipt; Nubar, Hampar şi Berberian au zămislit generaţii de tipografi.

Numărând 80000 de oameni la începutul secolului trecut, comunitatea evreiască din Egipt avea după Al Doilea Război Mondial mai mult de 20000. Astăzi mai are doar 200. Unii, foarte activi în politică, au participat la luptele independentiste şi la întemeierea Partidului Comunist Egiptean. Mulţi au însufleţit viaţa culturală şi artistică, mai ales în cinema. Începând din 1948, conflictul israeliano-arab şi naţionalismul exacerbat au pus în chestiune prezenţa seculară a evreilor în această ţară. Cei mai mulţi au fost nevoiţi să-şi facă bagajele după revoluţia din 1952. Cei care au rămas, adesea din convingere naţionalistă, după modelul lui Yusef Darwish, dispărut în 2006, au cunoscut închisorile din vremea lui Nasser. Astăzi, sinagoga nu mai primeşte deloc vizitatori, iar vechiul cartier evreiesc situat în apropiere de Ezzbekkya a mai păstrat doar numele *harat al-yahud*, „Strada evreilor".

9

Moravuri, trup și sexualitate

Primele două întrebări pe care le veţi pune egiptenilor vor fi, în ordine: sunteţi căsătorit? Apoi: aveţi copii? Familia, adesea numeroasă (media naţională este de 3,3 copii la o femeie), este într-adevăr pivotul vieţii sociale şi întruchipează un ideal de viaţă. O serie de evoluţii recente îşi aduc contribuţia la fisurarea unui model făcut rigid de cutume şi de *fiqh*, jurisprudenţa musulmană întemeiată pe Coran şi Sunna, şi prezentat la cursurile de istorie de ulemale. Dreptul egiptean este întemeiat pe şaria, mai ales în privinţa familiei, un domeniu rezervat (şi un drept incontestabil) pentru conservatorii religioşi.

Nunta se situează, în acelaşi timp, în centrul vieţii sociale şi în inima modelului familial al egiptenilor. La ţară, nu sunt rare cazurile în care ceremoniile se desfăşoară pe durata unei săptămâni. Semnarea contractului de căsătorie (*katb al-kitab*) în prezenţa *mazun*-ului (judecător islamic) pecetluieşte în mod oficial uniunea a două persoane şi se face, în general, într-un cerc restrâns de persoane. Nunta este o sărbătoare în doi timpi, care se desfăşoară de regulă pe durata a două – trei zile. Momentele principale sunt cele numite *henna* şi *farah* (adesea miercurea şi joia). În ziua de *henna*, fiecare dintre soţi organizează o petrecere în familia sa. Ei se pregătesc pentru marea seară, împreună cu invitaţii. Aceasta este mai mult sărbătoarea miresei, ce se pregăteşte să părăsească familia

în care a crescut. În ziua de *farah* (a sărbătorii), tânăra soţie ajunge în noua ei casă, petrecerea se află în toi, apoi tinerii căsătoriţi se retrag în apartamentul lor pentru a pecetlui definitiv uniunea dintre ei, în timp ce invitaţii continuă sărbătoarea. La ţară, chiar şi astăzi, batista albă pătată cu sângele tinerei (presupusă fecioară, în caz contrar femeile îşi iau măsuri) este arătată de la fereastra camerei mirilor, cu ţipături emise de femei. A doua zi, dimineaţa, se desfăşoară *sabahiya*, care încheie ceremonia de nuntă: invitaţii vin să sărbătorească la locuinţa soţilor şi li se oferă mâncare.

Dacă proaspătul mire întâmpină oarece dificultăţi în a-şi onora îndatoririle de soţ faţă de frumoasa lui aleasă, onoarea familiei este pusă în joc de-a lungul câtorva zile. Se cere atunci unei femei să verifice dacă tânăra fată este încă fecioară. Practică dintr-un alt timp, care tinde să dispară dar care arată în ce măsură constrângerile sunt importante şi cât de mult păstrează Egiptul la tot pasul puternice tabuuri (precum cele referitoare la impotenţă sau la educaţia sexuală a tineretului înainte de căsătorie).

În înalta societate egipteană, căsătoria reprezintă o afacere economică, permiţând atât afişarea bogăţiei, cât şi a sferelor de influenţă ale familiilor mirilor. În aceste cazuri, nunţile sunt organizate în marile hoteluri internaţionale ale capitalei sau în staţiunile balneare la modă, ceea ce îl uluieşte, câteodată, pe turist, joi seara, atunci când hotelul unde stă este ocupat de femei îmbrăcate elegant, iar muzica izbucneşte de peste tot. Însă dimensiunea economică şi socială a căsătoriei există la toate nivelurile societăţii, fiind formalizată prin caietul de *nuqta* (micile donaţii). Tot ceea ce dau invitaţii la nuntă în bani sau cadouri este strict consemnat. Aceasta reprezintă însă un fel de împrumut pe termen nedeterminat, căci familia mirelui sau cea a miresei trebuie să doneze, în schimb, o sumă sau un bun cel puţin egal cu ceea ce a primit, la viitoarea nuntă a familiei invitate... Obiceiul demonstrează cum se construiesc legăturile de solidaritate între familii, oamenii înapoindu-şi unii altora obligaţiile. *Nuqta* se transmite copiilor, care vor deveni, la maturitate, la rândul lor, datornici şi creditori...

Rotiţă importantă în cadrul angrenajului organizării sociale, scopul principal al căsătoriei rămâne naşterea de copii, motivul extremei bucurii manifestate de egipteni la toate ceremoniile. Una dintre cele mai îndrăgite sărbători este cea numită *Subu* (denumire derivată din cifra 7), ţinută atât de creştini cât şi de musulmani în a şaptea zi de la naşterea copilului: cântări pentru copii, lumânări, dulciuri (între care delicioase boabe de năut îndulcite) şi ritualuri de alungare a sorţii nefaste, iar şapte lucruri (orez, linte şi altele) sunt date pentru îndepărtarea spiritelor rele. Cea mai în vârstă dintre membrele familiei pune atunci copilul într-o pânză de dantelă, după ce o azvârle în aer de şapte ori. Mama este cea care trece de şapte ori pe deasupra un cuţit, pentru alungarea spiritelor rele. De fiecare dată, cea mai în vârstă, lovind puternic cu o bară din bronz în pământ, dă un sfat copilului, precum „să-ţi asculţi mama, să nu îl asculţi pe tată!", pe care toată lumea îl repetă în cor.

Celibatul este considerat în Egipt un eşec social. El este legat de economia mariajului, din câte se pare: bărbatul trebuie să aibă o locuinţă, o mare parte a mobilei şi aşa-numita *chabka*, adică nişte bijuterii de aur, pe care le oferă logodnicei reprezentând un fel de fond de ajutor pentru soţie, mai ales la ţară, unde ea nu are, în general, un cont în bancă. Mariajul este o investiţie grea pentru cele două familii şi se realizează în urma unei perioade de ani întregi de economii. O căsătorie obişnuită în mediul urban poate ajunge la costuri de până la 10000 de euro.

Modelul familial şi social egiptean rămâne întemeiat pe un mariaj puternic. Fiecare om are, într-adevăr, datoria să se căsătorească, fiindcă orice act sexual în afara mariajului – *zina* – este un păcat de moarte. Dacă fecioria tinerei fete are o importanţă capitală la musulmani, ea este considerată astfel şi de către creştini. Mariajul cvasigeneral implică instituţii şi practici sociale susceptibile să reducă hazardul. Endogamia, până la un punct de înrudire după tată mai mult sau mai puţin îndepărtat, reduce – pentru a replua expresia demografului Philippe Fargues – „rolul hazardului, al peţitorului nedorit, înlocuind o regulă socială (luarea în căsătorie a

Căsătoriile clandestine

În tradiția islamului șiit există *zawaj mutaa*, o căsătorie temporară, al cărei termen este fixat dinainte. Cu toate că ortodoxia sunnită a declarat-o total împotriva legii, şi-a făcut apariția în Egipt mai ales din cauza bogaților vilegiaturişti din Golf. Ei își aranjează, cu prețul câtorva dolari, un astfel de „angajament" cu tinere fete, pe o perioadă de câteva săptămâni, mai bine zis de câteva ore, în cadrul unei prostituții deghizate, ce le dă posibilitatea să evite poliția de moravuri. Dar cel mai frecvent tip de căsătorii cladestine în Egipt este cel denumit *urfi*. Deşi neînregistrat legal şi rămas ascuns în familie, nu este, oficial, împotriva recomandărilor din Coran, din moment ce are consimțământul liber exprimat al soților şi semnătura unui angajament, cel mai adesea în fața unor martori discreți. *Urfi* fusese folosită în timpul războaielor arabo-israeliene pentru a permite văduvelor soldaților să se recăsătorească fără a pierde dreptul de pensie de pe urma defunctului. Astăzi este răspândit în campusurile universitare din Egipt, fiind practicat de numeroşi studenți foarte săraci ca să-şi permită o căsătorie adevărată. Acest act simplu, pe care soții îl semnează declarându-se uniți în fața lui Allah şi a profetului său, constituie unul dintre puținele mijloace care permit o viață amoroasă înainte de 35 de ani, când condițiile socio-economice fac imposibile cumpărarea unui apartament, organizarea ceremoniei de nuntă costisitoare şi livrarea zestrei necesare organizării căsătoriei oficiale. Totul se complică în cazul în care contractul *urfi* a fost rupt dacă unul dintre soți este promis de familie altcuiva, dacă aleasa îşi pierduse virginitatea sau dacă a rămas însărcinată. Contractul nu dă, de altfel, niciun drept femeilor şi nici copiilor născuți dintr-o astfel de uniune, eliberarea unui certificat de naştere fiind condiționată de recunoaşterea paternității în cadrul unui mariaj oficial. Acest sistem profund inegal şi discriminatoriu pentru femei a fost, totuşi, fisurat de Hind al-Hinawy, o tânără care a avut curajul să înfrunte public unul dintre tabuurile cele mai puternice ale societății egiptene. Creatoare de modă, provenită din cadrul burgheziei intelectuale cairote, ea a ajuns, în 2006, în urma unei lungi proceduri juridice şi a unor dezbateri furtunoase în presă – care au agitat întreaga lume arabă – să obțină recunoaşterea fiicei sale, născute dintr-o căsătorie de tip *urfi* cu fiul unui cunoscut actor egiptean. Dincolo de polemica referitoare la mariajul de tip *urfi*, cazul a făcut să apară problema crucială a existenței juridice a copiilor nerecunoscuți de tatăl lor şi/sau născuți dintr-o uniune non-oficială. Ea constituie, de acum încolo, jurisprudență pentru cele 20000 de procese de paternitate pe care le cunoaşte Egiptul în fiecare an.

verişoarei din partea tatălui) cu un proces întâmplător (întâlnirea sufletului pereche)". Acest sistem matrimonial se regăseşte atât la musulmani, cât şi la creştini, din moment ce zestrea şi endogamia

constituie o logică coerentă în perspectiva unei acumulări a bogăţiei şi a transmiterii bunurilor familiale, mai ales a pământurilor. Preferinţa acordată legăturilor de sânge continuă să existe, aşadar, în Egiptul contemporan, chiar dacă ridicarea nivelului de studii, urbanizarea şi mobilitatea crescândă a populaţiei face să se reducă acest tip de căsătorie.

Poligamia – căreia islamul îi fixează limite: nu mai mult de patru soţii şi numai dacă primele o acceptă pe una nouă şi doar dacă bărbatul se obligă să satisfacă nevoile fiecăreia dintre ele într-o manieră echitabilă – a scăzut odată cu instrucţia şcolară, însă nu uniform. Sinuozităţile curbei descreşterii poligamiei au câteodată cauze uluitoare. Diminuarea poligamiei, în mod constant la mijlocul secolului al XX-lea, s-a atenuat în anii 1980, odată cu reîntoarcerea emigranţilor din Golf, care aduceau cu ei modele matrimoniale poligame şi mijloace financiare care le permiteau noi mariaje. Căsătoriile poligame, care rămân minoritare, nu sunt, totuşi, atât de simplu de corelat cu statutul social al bărbaţilor, din moment ce nu depăşesc 10% la scara societăţii, de la cadrele superioare şi până la profesiuni obişnuite.

Acest model familial încă încremenit a cunoscut fisuri, dar ele nu corespund acuzaţiei, lansate de conservatorii de toate tipurile, a unei disoluţii a tradiţiei din cauza loviturii de baros cauzate de mondializarea moravurilor şi culturii dominate de Occident. Concubinajul şi uniunea liberă, astăzi majoritare în Occident, sunt moduri de viaţă necunoscute în Egipt – ar fi imposibil pentru un cuplu de egipteni necăsătoriţi să împartă aceeaşi cameră de hotel sau un apartament, însă mariajul de tip *urfi* este o formă de ocolire a căsătoriei şi se aseamănă, într-o anumită măsură, concubinajului, interzis de legea egipteană.

Relaţiile în afara căsătoriei şi micile aranjamente pentru mariaje temporare – care există în tradiţia şiită, dar au fost întotdeauna condamnate în islamul sunnit – se explică, în primul rând, printr-un factor endogen în societatea egipteană: creşterea constantă a vârstei de căsătorie, din cauza dificultăţilor socio-economice ce

nu permit construirea de noi gospodării, obligându-i pe egipteni să recurgă la strategii sexuale şi amoroase ocolitoare.

Progrese timide în privinţa drepturilor femeilor

Până nu demult, femeile egiptene care aveau copii cu străini – mai ales cele atrase de bogaţii cetăţeni din Golf, sosiţi la Cairo să facă ceea ce le era interzis în ţara lor – nu puteau să transmită naţionalitatea egipteană copiilor. Dreptul de sânge se aplica exclusiv în linie paternă. În jur de 800000 de copii se găseau atunci fără statut social, fără paşaport, fără posibilitatea de a fi primiţi în reţeaua învăţământului de stat şi în instituţiile publice de îngrijire. O lege din 2004, permiţând femeilor să transmită ele însele naţionalitatea egipteană, sancţionează fărâmiţarea modelului patriarhal, nevoit să bată în retragere datorită unor figuri emblematice ale feminismului egiptean, precum Hoda Sharawy, care şi-a scos vălul în anii 1930, ori, în zilele de astăzi, Nawal Saadawy şi foarte tânăra Hind al-Hinawy.

Fărâmiţarea este, în primul rând, vizibilă şi în privinţa dezvoltării dreptului de recurgere la divorţ. Marele succes cinematrografic al anului 2002, în Egipt, a fost *Soţul concediat*. Filmul are ca subiect necazurile provocate de un soţ al cărui neajuns, de nesuportat de soţia sa, era cel de a sforăi. Graţie unui avocat ingenios, soaţa a început o procedură juridică pentru a-l pedepsi pe zgomotosul soţ şi a ajuns să obţină divorţul, pe baza *khuli*, o nouă dispoziţie juridică introdusă în lege cu doi ani mai înainte. *Khul* este un cuvânt înseamnând „destituire" şi stabileşte, într-adevăr, pentru femeie dreptul de a iniţia o procedură de divorţ în faţa unui tribunal fără consimţământul soţului şi fără a avea motiv, dacă ea renunţă la avantajele materiale de care dispune. Divorţul nu devine real din acel moment, deoarece judecătorul propune o împăcare între părţi şi o obligă pe petentă la trei luni de aşteptare. La expirarea acestui termen, în caz de eşec şi dacă cei doi soţi au copii, se încearcă o a

doua împăcare, după discuţia cu un membru al familiei ales de fiecare soţ. Dacă nici acesta nu reuşeşte, judecătorul sfârşeşte prin a pronunţa divorţul. Dispoziţia se înscrie în cadrul unei reforme mai generale a legii cu privire la statutul social, din februarie 2000, care îl obligă astfel pe bărbat să pronunţe formula de divorţ în faţa unui judecător sau a unui cleric, autorizat să-l înregistreze.

Între ţările arabe, Egiptul a fost una dintre primele care, în anii 1920, a reglementat juridic mariajul, pentru a proteja, parţial, condiţia femeilor vizând modalităţile de divorţ, pensia alimentară datorată de soţ şi păstrarea copiilor. Evoluţiile au fost, în continuare, timide până la adoptarea legii din anul 1979, cu privire la statutul personal, cunoscută sub numele de *Legea Jinah al-Sadat*, după numele soţiei preşedintelui de atunci al ţării, iniţiatoarea ei.

Legea impunea, în primul rând, un contract scris, obligatoriu înregistrat de un *mazun*, notar însărcinat cu problemele de căsătorie şi de divorţ, şi se adapta situaţiei create de emigrarea a numeroşi egipteni în ţările din Golf, în anii 1970, renunţându-se, de exemplu, la prevederea de abandonare a domiciliului conjugal pentru soţie în cazul în care se găsea în imposibilitatea de a-şi însoţi bărbatul emigrat. Aplicarea legii a fost blocată în prevederile ei de bază prin decizia Înaltei Curţi Constituţionale, în 1985, acţionând pe cale juridică un compromis insuficient argumentat, potrivit căruia judecătorul avea, în ultimă instanţă, puterea discreţionară de a decide (cunoscut fiind faptul că, în Egipt, corpul juridic este dominat de conservatori). Aceasta a durat până la revizuirea legii statutului personal, la începutul anului 2000.

Importantele evoluţii legislative în favoarea femeilor nu privesc numai domeniul căsătoriei, din moment ce *fiqh*-ul – dreptul religios ce condiţionează exercitarea unei activităţi profesionale de către o femeie – a cunoscut, de asemenea, o îmbunătăţire continuă, dar cu o autorizare din partea tutorelui legal – tată sau soţ.

Întreruperea voluntară a sarcinii rămâne ilegală în Egipt, dar medicii dispun de o marjă de manevră pentru interpretarea celor două principii ale islamului în această privinţă. Primul autorizează

avortul dacă sarcina pune în pericol sănătatea mamei iar al doilea stipulează că numai din a treia lună de sarcină fătul primeşte suflet. Un avort nu rămâne, cu toate acestea, la îndemâna oricui şi se practică, adesea, în condiţii de igienă precare. Destul de rar se acţionează pentru sensibilizarea faţă de contracepţie şi de educaţia sexuală.

Afacerea *Queen Boat* şi ipocrizia cu privire la homosexualitate

În anul 2001, o razie a poliției a fost făcută pe *Queen Boat*, un vapor-discotecă ancorat pe Nil, cunoscut ca fiind locul de întâlnire al comunității gay din Egipt. Deoarece homosexualitatea nu reprezintă, juridic, un delict, Douăzeci şi unu de homosexuali egipteni au fost condamnați la pedepse mergând de la câteva luni la trei ani de închisoare pe baza unor pretexte pe cât de înşelătoare, pe atât de diferite – atentat la morală, reuniuni sataniste. Ei au suportat cele mai rele tratamente în cursul detenției şi au fost supuşi oprobiului public, după ce cotidianul guvernamental *al-Ghomoreyya* a publicat numele şi fotografiile tuturor acuzaților, relatând cu complezență rezultatele „examenului anal" la care au fost supuse victimele descinderii poliției. De atunci, principalele locuri de întâlnire ale homosexualilor şi-au închis porțile, cei care au avut mijloace au plecat în Europa, iar o unitate specială a poliției îi hăituieşte pe rețeua internet, devenit ultimul refugiu al unei comunități care, potrivit site-ului www.gayegypt.com – găzduit la Londra –, înregistrează o arestare pe zi şi trăieşte într-un climat de suspiciune permanent. Mobilizarea internațională în această privință a determinat acțiuni spectaculoase împotriva hărțuirii căreia homosexualii îi sunt țintă, dar nu a reuşit înlăturarea condamnării în societate a unei practici prezentate ca „occidentală", ignorându-se literatura arabă dedicată amorurilor masculine. Dezaprobarea morală care înconjoară homosexualitatea este daterminată şi de faptul că organizațiile de apărare a drepturilor omului din Egipt, cu excepția notabilă a Centrului *Hisham Mubarak*, au strălucit prin tăcere şi prin absență în apărarea acuzaților, de teama îndepărtării de opinia publică.

Atitudinea împotriva homosexualilor egipteni reprezintă produsul îndeajuns de obişnuit al unui regim autoritar, care dă astfel garanții componentelor conservatoare ale populației, din jurul unor demnitari religioşi ce pun înainte două versete ale surei profetului, în care populația Sodomei este astfel mustrată: „Săvârşiți acte carnale cu alți bărbați din lume? Şi vă abandonați soțiile pe care Domnul le-a creat pentru voi? Nu sunteți decât un popor de păcătoşi!". Dar ea mărturiseşte o ipocrizie atât de puternică, încât egiptenii fac distincția dintre homosexualii pasivi – „adevărații –, supuşi pedepsei, şi cei activi – care n-ar fi adevărați – chiar dacă, din cauza interdicțiilor cu privire la

sexualitate dinainte de căsătorie şi a frustrării pe care o poate determina după aceea, mulţi au cunoscut experienţe homosexuale. Cât despre lesbianism, nimeni nu vorbeşte nimic, ceea ce nu înseamnă, în mod evident, că nu ar exista.

Progresele juridice nu au împiedicat, cu toate acestea, crimele de onoare şi reticenţa faţă de discursurile cu privire la egalitatea dintre sexe. Un caz demn de a fi cunoscut a fost cel al feministei Nawal Saadawy după ce a declarat că pelerinajul constituie o rămăşiţă din păgânism, că portul vălului nu însemna o obligaţie în islam şi că legea religioasă cu privire la moştenire, care acordă bărbatului dublul părţii acordate femeii, era nedreaptă. Atunci, un avocat a acţionat-o în justiţie pentru apostazie, procedură devenită posibilă pe baza unei legi coranice ce autorizează pe oricare musulman să dea în judecată un coreligionar care defăimează islamul. În final, apostazia nu a fost recunoscută, dar Nawal Saadawy a fost silită să divorţeze de soţul său. Feminista egipteană va fi din nou acţionată în justiţie, în martie 2007, de Universitatea *al-Azhar*, din cauza unei piese de teatru criticate de Consiliul Islamic al Cercetării. În sfârşit, progresele înregistrate nu au pus capăt în niciun fel mutilărilor genitale ale femeilor.

Excizia: un tabu egiptean

În anul 2001, un film a determinat controverse. *Secrete ale fetelor* are ca subiect istoria unei tinere studente de 16 ani, care şi-a ascuns sarcina faţă de familia sa. Imediat după naştere, încă sub anestezie, un medic cu exces de zel i-a realizat, fără permisiunea familiei, o extirpare chirurgicală a clitorisului. Acest film este rezultatul unei dezbateri iscate în anul 1994, după ce, în perioada când oraşul Cairo găzduia Conferinţa Naţiunilor Unite pentru Populaţie şi Dezvoltare, canalul de televiziune american CNN a difuzat un documentar cu privire la excizia aplicată unei fetiţe

egiptene. Deşi cu două tăişuri – susţinătorii exciziei au profitat de situaţie pentru a vedea, în lupta împotriva practicii respective, rezultatul unui „complot cultural american" contra Egiptului –, mărturia a avut meritul de a sparge tăcerea strict respectată. Toate acestea s-au întâmplat cu toate că o lege din anul 1959 interzice personalului medical să practice excizia. Autorităţile religioase egiptene sunt împărţite în privinţa subiectului, chiar dacă, în textele sacre, nu există câtuşi de puţin vreo referire la excizie. Practica este anterioară islamului, necunoscută în Peninsula Arabia, întâlnită în ţara de pe Nil atât la musulmani, cât şi la creştini şi dusă către Africa de Vest prin islamizarea acestor pământuri.

O cercetare a scos la iveală cifre de neconceput – mai mult de 95% dintre femei au suferit excizii –, chiar dacă aceasta rămâne un subiect cu o veridicitate ce nu poate fi stabilită cu precizie din cauza modalităţilor de realizare şi a eşantioanelor participante la sodaj. Oricum ar fi, Egiptul are unul dintre procentajele cele mai ridicate de pe continentul african, deoarece aproape 80% dintre femei au suferit, fără îndoială, o clitoridectomie, iar unele dintre ele extirparea pe cale chirurgicală a labiilor mici şi mari, numită şi „excizia faraonică". Mame, taţi şi şeici îşi trimit mingea de la unii la alţii, după ce autorirtăţile au început, timid, să discrediteze asemenea practică.

Pentru a permite excizia, „argumentele" obişnuite sunt: tăierea clitorisului ar permite ca nou-născutul să nu fie rănit în timpul naşterii, iar menţinerea lui ar împiedica femeia să aibă un băiat şi, mai ales, ar fi cauza înflăcărării sexuale a fetelor. Cu atât mai rău, din cauza riscurilor. Cu atât mai rău dacă lama bisturiului cu care se face operaţia, realizată în cea mai mare parte a timpului de o *daya*, femeie recunoscută pentru îndemânarea sa în materie de naşteri şi de excizii, este refolosită fără a mai fi sterilizată. Cu atât mai rău, cu cât 1200 de fetiţe egiptene mor, în fiecare an, ca urmare a acestui obicei.

În iulie 1996, ministrul Sănătăţii a promulgat, în sfârşit, un decret ce interzice practicarea exciziei în instituţiile publice sau

private, cu excepţia celor motivate de o cauză medicală, condamnând şi personalul non-medical practicant. Dar, pedepsind personalul care practică excizia, şi nu excizia însăşi, legea, fără îndoială, a permis nu atât limitarea acesteia, cât generalizarea clandestinităţii operaţiei. Se întâmplă mai ales în familiile ce nu por să-şi permită, pe baza invocării unui motiv terapeutic, să apeleze la un medic, cu un cost de cinci ori mai ridicat decât preţul cerut de o *daya*. Interdicţia însă nu este de ajuns şi mijloacele puse în practică pentru a schimba obiceiurile rămân insuficiente. Totuşi, sloganurile, spoturile televizate şi tentativele recente de a nu mai face din excizie numai o simplă „problemă a femeilor" şi nici o chestiune pur sanitară, explicându-li-se, de asemenea, oamenilor că plăcerea de care femeile sunt lipsite este o pierdere şi pentru ei, au început să aibă efecte, timide, dar reale.

A vorbi despre sexualitate în Egipt

„Sexul este o bucurie interzisă, care se consumă pe ascuns; partajul, sau căsătoria, denaturarea în satisfacerea unei nevoi, o bătălie nocturnă din care el trebuie tot timpul să iasă învingător. În afara faptului că adversarul dumneavoastră este mai puternic decât voi, căci el are în avantajul lui excizia, timiditatea, tradiţiile, onoarea... Păcătoşi cum suntem, cu cât ţinem întotdeauna să căsătorim o fiică inocentă şi castă fără nici cea mai mică experienţă amoroasă, atunci când ştim perfect că dacă o fetiţă nu-şi arată feminitatea în şcoala primară, la colegiu ea iubeşte un băiat, face amor în timpul liceului şi jonglează cu avortul la universitate, cu atât libidoul ei suferă de un serios blocaj". În acest text scris de Hamdy Abu Gulayl, intitulat *Mici hoţii pe picior de plecare*, totul este spus sau aproape spus cu privire la ipocrizia care înconjoară subiectul cel mai comun, pe care unii moralişti conservatori ar dori să îl înăbuşe, dar care, în schimb, face să reapară şi mai mult la fiecare colţ de stradă.

De altfel, profetul nu a interzis niciodată plăcerile trupeşti, chiar dimpotrivă, şi este bine de reamintit că trubadurii din secolul al XII-lea împrumutaseră arabilor concepţia lor despre amorul curtenitor, etapă decisivă către instaurarea pasiunii erotice în societăţile occidentale. Genul erotic a fost, între altele, unul clasic în literatura arabă, înlocuit astăzi de cinema, arte, dar şi de mijloacele de comunicare, precum televiziunea şi telefonia mobilă. Aceasta din urmă a devenit primul mijloc de comunicare pe teme erotice, pe care circulă ultima glumă deocheată sau, mai mult, imagini cu zbenguielile celebrei dansatoare Dina cu un renumit om de afaceri egiptean. Telefonul permite, mai cu seamă, păstrarea anonimatului şi ascunderea de ochii şi de urechile indiscrete. Companiile de telefonie au înţeles foarte bine situaţia: pe plajă, unde două tinere persoane utilizează telefonul mobil ca modalitate de a face să fie trimisă, prin SMS, o scrisoare de dragoste în ciuda persoanelor rău-voitoare.

Prin intermediul canalelor de televiziune prin satelit private sau a Internetului, sexul şi ansamblul de imagini şi de discursuri referitoare la acesta s-au strecurat în căminele egiptenilor. Astfel, aşa-numitele „*dish*", cum sunt numite antenele parabolice de satelit, care s-au înmulţit pe acoperişuri ca ciupercile după ploaie, foarte probabil că au revoluţionat lumea intimă a egiptenilor, răspândind mai ales un gen – filmul porno. Despre acesta se vorbeşte cu voce joasă; în zeflemea şi din precauţie, este numit „*film thaqafy*" adică „film cultural", cele mai faimoase producţii fiind cele difuzate de canalele turceşti sau franţuzeşti. Apoi vine internetul... Computerul nu este prezent, poate, în toate casele din Egipt, dar ţara număra deja, în 2005, paisprezece milioane de utilizatori, mai ales *via* internet-cafe-uri, noile spaţii de întâlniri anonime, atât pe reţea (forumurile sunt, în mod special, apreciate), cât şi în localurile respective, care au, adesea, un spaţiu rezervat femeilor. Pătrunderea, greu de cenzurat, a industriei pornografice în căminele egiptenilor a făcut să apară întrebările populaţiei referitoare la un subiect despre care nu se vorbeşte în piaţa publică şi pe care

programele educative nu îl abordează decât la limită, doar în privinţa reproducerii la animale.

Când morala religioasă caută să se impună pe ecran

La mijlocul anilor 1990, muftiul Egiptului le-a somat pe dansatoare să-şi acopere trupurile etalate. La această cerinţă, Fifi Abdou, încă sprintenă şi senzuală la cele 50 de primăveri ale sale, a sosit pe scenă îmbrăcată din cap până în picioare într-un combinezon strâns pe corp, în culorile verde şi argintiu, care lăsa să se întrevadă aproape toate farmecele sale. Nadia al-Guindy, la rândul ei, a continuat să apară în ţinute lejere, în roluri de tânără fecioară, aşa cum ea nu mai era de mult timp, în vreme ce Yusra, actriţă idol a lui Yusef Chahin, a avut câte ceva de împărţit cu cenzura pentru o scenă „îndrăzneaţă": spălarea rufelor aşezată cu picioarele depărtate, în faţa unui bazin, doar într-o cămaşă de noapte foarte scurtă.

Astăzi, morala în imagini, pe micul şi pe marele ecran, nu mai are nevoie de o *fatwa* pentru a indica ţinuta vestimentară permisă. Moralizarea religioasă generală, efect al modei şi al condiţiilor pieţei, şi-a făcut treaba. Astfel, Hanane Turk, de obicei distribuită în roluri de tânără femeie emancipată, a anunţat recent, prin intermediul presei, că îşi reia vălul. Dacă în anii 1970, câteva staruri de cinema, până atunci cu farmecele expuse din plin, schimbau minijupa cu vălul, tendinţa rămânea marginală. Astăzi, aceasta este un adevărat fenomen. Căci a te acoperi cu văl nu înseamnă retragerea de pe ecrane, ba din contră. Cu mai mult de 70% dintre femei purtătoare de văl în Egipt, după estimări întemeiate (totuşi, nu există nicio statistică serioasă pe acest subiect), este îndreptăţit să se pună următoarea întrebare: „cui foloseşte vălul?". Pe lângă producţiile puritane în care femeile sunt virtuoase şi scenele cu săruturi, trunchiate, câteva voci rezistă încă, din fericire. Un film care a agitat băncile parlamentului egiptean, *Imobilul Yacubian*, uimeşte prin subiectele pe care le abordează, mai ales hărţuirea sexuală şi, îndeosebi, homosexualitatea. Filmul lui Ossama Fawzy, *Bahebb al-Cima* (*Iubesc cinema-ul*), a fost cenzurat, nu numai pentru una dintre cele mai frumoase scene de dragoste, niciodată turnate până atunci în istoria cinematografului egiptean, ci şi pentru că exista o problemă legată de religie, creştină în acest caz, pe un ton nu prea *corect politic*. În sfârşit, foarte frumoasele şi recentele opere cinematografice puţin luate în seamă nu sunt mai puţin interesante din punct de vedere sociologic. În cadrul lor, sunt abordate sexualitatea în cuplu, impotenţa, excizia, avortul, dreptul femeilor la divorţ... Şi apoi, dacă nu se merge la cinematograf, se poate butona acasă, de pe un post tv pe altul, pe canalele prin satelit. Drăguţa Rubi îşi dezvăluie acolo performanţele sale de ciclistă, iar Hayfa, Diana şi alte libaneze, protuberanţele siliconate. Nimic nu este cenzurat, totul devine sugerat. Foarte puternic. Antreprenorii moralei au încă pâinea pe masă.

Canalele de televiziune acaparează însă subiectul, într-o manieră din ce în ce mai directă. Pe un canal privat de televiziune prin satelit, care îi difuzează, pe de altă parte, pe Amr Khaled şi pe numeroase ulemale oficiale, Heba Qutb, cu văl la modă, medic şi prima femeie sexolog din Egipt, răspunde în direct apelurilor telespectatorilor, în cadrul emisiunii ei săptămânale, „Kalâm kabîr" („Dialoguri serioase"), consacrate „sănătăţii sexuale". Genericul emisiunii dă tonul, fără ocolişuri: „Sex... sex... da, sex.... Ei, bine, să vorbim despre acesta fără ruşine". Cuvinte mai mult decât salvatoare într-o ţară unde căsătoriile adesea, încă mai sunt aranjate şi sunt nefericite din această cauză, virginitatea constituie o condiţie prealabilă, ce ţine de interesul public, în care traumatismul exciziei rămâne o realitate, în care intervenţiile medicale în caz de avort sau de reconstituire a himenului au reguli stricte, bine stabilite, iar grupurile mixte, de bărbaţi şi de femei, în public, reprezintă un fapt de ruşine...

Un studiu a arătat că 72% dintre egiptenii întrebaţi au suferit de frigiditate sau de impotenţă, că 36% dintre ei au relaţii sexuale numai odată pe lună şi că 93% cred că viaţa sexuală se încheie la 50 de ani la femei şi la 60, la bărbaţi. Oricare ar fi creditul acordat acestor cifre, impotenţa şi frigiditatea sunt două rele pe larg evocate în Egipt, fie prin intermediul filmelor, de comedie ori tragice, fie, mai serios, prin intermediul dezbaterilor transmise de canalele de televiziune prin satelit sau de posturile de radio. Atunci când Viagra a ajuns în Egipt, ea era produsul unei pieţe negre foarte active, unde un comprimat se negocia la preţul de 30 de euro. În pofida intrării pe piaţă, în anul 2002, a pastilelor Viagra produse în Egipt, cu preţ mai redus, care permiteau achiziţionarea lor şi de către egiptenii cu venituri obişnuite, pilula albastră importată este, în continuare, tot atât de râvnită. Nu cu mult timp în urmă, poliţia a descoperit, în antrepozitele unei fabrici de ceramică, aparţinând unui cunoscut om de afaceri, mai multe tone de Viagra de contrabandă!

Ieşiri cu familia şi dorinţe de consum

Atunci când primul local *Mac Donald's* a fost inaugurat, în noiembrie 1993, la Cairo, toată lumea se îndoia în privinţa rezistenţei lanţului american pe piaţa egipteană. Şi totuşi, dintr-o dată, burger-ul *halal* a devenit un real succes, iar ieşirea la *Mac Do* s-a transformat într-un important loc de a lua masa cu alţii, în familie sau între prieteni, foarte rar de unul singur. Astfel, lanţurile de magazine *fast-food* s-au înmulţit, în anii 1990, apărând în locuri strategice, simbolice: nu departe de piramide, în faţa Sfinxului sau la Luxor, cu vedere către templu.

Concomitent, s-au dezvoltat noi spaţii de consum, după moda americană: *mall*-urile. De factură neoislamică, pe malurile Nilului, *World Trade Center*, veteran al genului, este astăzi un imens spaţiu cvasi-gol, încât ai putea crede că şi-a trăit momentul său de glorie. Situat în inima cartierului Bulaq, el marchează o primă etapă de repunere în valoare a centrului oraşului. I-a luat locul *Arkadia*, la câteva sute de metri depărtare, realizare a unui grup francez specializat în construcţia de *shopping mall*-uri în întregul Orient Mijlociu. Acestui grup i se datorează şi floarea arhitecturii de consum egiptene: *City Star*. Cel mai mare spaţiu comercial din Egipt, inaugurat în anul 2004 şi situat chiar în centrul Madinat Nasr, cartier rezidenţial recent ridicat datorită emigranţilor din Golf, primeşte consumatorii pe mii de metri pătraţi, cuprinzând lanţuri comerciale mondiale, zeci de magazine de lux, un imens *supermarket*, un hotel şi un cartier rezidenţial de cinci stele. *City Star* este plin fără încetare. Aici se vine în familie, vinerea sau seara, sau în grupuri de tineri, deoarece *mall*-urile sunt, prin excelenţă, locuri de întâlnire şi de atingeri uşoare, de schimburi de priviri şi de numere de telefon. Un alt eveniment de marcă, în anul 2003, deschiderea primului *hipermarket* al unui lanţ francez, a introdus noi obiceiuri de consum în Egipt. Un lanţ englez celebru „îşi spărsese dinţii" cu câţiva ani mai înainte şi a trebuit să-şi facă bagajele sub presiunea agitaţiilor antisemite şi a recesiunii economice. Un grup

francez, lider de necontestat în domeniu, s-a stabilit foarte bine în acel loc. Egiptenii veneau acolo, mai înainte, ca turişti, îşi fotografiau bebeluşul în *caddy* (cărucioarele cu care se transportă mărfurile cumpărate – n. tr.) şi se uitau. Astăzi, ei se aprovizionează cu produsele de strictă necesitate, cu zecile de kilograme, mai ales în perioada promoţiilor de Ramadan.

Sport, societate şi politică

Locuri de întâlnire şi de stabilire de legături în societate pentru burghezia egipteană, cluburile sportive funcţionează în Egipt ca mici societăţi închise, adesea aparţinând unui corp profesional sau armatei – însă întotdeauna sub controlul statului –, unde se realizează numeroase negocieri.

Guezira Sporting Club, cel mai vechi şi cel mai de vază, a fost întemeiat la începutul secolului trecut de britanici şi reuneşte, astăzi, crema societăţii egiptene. Situat pe Insula Zamalek, un fel de plămân verde în inima capitalei, acesta permite practicarea golfului şi a călăriei. Concurenţa dintre cluburi nu se stabileşte atât pe baza rezultatelor sportive ale echipelor, cât pe cea a prestigiului pe care îl conferă membrilor săi. Aderarea se face prin cooptare şi printr-o selecţie minuţioasă, iar cluburile „noilor îmbogăţiţi" s-au înmulţit în ultimii ani, în noile cartiere rezidenţiale din platourile deşertice. Acolo se practică sportul, dar mai cu seamă se consumă, se trăncăneşte la umbra arborilor, se negociază câteva contracte de muncă... şi se votează. Astfel, campaniile electorale pentru alegerile de preşedinte de club iau, în general, forma unui scrutin naţional: afişele şi pancartele anunţă în detaliu programele candidaţilor; dezbaterile animă taberele şi vestiarele. Taxa de participare şi rezultatele sunt demne de un scrutin democratic.

În privinţa sportului, Egiptul trăieşte la ora fotbalului, împărţit fiind între echipa *Zamalek* şi rivala sa eternă, *al-Ahly*, două cluburi din Cairo, încurajate de suporterii lor, numiţi *zalmakawy* şi *ahlawy*.

În timpul unei partide între cele două echipe, ţara întreagă stă cu sufletul la gură timp de o oră şi jumătate. Clubul *al-Ahly*, cel mai vechi din Africa, şi-a sărbătorit centenarul, în 2007, şi a câştigat Cupa Mondială a cluburilor. Acest palmares, ca şi câştigarea, de către echipa naţională a faraonilor (cum este alintată de suporteri), a Cupei Africii, în 2006, compensează cu greu decepţia produsă de faptul că ţara nu a fost aleasă pentru găzduirea Campionatului Mondial din 2010. Însă Egiptul are şi talente fotbalistice care joacă în străinătate: Mido, cel mai cunoscut, a jucat la *Olympique Marseille*, iar tânărul Hossam Ghali, de la clubul *Tottenham*, întruchipează, astăzi, o generaţie fotbalistică promiţătoare.

În acelaşi timp, ţării îi lipsesc din plin mijloacele pentru a-şi forma atleţi de talie mondială. Karam Gaber, campion de lupte greco-romane, a fost medaliat olimpic în 2004, dar nu a beneficiat niciodată de susţinerea financiară a federaţiei. A fost şi cazul lui Ahmad al-Barada, clasat cândva printre primii zece jucători de squash (tenis de perete) din lume. Sportul constituie în Egipt, ca peste tot în lume, şi o afacere politică, iar sportivii, embleme pe care guvernul nu ezită să le exploateze, precum fotografia lui Gamal Mubarak cu Karam Gaber, expusă în Piaţa Tahrir, în plină perioadă de controverse cu privire la succesiunea prezidenţială.

10

Cultura egipteană: temple și drumuri cu obstacole

Monopolul de stat egiptean în producţia de bunuri culturale pune problema marjei de manevră a opoziţiei şi pe cea a autonomiei sferei culturale. Între căutarea de spaţii de creaţie independente şi nevoia de recunoaştere socială, între voinţa de a fi consacrat de o instituţie şi dorinţa de a fi eliberat de sub tutela acesteia, artistul se expune unei dedublări de personalitate. Această schizofrenie se manifestă, mai cu seamă, în raportul cu cenzura, în care se consimte să se spună că menghina se slăbeşte, pentru a constata mai bine că perechea sa, autocenzura, are zile frumoase în faţă. Artistul egiptean încă pare învestit cu o atenţie paradoxală, aceasta apărând, câteodată, la nivelul întregii bresle. Moştenitor al unei misiuni politice – împotriva colonizatorilor, a modelelor culturale dominante –, el este avertizat să-şi urmeze căutarea universalităţii artei fără a abandona, în acelaşi timp, revendicarea identitară singulară, al cărei depozitar este, voluntar sau involuntar.

De la scrib la scriitor: scrisul în vârful ierarhiei culturale egiptene

În octombrie 2003, Faruk Hosny, inamovibilul ministru egiptean al Culturii, ale cărui cuvinte referitoare la văl („un obicei arhaic", avea să spună în toamna anului 2006) şi reacţiile virulente

pe care le-a determinat nu au antrenat revocarea sa, trebuia să decerneze, la a doua ediţie a premiului pentru creaţie romanescă, un cec de 100000 de lire pentru laureat, cu ocazia congresului ce reunea întreaga comunitate a oamenilor de litere egipteni şi arabi: scriitori, gazetari şi critici literari. Dar acolo, surpriză generală! Laureatul, Sonallah Ibrahim, a ţinut un discurs deosebit de tăios şi a refuzat recompensa pentru că era, potrivit lui, „acordat de un guvern care nu dispune de nicio credibilitate pentru a face un asemenea lucru".

Gestul a fost curajos, într-un context în care scriitorii, din pricina activităţilor „lucrative" în calitate de critici, de gazetari sau de funcţionari în domeniul culturii, întreţin cu statul raporturi mai mult decât pasionale şi organice, încă din secolul al XIX-lea, din timpul mişcării de renaştere arabă (*nahda*), iniţiată de Rifaa al-Tahtawi (1801–1873). Construirea modernităţii egiptene implica necesitatea dezvoltării unei *inteligentsia* naţionale/naţionaliste, pecetluind, astfel, relaţia scrisului şi scriitorului cu statul. Până astăzi, creaţia romanescă a fost făurită pe această tensiune dintre libertatea de creaţie şi conformarea la regulile definite de stat în privinţa rolului scriitorului ca mediator între politică şi societate. Din cauza istoriei coloniale şi a luptelor pentru independenţă, scriitorul este un intelectual inevitabil angajat, reformist sau revoluţionar, potrivit perioadei, dar în mod indispensabil învestit cu misiunea de a schimba societatea. Ceea ce îl situează într-o poziţie cu dublu tăiş: faţă de stat, pe de o parte, şi faţă de societate, pe de alta, care are chiar şi în ziua de astăzi aproape 50% analfabeţi, un sistem educaţional deficitar şi o lume a editării operelor literare pe larg controlată de stat şi supravieţuieşte cu greu din punct de vedere economic mai ales pentru că hârtia, în principal importată, este scumpă. Târgul de carte de la Cairo adună, anual, un public numeros, dar acesta vine mai ales pentru întâlnirile şi discuţiile aprinse organizate acolo decât pentru a descoperi producţia de la standurile librăriilor şi editorilor.

Într-un asemenea context, succesele de public, precum a fost cel al *Imobilului Yacubian*, al romancierului Alaa al-Aswany, sunt

rare. Pentru a-şi transmite mesajul către publicul larg, romancierii egipteni scriu scenarii de film (Naguib Mahfouz, Yusef Idris) sau de seriale de televiziune (Gamal Ghitany, Sayed Hegab, Abderrahman al-Abnudy). Filonul romanului egiptean se vrea a fi atât realist, cât şi critic: descrierea lumii sociale, a bărbaţilor şi femeilor care o compun. O ecuaţie dificil de rezolvat. Aşa cum a scris un specialist în această problemă, Richard Jacquemond: „Scriitorii noştri sunt puntea de legătură dintre sferele puterii şi societate în ansamblu, ei se găsesc, ca să zicem aşa, între ciocan şi nicovală". Situaţie deja complicată, care se îngreunează cu alte două elemente – problema identităţii şi cea a relaţiei cu străinătatea. Ceea ce trimite înapoi în aceeaşi măsură la istoria prezenţei străine, cât şi la experienţa emigrării, dar de asemenea, într-un alt registru, la accesul la traducere în străinătate (şi deci la accesul reţelelor sale). Dacă literatura egipteană este încă puţin prezentă în rafturile librăriilor occidentale, traducerea unui roman are un impact fără precedent în sânul aceleiaşi societăţi literare egiptene.

Raportarea faţă de stat, raportarea faţă de străinătate, căutarea identitară sunt, aşadar, trei elemente care lucrează la creaţia romanescă. Ea este, în plus, marcată în Egipt de două evenimente politice fondatoare pentru ultimele generaţii de scriitori. Bătălia pierdută cu Israelul, în 1967, a determinat, în parte, atitudini politice şi, într-o mai mică măsură, opţiuni romaneşti şi estetice dintre cele mai vechi (Sonallah Ibrahim, Baha Taher, Ibrahim Aslan, Khayry Chalabi, Muhammad el-Bisatie etc.).

Perioada războiului din Golf a fost martora apariţiei unor tineri scriitori (*generaţia 90*, după cum au fost supranumiţi), care cuprinde, spre deosebire de generaţiile de dinainte, multe femei (Ahdaf Sueif, Miral Tahawy, May Telmissany, Iman Mersal, Mona Prince). Obţinând cvasiegalitatea în toate domeniile (proză, poezie, teatru), ele explorează noi căi literare, demonstrează o mai mică preocupare identitară şi ajung, rapid şi fără complexe, în situaţia ca operele lor să fie traduse în străinătate. Este un semn de schimbare şi de dispariţie a scriitorului-poet al naţiunii egiptene? Sau „clerul

Limba: o nouă dispută dintre conservatori şi modernişti

În anul 2004, Sherif el-Chubachi, viceministru al Culturii, a publicat o carte intitulată *Trăiască limba arabă, jos cu Sibaway* (renumit specialist în gramatică din secolul al VIII-lea), care a relansat dezbaterea recurentă cu privire la reformarea limbii, mai ales pe cea referitoare la eliminarea formelor gramaticale arhaice.

Subiectul revine în mod regulat în atenție cu privire la o apropiere între cele două variante ale aceleiaşi limbi – araba literară şi cea dialectală – simultan prezente în Egipt, dar cu statute diferite în societate, şi maschează o tensiune socială: să scrii o carte sau un articol „serios" în araba dialectală reprezintă un fapt încă rău văzut. Potrivit viceministrului Culturii „araba literară nu se mai potriveşte lumii de astăzi". În cadrul acestei dezbateri, doctorii în legea coranică, ulemalele, se situează mai curând împotriva reformei, pentru că textul sacru apare scris în araba cea mai literară cu putință. Impunerea unei forme epurate şi simplificate a arabei literare ar fi, pentru aceştia, în stare să pună în pericol citirea textelor religioase, chiar dacă unii le răspund că, se păstrează caracterul sacru al Coranului, indiferent de transformările limbii. Propunerea nu a fost decât ultima dintr-o lungă listă de reforme mai mult sau mai puțin radicale şi aprofundate, începută în 1936 cu proiectul folosirii caracterelor latine, după modelul politicii lingvistice lansate, în 1928, de Atatürk în Turcia. Dar aceste reforme categorice eşuate nu fac decât să însoțească evoluțiile reale.

Scriitorul Yusuf Idris a fost, la mijlocul secolului al XX-lea, unul dintre precursorii unei apropieri treptate de araba literară: „În scrierea mea, respect regulile de viață, nu pe cele ale gramaticii". El a fost un inovator în acest domeniu, prin crearea unei limbi corecte din punct de vedere gramatical, care se citeşte, uneori, ca araba vorbită (*ammiyya*), dar apare ca araba scrisă (*fusha*). Astăzi, o mare parte a scriitorilor egipteni combină cele două registre, lăsând posibilități deschise utilizării celor două forme în Egipt. Transpunerea, în proză, dar de asemenea şi în poezie, a procedeelor de scriere jurnalistică – mulți dintre scriitori sunt şi gazetari – a sfârşit prin a făuri o limbă arabă intermediară, care integrează îndeosebi inovațiile lingvistice contemporane, câteodată împrumutate din limbi străine.

literar", care a compus multă vreme lumea literelor din Egipt, mai are încă de trăit în literatură?

Cenzură şi creaţie: legături periculoase cu politica şi religia

Ideea că libertatea de expresie îşi găseşte limitele în responsabilitatea socială a intelectualului, creator *şi* educator, se înscrie în

reprezentarea generală în această privinţă apărută în epoca *nahda*. Astfel, vocaţia scriitorului este de a trezi conştiinţele şi de a forma gusturi. În limba modernă, ca şi în cea clasică, termenul *adab* are, întotdeauna, un dublu sens, moral (bună-cuviinţă, cunoaşterea regulilor de convieţuire în societate, politeţea) şi cultural (ansamblul scrierilor sacre). În numele acestei legături semantice perene între *adab*-ul din domeniul literar şi *adab*-ul din cel moral, cenzorii de toate felurile continuă, astăzi, să discrediteze operele literare considerate „necuviincioase" (*qillat adab*). Astăzi, temele referitoare la sex (primul roman al lui Sonallah Ibrahim, apărut în 1966, fusese cenzurat din cauza câtorva rânduri despre masturbare, „*obicei ascuns*", în limba arabă) sau la politică determină mai puţin decât cele referitoare la religie dezlănţuirea loviturilor de trăznet ale cenzorilor.

Sistemul de cenzură din Egipt este organizat în jurul unui fel de lege, cea a libertăţilor diminuate: cu cât mediul de transmitere a ideilor ajunge la un public mai numeros, cu atât acesta este mai controlat. Astfel, există libertate maximală pentru carte, care se adresează celui mai restrâns public (cenzura prealabilă a fost abolită pentru producţia de carte în 1977), dar cea pentru presa cotidiană şi periodică este relativă (pusă în practică din 1982). Cea mai puţină libertate există pentru orice suport audiovizual (cinema, video, teatru), supus unei cenzuri prealabile a Ministerului Culturii, cea minimală fiind în domeniul radioului şi televiziunii, monopol de stat, în care funcţionează propria cenzură. Aceasta din urmă demonstrează că Ministerul Informaţiilor devine cu mult mai sever, inclusiv în privinţa producţiilor de ficţiune, cu toate că acest control a mai slăbit odată cu apariţia noilor mijloace de comunicare transnaţionale (Internet, satelit...).

Toate marile polemici egiptene în privinţa cenzurii s-au polarizat mai puţin pe terenul moralei, cât mai ales pe cel al religiei. În anii 1990, controversele au luat o amploare fără precedent, din cauza creşterii puterii unui nou cenzor: Universitatea *al-Azhar*, care a apucat să cucerească o putere de intervenţie sistematică în

Naguib Mahfouz

În Egipt, gloria literară se asociază, adesea, cu cinematograful, aşa cum a fost cazul lui Naguib Mahfouz, singurul scriitor din ţară care a obţinut Premiul Nobel pentru literatură. El s-a orientat, mai întâi, către scrierea de scenarii, mai ales pentru cineastul Salah Abu Sayf. Începând de la sfârşitul anilor 1950, s-a consacrat numai romanelor şi nuvelelor sale, care vor face obiectul a mai mult de 40 de adaptări cinematografice.

Naguib Mahfouz a fost, în acelaşi timp, un punct de referinţă literară în lumea culturală egipteană şi o figură populară. În 1971, a obţinut statutul de „scriiitor la *al-Ahram*", un fel de subvenţie permanentă, acordată de marele jurnal guvernamental scriitorilor cei mai talentaţi, cei mai cunoscuţi sau celor *oficiali*, în schimbul unui editorial săptămânal de câteva rânduri. În timp ce în Egipt Naguib Mahfouz trecea drept o conştiinţă critică şi un cronicar incisiv contemporan, el era, adesea, socotit în Europa şi în Statele Unite, mai ales prin intermediul *Trilogiei* sale, ca pictorul străduţelor şi caselor colorate, înţesate şi puţin demodate din Cairo. Această construcţie a imaginii ca la Épinal, a unui Mahfouz pictând Egiptul aprins şi năvalnic, nu confirmă imaginea de incisiv a celui care încă îşi publica săptămânal cronicile în gazete, la peste 90 de ani, până la moartea sa, în iulie 2006. Spre deosebire de cea mai mare parte a scriitorilor egipteni – şi acesta este, poate, unul dintre motivele singularităţii şi superiorităţii sale literare –, Naguib Mahfouz nu şi-a arătat niciodată poziţia politică. El se arăta preocupat să nu facă valuri într-un câmp foarte polarizat – în care coexistă scriitori „oficiali", scriitori comunişti, scriitori supuşi islamului –, pentru a se consacra liniştit scrisului. Astfel, s-a arătat foarte deranjat atunci când Universitatea *al-Azhar* a hotărât să-i pună la index una dintre capodopere, *Fiii Medinei*, pe motiv că ar fi vrut, chipurile, să concureze cu însăşi cartea sfântă: romanul număra 114 capitole, numărul surelor din Coran. Când cititorii şi apărătorii săi au denunţat acest atentat la libertatea de expresie, Mahfouz a contestat mai puţin autoritatea Universităţii *al-Azhar* şi dreptul său de cenzură, decât modul de percepţie al ulemalor faţă de romanul său. A acceptat veto-ul, astfel încât romanul său nu mai se găseşte într-o ediţie egipteană, însă cele în arabă din ţările vecine circulă din mână în mână. Această prudenţă publică nu l-a pus pe Mahfouz la adăpost de fanatici, după ce s-a declarat în favoarea păcii cu Israelul. În 1994, doi dintre aceştia, executaţi un an mai târziu pentru că s-au atins de „conştiinţa Egiptului", au ratat de puţin asasinarea scriitorului, rănindu-l grav.

câmpul intelectual, fără niciun fel de moderaţie, datorită deţinerii, în domeniul spritual, în mod tradiţional, a autorităţii în interpretarea doctrinei. Academia de Cercetări Islamice, areopag al ulemalelor şi universitarilor, a cărui competenţă în materie de

cenzură se limitează, teoretic, la Coran şi la antologia de *hadith*-uri (tradiţii), puţin câte puţin, îi concurează pe „cenzorii laici", cerând poliţiei să pună sechestru pe una sau alta din opere. Chiar dacă interdicţiile în domeniul culturii nu sunt numai conservatoare şi chiar dacă autorul poate atunci să sesizeze justiţia care, singură, rămâne competentă pentru a judeca pe fond. În practică, judecătorii nu îndrăznesc să se opună ulemalelor, astfel că victimele, conştiente de acest fapt, renunţă, cel mai adesea, să se adreseze justiţiei. Dar cenzura oficială nu trebuie considerată singura care bântuie, în condiţiile în care cenzori autoproclamaţi (ulemale independente, avocaţi, parlamentari etc.) apelează la stradă în diferite cazuri.

Artele plastice

La început, pictura egipteană s-a executat în stil italian, francez, orientalist sau exotic. Artistul şi-a îndreptat, mai întâi, către sine privirea orientalistă a altuia, pentru a asimila tehnicile de artă şi a reprezenta propria societate. Prima ruptură cu acest academism învăţat la Facultatea de Arte Frumoase din Cairo s-a realizat în efeverscenţa naţionalistă din perioada interbelică, în jurul a trei personalităţi, Mahmud Said (1897–1964), Mustafa Nagui (1888–1956), convins „că nu există nimic altceva decât moştenirea de neatins a strămoşilor", şi Muhammed Mukhtar (1891–1934), sculptor egiptean care exprimă o căutare a identităţii coagulată între moştenirea faraonică şi stilizarea figurilor poporului egiptean (ţăran, femeie).

Regulile academismului au fost radical bulversate prin mişcarea *Artă şi Libertate* a lui Georges Henein (1914–1973), în legătură cu suprarealiştii francezi, Ramses Yunan (1913–1966), Fuad Kamil (1919–1973) şi Kamal al-Talmasani (1917–1967). Demersul a fost hotărât angajat, invocând universalismul ca libertate a artei, în opoziţie cu mişcarea de renaştere (*Nahda*), care

proslăvea o reîntoarcere la identitatea arabă şi egipteană. „Noi gândim că orice tentativă de restrângere a artei moderne, cum ar vrea unii, la un instrument în beneficiul unei religii, a unei rase sau a unei naţiuni, arată imbecilitatea sau deplasată ironie. Noi nu vedem, în ceea ce ne priveşte, în aceste mituri reacţionare, decât închisori pentru gândire. (...) Arta nu poate decât să refuze aceste limite artificiale" (*Primul Manifest Artă şi Libertate*, 1939).

De atunci, pictura contemporană în Egipt va oscila între doi poli: identitate *versus* universalitatea unei concepţii a artei şi a rolului artistului. În ambele cazuri, acesta din urmă s-a consacrat iremediabil ca fiind unul angajat, ghid şi purtător de cuvânt al societăţii, în lipsa schimbării. Astfel, în anii 1940 şi în perioada luptelor pentru independenţă, dezbaterea a fost, în mod „natural", tranşată, artistul devenind organic poet al identităţii egiptene ancorat pe pământul său, în special odată cu întemeierea, de Husayn Yusuf Amin (1924–1990) şi Abdel Hadi al-Gazzar (1925–1966), a *Grupului Artei Contemporane*, ai cărui membri vor cunoaşte închisorile britanice. Traseul lor, precum cel al lui al-Gazzar, de origine modestă, se detaşează de cel al academiştilor mondeni şi al suprarealiştilor internaţionalişti. *Grupul Artei Contemporane* a umblat cu paşi mari prin cartierele populare şi s-a scufundat în societatea egipteană, al cărei narator a devenit. Revoluţia din anul 1952 l-a încurajat pe artist în angajamentul său faţă de identitatea egipteană. Hamed Abdalla, pictor prolific şi ieşit din comun, a acaparat, aşadar, la debutul său, domeniul cauzei ţărănimii egiptene, în momentul reformei agrare iniţiate de Nasser. Şi totuşi, el s-a desprins de acesta, coştient de derivele nasserismului, şi a ales, în 1956, exilul.

Astăzi, tânăra generaţie de artişti trebuie să cadă de acord cu o grea moştenire de experienţe care, dacă nu au tranşat câtuşi de puţin dezbaterea identitate/universalitate, au lăsat un patrimoniu bogat, ce poate fi vizitat la Muzeul de Artă Modernă, de curând renovat. Ea mai trebuie să cadă de acord şi cu o (auto-)cenzură sporită din cauza creşterii conservatorismului de toate tipurile.

Chiar dacă Faruk Hosny, ministrul Culturii, este un pictor cunoscut, modalităţile sale de expresie artistică sunt plasate în slujba unui mecenat al statului, care constă, mai ales, în înăbuşirea vocilor potenţial discordante şi în a promova o artă acceptată şi conformistă. Iată un punct de subminare în arta contemporană egipteană. Identitatea naţională, sau mai bine, arabă, rămâne laitmotivul, sau poate singurul refugiu posibil, într-un proiect cu contururi mai degrabă neclare: „Viitorul artei în Lumea Arabă reprezintă o problemă de identitate, care trebuie să fie eliberată de prejudecăţi. Este nevoie de dezvoltarea unui forum regional al artiştilor, pentru şi prin ei înşişi. Artiştii, ca şi naţiunile, nu se dezvoltă niciodată în izolare", afirma recent colectivul organizatorilor independenţi de galerii de artă de la Cairo.

Dezvoltarea fragilă a unei scene culturale independente

În anii 1990, climatul de liberalizare a fost favorabil apariţiei unei scene culturale dinamice şi alternative, marcate în 2000 şi în 2001 de un festival model, *al-Nitaq*, care tindea atunci să solidarizeze mijloacele şi energiile scenelor şi galeriilor private independente ale centrului oraşului. Această scenă trudeşte pentru a se menţine, de bine de rău, prinsă între cenzură, monopol de stat şi constrângeri financiare şi pentru a permite numeroşilor artişti tineri să se producă şi să expună. Centrul oraşului Cairo, „tringhiul grozăviei", cum îl numeşte scriitorul Sonallah Ibrahim, cu cafenelele sale de pe trotuare (*al-Bustan*, *al-Borsa*), casele de editură, cafenelele *Riche* sau *Clubul grec*, unde se reunesc artişti şi intelectuali ai locului, se dovedeşte, incontestabil, plămânul creaţiei egiptene independente.

Galeria *Mashrabya* şi *Spaţiul Karim Francis* constituie un loc de cinste în a expune atât pentru tinerele talente, cât şi pentru artiştii egipteni sau străini cunoscuţi. Nu departe de Piaţa Talaat Harb,

Galeria *Townhouse* şi-a deschis porţile într-o casă veche cu trei etaje şi cuprinde două anexe, un vechi depozit reamenajat pentru concerte şi expoziţii, şi o incintă complet rezervată teatrului. În sfârşit, în Zamalek, pe renumita insulă pentru cartierele sale de lux, spaţiul cultural *al-Saqqiya*, găzduit lângă pod, pe malul fluviului, este un loc imposibil de ocolit al scenei culturale cairote. A fost numită „independentă", căci ea nu depinde de finanţele guvernului, ci mai mult de fondurile internaţionale de dezvoltare (*Fondation Ford*, Uniunea Europeană) şi de centrele culturale străine, o altă formă de constrângere care apasă asupra creaţiei egiptene.

Muzică populară şi muzică cultă

Muzica poate fi auzită în Egipt la orice colţ de stradă şi în toate casele. Luaţi un vapor către Qanater, un parc şi un punct de atracţie construit în apropierea barajului de la nord de capitală şi veţi constata că traseul se va desfăşura într-o ambianţă disco, cu volumul sonor dat la maximum, întreţinută de *firqa* (grupe) de tineri DJ, cântăreţi şi muzicanţi, care interpretează ultimele melodii la modă transmise de canalele muzicale de televiziune prin satelit. Această muzică adaptată pe plan local se difuzează în toată lumea arabă, cu toată că astăzi concurenţa libaneză pune la grea încercare industria de divertisment egipteană. Datorită acesteia, Hakim şi Amr Diab au devenit ambasadori ai muzicii egiptene şi în afara frontierelor regionale, fiind cunoscuţi şi la Paris, Bombay şi Londra. Muzica se doreşte, câteodată, a fi politică, având melodii pe ritmul foarte *baladi* (popular) al lui Chaaban, un fost meseriaş (tocilar), ale cărui ultime albume sunt consacrate războiului din Liban şi Intifadei palestiniene. Sau naţionalistă şi religioasă, atunci când trupele de interpreţi şi interprete din Egipt cântă măreţia şi virtuţile islamului, în perioada Ramadanului.

Oraşul Cairo rămâne inima producţiei muzicale arabe de toate genurile. Odată cu întemeierea, în anul 1926, a Institutului de Muzică Arabă, care găzduieşte astăzi *Muzeul Mohammed Abdel*

Paşii falşi ai dansului oriental egiptean

În secolul al XIX-lea, călătorii occidentali, obişnuiţi cu baletul rigid, au fost surprinşi, datorită aşa-numitului *raqs sharqi*, să descopere un dans atât de senzual, încât l-au botezat „dans din buric", denumire pe care profesioniştii o refuză, ei preferând să vorbească despre „dans oriental".

Nume foarte cunoscute de dansatoare au făcut să viseze întregul Egipt între cele două războaie mondiale: Tahya Carioca Alexandrina, Nagwa Fuad, Naima Akef. Ţinuta originală – pantaloni bufanţi, vestă – era departe de actualul sutien cu paiete, inspirat din filmele americane, iar dansatoarea nu trebuia cu orice preţ să-şi arate trupul, erotismul fiind dat de jocul vălului şi al dezvăluirilor. În anii 1960, moscheea *al-Azhar* a indicat un număr de reguli privitoare la dansul oriental: croiala costumaţiei, interzicerea arătării buricului sau a feselor, obligaţia pentru dansatoare de a-şi acoperi abdomenul cu o ţesătură de voal, de culoarea pielii. Sub preşedinţia lui Sadat, Adunarea Poporului a hotărât, de asemenea, să interzică spectacolele de dansuri orientale la televizor. Astăzi, guvernul interzice întemeierea unui institut al dansului (totuşi, există zeci de şcoli private), sub pretextul că un asemenea învăţământ ar fi contrar moralităţii, deoarece le determină pe fete să-şi etaleze trupurile în public.

Dezaprobarea morală şi socială care înconjoară dansul oriental şi riscul de a-şi expune ruşinii familiile, fac ca numărul dansatoarelor să scadă mult, astfel încât locul lăsat liber de egiptence a fost luat de fete venite din Rusia, America Latină şi chiar din Franţa, aşa cum a făcut dansatoarea Kitty. Cea din urmă a participat la răscoala dansatoarelor străine, după ce, în anul 2004, ministrul Muncii şi Imigraţiei le-a interzis practicarea meseriei respective. La începutul anilor 2000, o dezbatere aprinsă avea ca temă principală faptul de a şti dacă era sau nu un păcat acceptarea meselor de Ramadan oferite de starurile dansului, Fifi Abdou sau Dina, acuzate că trăiesc „în dezmăţ". Fostul preşedinte al Universităţii *al-Azhar* a hotărât că a atrage astfel tineretul constituie un păcat, în afară de cazul în care aceste mese de binefacere ar fi fost oferite în stradă, tuturor oamenilor. Dar alţi oameni religioşi susţineau că ar trebui apărat dreptul acestor persoane „de moravuri uşoare" să facă bine şi să încerce să-şi răscumpere păcatele prin „mesele de binefacere", prin care hrănesc milioane de egipteni în timpul Ramadanului.

Fetele egiptene, mai ales din mediile sociale obişnuite şi din zonele rurale, practică toate, sau aproape toate, dansul. Reprezintă o modalitate de a străluci în public, mai ales pentru o tânără aflată în căutarea unui logodnic, în perioada nunţilor şi a reuniunilor de familie sau a celor sociale. Şi totuşi, conservatorismul menţine proscrierea asupra dansului, chiar şi în timpul reuniunilor de familie, pe motiv că afişarea unui trup în mişcare ar fi indecentă pentru o femeie.

Wahab, o somitate a muzicii arabe clasice, şi cu organizarea primului congres al muzicii arabe în 1932, oraşul Cairo s-a afirmat ca o

„coroană strălucitoare pe capul Orientului", potrivit versului unei melodii interpretate de Oum Kalsum. Astfel, devine posibil dialogul dintre genurile de muzică moştenite din tradiţia otomană. Instrumentistul irakian la lăută (*oud*), Nasser Shamma, care a trăit şi a învăţat la Cairo, a permanentizat această moştenire, ce s-a dorit a fi, în acelaşi timp, fidelă moştenirii clasice şi deschisă multiplelor influenţe venite din zone întinse, din reginea Golfului până în Spania andaluză.

Totuşi, această „muzică savantă", denumită „muzică arabă" în perioada independenţei şi a ideologiilor unificatoare, a ocultat tradiţiile orale şi pe cele rurale, al căror patrimoniu conţine însă o mare diversitate. De exemplu, ceea ce se numeşte *mawal* este o formă de improvizaţie, pe versurile unui poem în dialect, care se regăseşte în toate regiunile Egiptului şi pe care trupele contemporane îl redescoperă. Ar mai fi şi cazul celei numite *al-Warsha*, care interpretează o epopee cântată în sudul ţării, sau al formaţiei *Tannura*, ansamblu de cântăreţi din Port-Said.

Operă în Cairo

La Cairo se găseşte prima Operă construită vreodată în lumea arabă şi pe continentul african. Astfel, din secolul al XIX-lea, oraşul ocupă un loc privilegiat în privinţa difuzării repertoriului clasic european, în cadrul proiectului khedivului Ismail de modernizare a ţării. Cu ocazia inaugurării Canalului Suez, Opera din Cairo a dat, în cartierul Ezbekkiya, o reprezentaţie cu opera *Rigoletto* de Verdi, şi nu cu *Aida*, comandată cu această ocazie şi care nu va fi adusă pe scenă decât în anul 1872.

Europenii, şi mai ales italienii în *bel canto*, dominau atunci viaţa muzicală la Cairo şi au continuat s-o facă până la revoluţia din anul 1952. De atunci, bătrâna Operă, simbol al vechiului regim şi al colonizării străine, a fost abandonată de regimurile politice succedate la putere şi a dispărut definitiv într-un incendiu, în 1971.

Cooperarea egipteano-japoneză a făcut-o să renască, în 1988, pe Insula Zamalek, unde se întâlnesc, de acum înainte, muzica arabă şi repertoriul occidental. Aceasta permite, mai cu seamă, redinamizarea cântecului liric în Egipt. Din când în când, acolo se susţin reprezentaţii ale primelor opere arabe, de Aziz al-Shawwan, care a compus *Antar*, în 1948, şi *Anas al-Wagud*, în 1971, cu o creaţie inspirată dintr-un basm din *O mie şi una de nopţi*. Traducerile în arabă ale libretelor operelor *Nunta lui Figaro* şi *Don Giovanni* de Mozart permit descoperirea de către marele public egiptean a repertoriului clasic dar, de asemenea, şi sublinierea calităţilor tehnice şi estetice, puţin explorate, ale limbii arabe în cântecul liric. Mai recent, *Miramar*, după romanul lui Mahfouz, i-a reunit pe compozitorul şi dirijorul Sherif Moheiddin şi pe poetul Sayed Hegab (el compune în dialect) într-o operă care îmbină formele muzicale arabe şi occidentale.

Mărirea şi decăderea cinematografiei egiptene

Pasiunea egiptenilor pentru cinematograf are o lungă istorie, care a început în anul 1896, la Alexandria, odată cu prima proiecţie a unui film al fraţilor Lumière. Un an mai târziu ei au turnat şase scurte filme despre Cairo şi străzile sale. De la 1900, oraşul Cairo s-a înzestrat cu prima sală de cinematograf, iar cele dintâi experienţe egiptene în acest domeniu au fost foarte scurte reportaje, de la funeraliile liderului naţionalist Mustafa Kamel, în 1909, şi despre plecarea caravanelor cu pelerini către Mecca în 1912.

Cinematograful era, în acei ani, o pasiune a străinilor trăitori la Cairo. O producţie italiană, din anul 1919, *Doamna Loretta*, a fost cea în care a jucat, în rolul principal, primul actor egiptean. Primul film de ficţiune egiptean, *Pe pământul lui Tutankamon*, a fost produs în anul 1923. Suntem în anul de început al istoriei cinematografiei realizate în Egipt şi de către egipteni. Produs de un avocat din Cairo, de origine egipteană, a fost turnat de Muhammad Bayumi, pionier al genului şi figură marcantă a anilor interbelici.

Totuşi, doar odată cu întemeierea Studiourilor *Misr*, în 1936, cinematograful egiptean a căpătat o adevărată dimensiune industrială şi internaţională. Proiectul realizării acestor studiouri s-a datorat producătoarei şi actriţei Aziza Amir, care a turnat, în 1927, primul lung-metraj egiptean, *Layla*, unde ea juca rolul principal. A fost susţinută de Talaat Harb, fondator al Băncii *Misr*, al căror obiectiv era construirea unui „Hollywood pe Nil", la Imbaba. Primul film a fost produs de aceste studiouri în 1936, după care, în următorii treizeci de ani vor fi realizate acolo cele mai bune pelicule.

Genul principal al cinematografului egiptean, exportat în întreaga lume arabă, rămâne, incontestabil, „comedia romantică muzicală". Este cea care i-a permis mai ales interpretei Oum Kalsum să se afirme, dar şi tuturor actorilor şi actriţelor să facă o frumoasă carieră, precum Layla Morad, Muhammad Abdel Wahab şi mulţi alţii. Revoluţia din anul 1952 nu a făcut să dispară acest gen, a cărei figură emblematică o reprezintă Abdel Halim Hafez, datorită înfăţişării sale de îndrăgostit înfrigurat, măcinat de bilharzioză, răul tuturor egiptenilor. Genului îi sunt specifice şi cântecele patriotice. Totuşi, realismul social de după război a dat naştere unui gen care s-a impus rapid, susţinut de entuzismul naţionalist şi militant. Actriţele Nadia, Lubna Abdel Aziz, Soad Husny şi Faten Hamama au adus pe ecran cauza femeilor egiptene de toate condiţiile. Această perioadă fecundă a dat celebrele filme egiptene, fiind anii unor mari puneri în scenă.

În acest context, capodopera lui Yusuf Chahin este, incontestabil, *Gara centrală* (1958). O peliculă anterioară cu titlul *Fiul ţării* a fost prezentată la Cannes în 1951. Mai pot fi amintite şi *Pământul* din 1969, anul producerii unicului film de lung-metraj al lui Shady Abdel Salam, *Mumia*, o excepţie estetică şi poetică în cinematografia egipteană. Henry Barakat a adus pe ecran nuvela lui Yusef Idris, *Păcatul* (1964), care abordează condiţiile de trai ale ţăranilor în timpul vechiului regim, iar Salah Abu Sayf a turnat *Începutul şi sfârşitul* (1960), film inspirat dintr-un roman al lui Naguib Mahfouz.

Cu toate acestea, naţionalizarea studiourilor şi teatrelor în anii 1960, a contribuit din plin la declinul calităţii producţiei cinematografice egiptene, iar de atunci tehnicienii şi producătorii, cei mai mulţi, „străini", evrei şi italieni în mare parte, au fost nevoiţi să părăsească ţara. Pe de altă parte, apariţia televiziunii a transformat industria cinematografică, însă calitatea producţiilor nu încetează să se deterioreze. Astăzi, bugetele producţiilor sunt grevate de onorariile exorbitante ale actorilor (până la 3 milioane de lire egiptene pentru actorul de comedie Muhammad al-Henaydy). Dar, din momentul în care mijloacele financiare şi profesionalismul s-au pus în slujba unui scop comun, aşa cum s-a întâmpolat în cazul producţiilor *Porţile închise* (2000), *Iubesc cinema-ul* (2005) sau *Imobilul Yacubian* (2006), cinematograful egiptean şi-a regăsit o înfăţişare demnă de a fi luată în seamă.

Într-un context general de criză economică, Yusef Chahin rămâne unul dintre puţinii care au putut menţine o producţie cinematografică de autor şi de calitate. Poate şi pentru că, prin societatea sa de producţie, el constituie, în peisajul cinematografic egiptean, un trust imposibil de evitat, ce poate să se laude cu producţia sa şi cu formarea celor mai buni cineaşti contemporani din ţară (Yussry Nasrallah, mai ales). El a constituit însă şi un monopol, dăunător, câteodată, procesului de reînnoire a cinematografiei egiptene.

Noua generaţie se exprimă, de altfel, mai degrabă prin filme documentare (unde apariţiile a numeroşi realizatori le-au deschis accesul acestora către cea de-a şaptea artă în formele ei derivate, cu un cost mai redus), decât prin lung-metraje, a căror producţie a fost lăsată pe seama marilor corporaţii, larg finanţate de capitalurile arabe. Aşa este cazul grupului saudit *Rotana*, cu propriile canale de televiziune prin satelit. Produce filme pentru marele public şi a răscumpărat patrimoniul cinematografic egiptean. Printre documentarişti, se remarcă mai ales Atya al-Abnudy şi Tahani Rached, al căror ultim film, *Fetele de acolo*, a făcut parte din selecţia oficială, în afara concursului, în 2006, la Festivalul de la Cannes.

Repere cronologice

3100–332 î. Hr.: Egiptul faraonic.

332–30 î. Hr.: Egiptul ptolemeic.

30 î. Hr.–638: dominaţia romană, apoi bizantină.

642–1382: cucerirea arabă. Domnia succesivă a Abbasizilor, Fatimizilor, apoi a Ayyubizilor.

1382–1517: dominaţia mamelucilor.

1517–1882: dominaţia otomană.

1805–1849: domnia lui Mehmet Ali, părintele Egiptului modern.

1869: inaugurarea Canalului Suez.

1882–1952: dominaţia britanică. Oficial instaurat în anul 1914, protectoratul va fi înlăturat în 1922, dar independenţa Egiptului nu a fost decât formal şi parţial asigurată.

1928: crearea organizaţiei *Fraţii Musulmani*, de Hassan el-Banna, asasinat în 1949.

23 iulie 1952: lovitura de stat a *Ofiţerilor Liberi* şi abdicarea regelui Faruk.

18 iunie 1953: proclamarea republicii. Nasser devine preşedinte în noiembrie 1954, după ce l-a înlăturat pe generalul Naguib.

aprilie 1955: Conferinţa de la Bandung. Apariţia mişcării de nealiniere, în cadrul căreia Egiptul a jucat un rol central.

octombrie–noiembrie 1956: Criza Suezului. Atac tripartit (Franţa, Israel şi Marea Britanie) împotriva Egiptului, ca urmare a naţionalizării Canalului Suez.

15 ianuarie 1957: naţionalizarea agenţiilor comerciale, băncilor şi companiilor de asigurare străine care operau în Egipt.

21 februarie 1958: egiptenii şi sirienii au acceptat, prin referendum, crearea Republicii Arabe Unite (RAU). Trei zile mai târziu, Nasser şi yemenitul Ahmad al-Badr au creat Statele Arabe Unite, prin cooptarea Yemenului la RAU.

15 martie 1965: Nasser, şef al partidului unic, a fost reales cu 99% din voturi.

5–11 iunie 1967: Războiul de Şase Zile, încheiat cu o victorie totală pentru Israel. Egiptul a pierdut Peninsula Sinai, iar armata israeliană s-a instalat pe malul drept al Cananlului Suez, închis de atunci navigaţiei.

septembrie – octombrie 1970: la moartea lui Nasser, în 28 septembrie, Anwar el-Sadat devine şef al statului. RAU, de care Siria s-a separat din 1961, a fost înlocuită de Republica Arabă Egipt.

6 octombrie 1973: Războiul de la Şase Octombrie (sau Războiul de Youm Kippour). Presiunile sovietice şi americane au obligat Egiptul şi Israelul să realizeze o încetare a focului.

ianuarie 1977: „Răscoala pentru pâine" la Cairo şi în mai multe oraşe din Egipt.

17 septembrie 1978: semnarea Acordurilor de la Camp David între Egipt şi Israel, sub egida Statelor Unite. În acest an Sadat şi omologul său israelian, Menahem Begin, au primit Premiul Nobel pentru Pace.

6 octombrie 1981: asasinarea lui Anwar al-Sadat de islamişti. Hosni Mubarak, vicepreşedinte din 1975, i-a urmat în funcţie. Oficial preşedinte din 14 octombrie 1981, mandatul său a fost reînnoit în 1987, 1993, 1999 şi 2005.

1990–1991: Egiptul s-a situat de partea coaliţiei occidentale în timpul Războiului din Golf; anularea unei părţi a datoriei ţării.

12 octombrie 1992: cutremur puternic de pământ, care a făcut multe pagube.

1992–1997: atentate continue realizate de grupările islamiste radicale împotriva reprezentanţilor statului, intelectualilor (Farag Foda în 1992, Naguib Mahfouz în 1994), copţilor şi locurilor turistice. Atentatul de la Addis Abeba împotriva preşedintelui egiptean, în 1995, şi cel de la Luxor, în 1997, în care 58 de turişti şi 4 egipteni şi-au pierdut viaţa, reprezintă momente de vârf ale acestor atentate.

2002–2003: mari manifestaţii de stradă pentru susţinerea palestinienilor din teritoriile ocupate şi împotriva războiului din Irak.

7 octombrie 2004: atentatul de la Taba, soldat cu 30 de morţi.

12 decembrie 2004: apariţia oficială a grupului „Kefaya!", platformă a opoziţiei faţă de regim, care cere reforme politice.

23 iulie 2005: triplu atentat la Sharm el-Sheik, soldat cu aproape 70 de victime.

7 septembrie 2005: primele alegeri prezidenţiale pluripartite, prin scrutin direct, în urma cărora preşedintele Mubarak a fost ales confortabil pentru un nou mandat de şase ani.

decembrie 2005: alegeri legislative. *Fraţii Musulmani* au obţinut 88 dintre cele 454 de locuri din Adunarea Poporului, devenind, astfel, prima forţă de opoziţie faţă de regimul aflat la putere.

24 aprilie 2006: atentatul de la Dahab, soldat cu 20 de victime.

29 august 2006: moartea lui Naguib Mahfouz, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în 1988, la vârsta de 94 de ani.

25 ianuarie 2011: începutul demonstraţiilor de stradă, care au dus la înlăturarea de la putere a preşedintelui Hosni Mubarak.

11 februarie 2011: preluarea conducerii ţării de către Consiliul Suprem al Forţelor Armate, condus de generalul Mohamed Hussein Tantawi.

20 martie 2011: organizarea unui referendum pentru modificarea Constituţiei: egiptenii au votat în favoarea unor amendamente constituţionale, precum cel cu privire la limitarea mandatelor prezidenţiale la maximum două de câte patru ani.

Bibliografie

Anwar ABDEL MALEK, *Egiptul modern. Ideologie şi renaştere naţională*, Editura *L'Harmattan*, Paris, 2004.

Lucrare consacrată problemei construirii statului modern egiptean, de la Mehmet Ali la ocupaţia britanică (1815–1882).

Christophe AYAD, *Geopolitica Egiptului*, Editura *Complexe*, Bruxelles, 2002.

Prima operă de sinteză despre Egiptul contemporan, scrisă de corespondentul cotidianului Libération în Egipt, în anii 1990.

Munia BENNANI-CHRAIBI şi Olivier FILLIEULE (coord.), *Rezistenţă şi proteste în societăţile musulmane*, Editura *Presses de Sciences-Po*, Paris, 2003.

Operă pentru mai buna înţelegere a ceea ce reprezintă „strada arabă" şi pentru a pricepe dinamismul societăţii civile în Egipt şi în regiune, în ciuda grelelor constrângeri care apasă asupra acesteia.

Jacques BERQUE, *Egipt, imperialism şi revoluţie*, Editura *Gallimard*, Paris, 1967.

Operă de referinţă despre istoria contemporană a Egiptului, de la ocupaţia britanică, din 1882, până la incndiul de la Cairo, din februarie 1952. De citit ca un roman captivant.

Alain BLOTTIÈRE, *O călătorie în Egipt: în timpul ultimilor regi*, Editura *Flammarion*, Paris, 2003.

Album de fotografii din această ţară, de dinainte de revoluţia din 1952, asupra căruia planează un parfum de nostalgie pentru Egiptul perioadei Belle Époque.

Alain BLOTTIÈRE, *Oaza: Siwa*, Editura *Payot*, Paris, 2006.

O călătorie în timp, în oaza Siwa, cea mai cunoscută şi mai surprinzătoare dintre oazele Egiptului, vizitată de Alexandru cel Mare.

Christian CANNUYER, *Egiptul copţilor, creştinii de pe Nil*, Editura *Gallimard*, „Découvertes", Paris, 2000.

O istorie bogat ilustrată a creştinismului în Egipt, de la predicile Sfântului Marcu, la Alexandria, în secolul I, până în zilele noastre.

CEDEJ, *Egiptul într-un secol, 1901–2000*, Editurile *Complexe*, Cairo, Bruxelles, 2001.

Perspectiva asupra societăţii egiptene într-o perioadă de un secol, datorată colectivului de cercetători de la Centrul de Studii şi de Documentare Economică, Juridică şi Socială, „CNRS" de la Cairo.

Rachida CHIH, *Sufismul în cotidian. Confrerii din Egipt în secolul al XX-lea*, Editurile *Actes Sud*, *Sindbad*, Arles, 2000.

Despre confreriile sufite în societatea Egiptului contemporan, de-a lungul istoriei acestora, riturilor, dar şi rolului lor social şi politic.

Fanny COLONNA, *Povestiri despre Egiptul de provincie, o etnografie Sud/Sud*, Editurile *Actes Sud*, *Sindbad*, Arles, 2004

Cea mai frumoasă introducere posibilă în ceea ce priveşte acest Egipt neglijat de cei care văd ţara doar prin prisma capitalei sale foarte centralizatoare. De citit ca un roman sau ca o lecţie de etnografie.

Brian M. FAGAN, *Aventura arheologică în Egipt*, Editura *Payot*, Paris, 2005.

De la Herodot până la savanţii lui Napoleon, opera evocă 2000 de ani de fascinaţie occidentală pentru Egiptul antic şi consecinţele în timp ale cuceririrlor coloniale din secolul al XIX-lea.

Philippe FARGUES, *Generaţii arabe. Alchimia numărului*, Editura *Fayard*, Paris, 2000.

Pentru a înţelege importanţa şi miza demografică în Egipt, prima ţară din lume

care a făcut un recensământ al populației, de fostul director al CEDEJ.

Marc FERRO, *1956, Suez, naşterea celei de-a Treia Lumi*, Editura *Complexe*, Bruxelles, 2006.

Lectură necesară pentru a înțelege evenimentul fondator al Egiptului contemporan, inaugurat prin zâmbetul insolent pe care Gamal Abdel Nasser l-a afişat în fața lumii occidentale.

Frédérique FOGIEL, *Amintirile Nilului. Nubienii din Egipt în migrație*, Editura *Karthala*, Paris, 2000.

Autorul, antropolog, evocă, în una dintre rarele opere consacrate problemei, istoria uitată a nubienilor din Egipt după construirea marelui baraj.

Paul FOURNEL, *Oameni din Cairo*, Editura *Seuil*, „Fiction et Cie", Paris, 2005.

O meditație în 500 de cronici scrise de fostul atașat cultural în Egipt, între anii 2000 şi 2003, pe de altă parte membru de frunte al grupului de scriitori de literatură experimentală Oulipo (Ouvroir de Littérature Potentielle), creat în 1960.

Frank GODDIO, David FABRE şi Christophe GERIGK, *Comorile dispărute ale Egiptului*, Editura *Seuil*, Paris, 2006.

Fotografii şi texte despre comorile arheologice înghițite de Golful Alexandriei, salvate recent de ape, mai ales datorită misiunii Lempereur, şi expuse la Grand Palais, în 2006.

Amitav GOSH, *Un necredincios în Egipt*, Editura *Seuil*, Paris, 1994.

Celebrul scriitor indian a realizat studii literare şi antropologice în delta egipteană şi ne-a livrat o poveste, în același timp, exactă şi cu haz.

Patrick HAENNI, *Islamul de piață*, Editura *Seuil*, „Republica Ideilor", Paris, 2005.

Un studiu care dezvăluie aspecte ale modernității islamice, care repune în chestiune toate grilele de lectură simpliste despre evoluția religioasă a Egiptului contempopran.

Patrick HAENNI, *Ordinul caizilor, unirea disidenței urbane la Cairo*, Editura *Karthala*, Paris, 2005.

Lucrare necesară pentru a înțelege complexitatea suburbiilor populare de lângă Cairo, ale căror structuri sociale şi politice depăşesc de departe întreaga imagine despre un islam radical.

Robert ILBERT, *Alexandria, 1860– 1960*, Editura *Autrement*, Paris, 1998.

Un rezumat al tezei de doctorat a autorului specializat în istoria Alexandriei în secolul al XIX-lea, întinsă pe câteva mii de pagini.

Richard JACQUEMOND, *Între scribi şi scriitori. Domeniul literar în Egiptul contemporan*, Editura *Actes Sud*, Arles, 2003.

Operă de referință, admirabil scrisă, pentru înțelegerea literaturii egiptene şi legăturile strânse dintre polititcă şi scriere întreținute de scribii egipteni.

Jean LACOUTURE, *Gamal Abdel Nasser*, Editura *Bayard*, Paris, 2005.

Se mai poate citi şi biografia lui Champollion, informată şi într-o limbă vie, scrisă tot de celebrul istoric şi biograf.

Magda MEHDAWY, *Bucătăria egipteană modernă*, Édition française, Cairo, 2006.

O operă ilustrată şi practică, pentru a grupa singuri ceea ce veți întâlni în călătoria dumneavoastră.

André RAYMOND, *Cairo*, Editura *Citadelle a Mazenod*, Paris, 2000.

Tot ceea ce doriți să ştiți despre Cairo, de la cucerirea arabă până în zilele noastre, scrisă de un istoric celebru şi exact.

Musa SARGA, *Călătoria în Egipt, antologie de călători europeni, de la Bonaparte la ocupația engleză*, Editura *Robert Laffont*, „Bouqins", Paris, 2004.

O frumoasă antologie de texte celebre (Flaubert) şi mai puțin celebre, de la *Aus Mehmed Alis Reich* (1844) a prințului Pückler-Muskau la *A Thousand Miles up the Nile* (1877) a Ameliei Edwards.

Cuprins

Cuvânt înainte / 9

1. **Cairo, capitală a Egiptului, „părintele civilizaţiei”** / 12
   Oraşul modern Cairo, Parisul Orientului / 14
   Febra construcţiilor şi primii zgârie-nori / 17
   Mogamma, un „castel” kafkian / 18
   O mie şi una de moschei: oraşul fatimid şi otoman Cairo / 20
   Vechiul Cairo / 22
   Provocări demografice: între fantasme şi realitate / 24
   Legalizarea urbanizării neoficiale / 27
   Oraşele noi, în cucerirea deşertului / 30

2. **Nilul, delta şi provinciile Egiptului** / 32
   „Artera vieţii” sau cel mai lung fluviu al lumii / 32
   Barajul de la Assuan, o controversată construcţie „faraonică” / 34
   O ţărănime pe cale de dispariţie? / 36
   Mezzogiorno egiptean: realitate şi stereotipuri ale „ţării profunde” / 40
   Delta Nilului, la ora chinezească sau la cea indiană / 43
   Oraşele canalului de la Port-Said la Suez, sinteză între Orient şi Occident / 46
   Alexandria, de la nostalgie la renaştere / 49

3. **De la nisip la pierderea vederii...** / 52
   Deşertul Libian şi Mediterana / 53
   Deşertul Arab, dincolo de coastele măcinate ale Mării Roşii / 58
   Sinai, „Deşertul Rătăcirii”? / 61
   Beduinii, cetăţeni de rangul al doilea? / 66

4. **Mândria egipteană: istorie, derive şi derivate** / 69
   O origine faraonică diluată / 70
   De la stăpânirea arabă la tutela franceză şi la cea engleză / 71
   Egiptul liber / 74
   „Rais”, figură de prim-plan / 77
   Părintele revoluţiei şi al panarabismului / 80
   Sadat: sinuozitate pe linia politică / 84

Mici manevre şi mari dependenţe: o geopolitică fragilă / 87
Strălucirea în lumea arabă / 89

5. Pietre de altădată, turism şi naţiune: politica în domeniul patrimoniului 93
Moştenire faraonică la toate nivelurile / 93
Arheologie naţională sau internaţională? / 96
În numele interesului ştiinţific şi economic / 100
Valorificarea patrimoniului islamic / 104
Cum trebuie conservat şi expus patrimoniul? / 106

6. Vulnerabilitate şi promisiuni / 108
Un nou-născut la fiecare douăzeci şi trei de secunde! / 109
Lipsuri şi transformări economice / 111
Sărăcie generalizată şi mari diferenţieri sociale / 115
Alfabetizare, şcolarizare: speranţe şi dezamăgiri / 118
Carnete de sănătate / 120
Să pleci? / 122

7. Sfârşit de domnie? / 125
Monopol de stat, opoziţie în derută / 127
Când strada strigă „*Kefaya!*" / 132
Ar trebui să ne fie teamă de *Fraţii Musulmani*? / 133
Un teren sensibil la vocea islamului politic / 137
ONG-urile şi apărătorii drepturilor omului, sub supraveghere / 139
Tortura, specialitate locală / 141

8. Egiptul credinţelor: religie de stat şi credinţă personală / 143
Islamul, în centrul societăţii / 143
Islamul: o religie de stat / 150
Practici religioase, între adaptare şi inovaţie / 152
Confrerii sufite, *muled* şi practici religioase populare / 156
Copţi şi minorităţi religioase în Egipt / 158

9. Moravuri, trup şi sexualitate / 163
Progrese timide în privinţa drepturilor femeilor / 168
Excizia: un tabu egiptean / 171
A vorbi despre sexualitate în Egipt / 173
Ieşiri cu familia şi dorinţe de consum / 177
Sport, societate şi politică / 178

10. Cultura egipteană: temple şi drumuri cu obstacole / 180
De la scrib la scriitor: scrisul în vârful ierarhiei culturale egiptene / 180
Cenzură şi creaţie: legături periculoase cu politica şi religia / 183
Artele plastice / 186
Dezvoltarea fragilă a unei scene culturale independente / 188
Muzica populară şi muzica cultă / 189
Mersul la Operă în Cairo / 191
Mărirea şi decăderea cinematografiei egiptene / 192

Repere cronologice / 195

Bibliografie / 197